

Afrika Tanulmányok folyóirat 2015. IX. évfolyam, 3-4. duplaszám
ősz-tél

Fókuszban Urbanizációs válság Afrikában

Afrika ma
Afrikában járt Ferenc pápa
Mester László építész
nyugat-afrikai épületei

Fotóriport

Ghánai kalandok

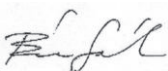
Álom-kutatások – dél-afrikai
álom-tradíciók

Az Afrika Tanulmányok kilencedik évfolyamát egy dupla számmal zárjuk. Miközben izgatottan készülünk a jubileumi 10. évfolyam indítására, nagy büszkeséggel tárjuk Tisztelt Olvasóink elé a 2015-ös őszi-téli dupla írásait. Elsőként folyóiratunk ügyvezető szerkesztője, Tarrósy István számol be a katolikus egyházfő, Ferenc pápa első afrikai útjáról. Fontos elgondolkoznunk a rapid módon városiasodó afrikai valóságról - segítségünkre ezúttal Czirják Ráhel tanulmánya érkezik, melyből az urbanizációs válság jelenségei közül a nyomornegyedek kialakulását érthetjük meg részleteiben, London és még inkább Nairobi példáján keresztül. Állandó szerzőnk, Afrikanista kollégánk, T. Horváth Attila továbbhúzza a kérdéskört azzal, hogy megszólaltat egy autentikus szakteknit, a magyar származású, de Franciaországban élő építész, Mester Lászlót, aki Nyugat-Arikában tervezett épületeket. A középpontban végig a helyi tudás, helyi tapasztalat és helyi igények szerepelnek. Minden helyi politikának ezekre szükséges támaszkodnia, különösen egy olyan összetett problémakör kezelésekor, mint az urbanizáció.

Konkoly-Thege György újabb remek fotóriportja ezúttal ghánai útján készült. Bagi Judit és Molnár Tamás egy kuriózumnak számító írást közölnek a dél-afrikai xhosák álom-tradíciójáról és magáról az álom-kutatásról.

A mai afrikai valóság egyre többet emlegetett konfliktusai a biztonságra irányítják figyelmünket. Koszta Zsófia az Európai Unió szomáliai műveletei kapcsán a magyar honvédségi szerepvállalást elemzi, ezzel erősítve lapunk vállaltan interdiszciplináris jellegét. A dupla szám az elhagyhatatlan könyvkritika rovattal zárul, melyben olvasószerkesztőnk A. Gergely András mutatja be Turóczy Ildikó újabb könyvét esu-földi (Kamerun) munkájáról, tapasztalatairól. Mindenkinek jó olvasást, egyúttal sikerekben és maradandó olvasmányokban gazdag új évet kívánok!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

We close the ninth volume of our journal with a double issue. While we are excited about to launch the tenth anniversary volume, we are proudly presenting our Esteemed Readers the articles of the autumn-winter double of 2015. First, the executive editor of the journal, István Tarrósy gives an overview of Catholic Church Head Pope Francis' first African tour. It is relevant to think more about the challenges of rapidly changing urban realities - our help this time is Ráhel Czirják's study, which explains us the development of slums as one of the symptoms of the 'urbanization crisis', using the examples of London and Nairobi. Our Africanist colleague and frequent contributor to the journal, Attila T. Horváth extends this discourse by giving voice to an authentic expert, the Hungarian-born France-resident architect, László Mester (Laszlo Mester de Parajd), who designed numerous buildings in Western Africa. All the time, the central issue is „local knowledge” (wisdom and practice), local experience, and surely local needs. Any local policy is expected to take them as their basis, in particular, when such a complex phenomenon as urbanization is targeted.

György Konkoly-Thege offers his great shots of Ghana in our Photo Report section. Judit Bagi and Tamás Molnár (Thomas Sanglor) author a peculiar piece about the research on dreams and the so-called African Dreaming Root, focussing on the South African ethnic group of the xhosa.

Present-day African conflicts surround us and make us look at the question of security more often. Zsófia Koszta writes about the operations of the European Union in Somalisa and the participation of the Hungarian Defence Forces, and with her piece strengthens the interdisciplinary nature of our journal. The present double issue closes with the unmissable Book Reviews section, which contains an analysis of Ildikó Turóczy's new book on her field experiences in the Cameroonian mountain kingdom, Esu land, by our proofreading editor, András A. Gergely. I wish all our Dear Readers enjoyable reading, together with a successful new year abundant in memorable readings!

TARRÓSY ISTVÁN

AFRIKÁBAN JÁRT A KATOLIKUS EGYHÁZ VEZETŐJE

5

A 2015. november 25-30. között lezajlott látogatás Ferenc pápa első hivatalos útja volt Afrikában. A hatnapos út három országra fókuszált: Kenyára, Ugandára és a Közép-afrikai Köztársaságra.

CZIRJÁK RÁHEL

URBANIZÁCIÓS VÁLSÁG?

NYOMORNEGYED-PROBLÉMA LONDON ÉS NAIROBI PÉLDÁJÁN

11

A tanulmány célja, hogy London és Nairobi példáján keresztül bemutassa a fejlett és fejlődő világ urbanizációját, és feltárja az urbanizációs válság jelenségei közül a nyomornegyedek keletkezésének okait. Továbbá a Londonnál alkalmazott, nyomornegyed-problémával kapcsolatos beavatkozások következményeiből, napjaink urbanizációs válságával kapcsolatosan hasznosítható konklúziókat von le.

T. HORVÁTH ATTILA

ŐSI TUDÁS SEGÍTI

A MODERN ÉPÜLETEK TERVEZÉSÉT

39

A tanulmány bemutatja a Franciaországban élő Mester László építészt, Magyarország egyik tiszteletbeli konzulát, akinek munkássága összeforrott a fekete kontinenssel, és aki a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának meghívására „Klí-mához és tradícióhoz alakított ’más’ építészet Nyugat Afrikában” címmel tartott előadást Budapesten.

KONKOLY-THEGE GYÖRGY

GHÁNAI KALANDOK

47

Konkoly-Thege György fotókkal illusztrált beszámoló, ezúttal Ghánából

BAGI JUDIT – MOLNÁR TAMÁS

ÁLOM-KUTATÁSOK

FÓKUSZBAN A DÉL-AFRIKAI XHOSÁK ÁLOM-TRADÍCIÓI

65

A dél-afrikai xhosa népcsoport álmokkal ápolta különleges kapcsolata több évszázados ősi tradíciókig nyúlik vissza. A magát amaXhosa-ként, nyelvüket pedig isiXhosá-nak nevező törzs a mai napig élő, álmokhoz köthető hagyományok segítségével tartja fenn kapcsolatait az ősökkel, mond jövendölést, vagy gyógyítja a közösség tagjait. Szertartásaik során fontos szerepet tölt be az úgynevezett „afrikai álmogyökér”, amely álomban történő tudatosulást idéz elő. Ezen xhosa szerepkörök a mai modern ember számára akár misztikumnak is tűnhetnek, ám meg kell jegyeznünk, hogy a 20. század közepétől jelen lévő álmok-kutatások eredményei korántsem állnak olyan távol a természeti népek felfogásaitól, mondhatni kezdik tudományosan igazolni azt. Az írás emellett, hogy igyekszik rávilágítani a tradicionális álmokkultúrák és a modern kutatások közötti összefüggésekre, a Dél-afrikai Köztársaság területén élő xhosák álmok-tradícióinak különleges világába kalauzolja el az Olvasót.

KOSZTA ZSÓFIA

 AZ EURÓPAI UNIÓ SZOMÁLIAI MŰVELETEI
 ÉS A MAGYAR HONVÉDSÉG SZEREPEVÁLLALÁSA

77

Szomália a nemzetközi kereskedelmet és a világgazdasági folyamatok biztonságát veszélyeztető kalózkodás térnyerése után került ismét a nemzetközi figyelem középpontjába – a félresikerült 90-es évekbeli ENSZ-missziókat követően. A tanulmány bemutatja az európai megoldáskeresést illetve a magyar honvédség szerepvállalását Szomáliában.

RECENZÍÓK

A. GERGELY ANDRÁS

 ESU-FÖLDI SPIRITUALITÁSOK
 TURÓCZI ILDIKÓ ÚJ KÖTETÉRŐL

93

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publius Syrus)*

systrans

AFRIKÁBAN JÁRT A KATOLIKUS EGYHÁZ VEZETŐJE

ÍRTA: TARRÓSY ISTVÁN

Elsőre talán meglepődünk, miért vállalta a biztonsági kockázatot Ferenc pápa, hogy a három országot érintő szubszaharai körútján a Közép-afrikai Köztársaság fővárosát, Banguit is felkeresse. Alapvetően az tűnhet azonban furcsának, hogy milyen megfontolásból utazik el a katolikus egyház feje éppen a világ e tájára. Ha a tendenciák és a számok mögé nézünk, rögvest megértjük: földünk azon kontinensét látogatta meg, ahol a legdinamikusabban növekszik a keresztények száma. Az amerikai Pew Research Center 2011 év végén közzétett jelentése szerint 2050-re a szubszaharai Afrika legkiterjedtebb vallási közösségét továbbra is a keresztények adják, az akkora előrejelzett összpapulációhoz (2 milliárd) képest 1,1 milliárd fővel. Míg 2010-ben 517 millió keresztény volt a Szaharától délre elterülő területeken, a muszlimok száma 248 milliót mutatott. Utóbbiak száma viszont gyorsabb ütemben nő, 2050-re a 670 millió főt is elérheti.¹

A 2015. november 25-30. között lezajlott látogatás Ferenc pápa első hivatalos útja volt Afrikában. A hatnapos út három országra fókuszált: Kenyára, Ugandára és a Közép-afrikai Köztársaságra. Egyfelől a pápa demonstrálni kívánta, hogy Afrika egésze fontos egyháza számára, másfelől az elmúlt évek néhány súlyos témájára igyekezett reflektálni. Kenyában és Ugandában nem egy alkalommal hajtott végre több halálos áldozattal járó terrortámadást az iszlamista al-Shabaab (jelentése: az ifjúság) nevű szervezet. A működésképtelen (bukott) állam szinte valamennyi jegyét magán hordozó Közép-afrikai Köztársaságban pedig évek óta szektáriánus konfliktus állandósult. A többségét tekintve keresztény (80 százalék) és a muszlimok (15 százalék), valamint a helyi közösségi hiedelmeket, ősi „vallásokat” követő (5 százalék) őshonos lakosság közötti ellentét nem önmagában felekezeti, hanem szociális és etnikai színezettel is rendelkezik.² A pápa egyik fő missziója a keresztények és a muszlimok közötti feszültségek enyhítése, a megbékélés, az egymás iránt mutatott tolerancia szorgalmazása volt, különösen, hogy „a 2013-2014 közötti időszakban a vallási különbségek mentén a keresztények és a muzulmánok között kiújuló fegyveres harcok és polgárháborúvá fokozódó összetűzések következményeként több százezer különböző felekezetű lakos hagyta el az országot.” (Balogh et al., 2015: 118). A pápai erőfeszítés annak tükrében kifejezetten lényeges, hogy az ország „sokat szenvedett az elmúlt években a külső beavatkozásoktól és a szomszédos országok

^ A meglátogatott országok

határon átnyúló konfliktusainak hatásaitól [is]. [...és egyszerűen] azt kockáztatja, hogy regionális instabilitás középpontjává válik.” (Suha, 2014: 31).

További fajsúlyos tematikus pontként értelmezhetjük a szegénységgel kapcsolatos pápai megnyilvánulást. A Nairobi külvárosi részében található Kangemi nyomornegyedbe tett látogatás Ferenc Pápa eddigi viselkedésének, beszédeinek, cselekedeteinek egyenes következménye. A „szegények pápája” határozottan foglalt állás a nyomornegyed lakóinak tartott laudációjában azzal kapcsolatban, hogy intenzív figyelmet kell fordítani a „tisztességes városi integrációra”, ami tervezetten ügyel arra, mi történik a mélyszegénységben élő városiakkal. A pápa szerint meg kell találni a megoldást, hogyan integrálhatók megfelelő, emberi módon a városi létbe e nyomorgó csoportok is, hiszen, ahogy kifejtette: „szent joguk követelni a 3L-t,” azaz joguk van a földhöz (Land), amit művelhetnek, amin élhetnek, továbbá joguk van a tisztességes lakhatási körülményekhez (Lodging), és természetesen joguk van hozzáférni a munkalehetőségekhez (Labour). „Ennek biztosítása nem jótékony kérdés, hanem sokkal inkább erkölcsi kötelesség számunkra,” fogalmazott Ferenc Pápa, aki ismét igyekezett ráirányítani a figyelmet a világban permanensen fennálló jóléti különbségekre, egyenlőtlenségekre. Aki figyelmesebben hallgatta a katolikus egyházfő beszédét, megértette, hogy a pápa kritikával illeti azt a nagyon gazdag réteget a kenyai (és más szubszaharai afrikai) társadalomban, mely kisebbségben van, és amely valójában érzéketlen a szegénysorban élőkkel szemben, sőt, akár még hasznot is húz belőlük.

Ugyan a múltban tett olyan kijelentést Ferenc Pápa – amikor 2013-ban a riói katolikus ifjúsági világtalálkozóról utazott haza Rómába –, mellyel a meleg társadalmi integrációját támogatta, sokan elégedetlenek az afrikai út során a homoszexuálisok ügyét óvatosan kerülő egyházfői viselkedés miatt. Az akkori pápai vélemény azt hirdette, hogy „ha egy ember meleg, keresi Istent és jószándékú, akkor ki vagyok én, hogy megítéljem őt?”. Az afrikai út különösen ugandai állomása azonban tálcán kínálta a lehetőséget, hogy a pápa folytassa a sokak által várt nyitott és befogadó kommunikációt. Ugandában 2014-ben az elnök erőteljes politikája eredményeként törvénybe iktatták a homoszexuális viselkedés jelentését, azaz az állampolgároknak a rendőrség felé jelenteniük kell minden olyan cselekedetet, megnyilvánulást, amelyet homoszexuálisnak vélnék. Az addigi meleg-üldöztetés (mely nem csupán ugandai jelenség, hanem számos szubszahari országban megvan) e jogi megerősítéssel értelemszerűen komoly löketet kapott, és újabb és keményebb atrocitások sorát eredményezte. Paul Valley a New York Times-ban december 2-án publikált cikkében úgy fogalmazott, hogy hallgatásával, vagy inkább a téma kapcsán tanúsított csendességével a pápa „kihagyta annak a lehetőségét, hogy a szeretet, az irgalmasság és a befogadás üzenetének szélesebben értelmezett kontextusát erősítse tovább.”

Folytatta viszont Ferenc Pápa a környezetvédelemmel, az élhető környezet megtartásával, megóvásával kapcsolatos tematizálást, felhívva figyelmet a mindezekhez szükséges „jó kormányzás” meglétére, kialakítására. E vélemény határozott egyezést mutat többek között az Európai Unió által évek óta képviselt állásponttal. Az EU legmagasabb szintű retorikája az EU–Afrika dialógust és együttműködést szorgalmazza, és már a 2000-es évek elejétől, de főként a stratégiai jelentőségű 2007-es liszaboni csúcstalálkozótól számítva Afrika egészét, az Afrikai Unió képében külön entitásként is „képes kezelni”. A két-

A Nairobi külvárosi részében található Kangemi nyomornegyedbe tett látogatás Ferenc Pápa eddigi viselkedésének, beszédeinek, cselekedeteinek egyenes következménye. A „szegények pápája” határozottan foglalt állás a nyomornegyed lakóinak tartott laudációjában azzal kapcsolatban, hogy intenzív figyelmet kell fordítani a „tiszteletes városi integrációra”, ami tervezetten ügyel arra, mi történik a mélyszegénységben élő városiakkal. A pápa szerint meg kell találni a megoldást, hogyan integrálhatók megfelelő, emberi módon a városi létbe e nyomorító csoportok is.

oldalú kapcsolatokon túl a megerősödőben lévő regionális szervezetekkel folytatott partnerségek működnek leginkább. Jól példázza ezt a még 2012 júliusban megtartott Európai Bizottság–Tanzánia (illetve –Mozambik) találkozó, melyen a bizottság akkori elnöke José Manuel Barroso és fejlesztésügyi biztosa, Andris Piebalgs, is részt vettek. Csak Tanzániára vonatkoztatva a látogatás 126,5 millió eurónyi forrást jelentett oly fontos területeken, mint a közúti infrastruktúra fejlesztése, az egészséges ivóvízhez való hozzájutás kiterjesztése további 500 ezer lakos számára, vagy éppen a jó kormányzást támogató programok. Az EU és a Kelet-afrikai Közösség – melynek alapító tagjai Kenya és Uganda is – közötti gazdasági partnerségről szóló egyezményt (Economic Partnership Agreement) 2014 októberében véglegesítették.

Ferenc Pápa afrikai útja pápaságának egyértelmű lenyomata, egyben megnyilvánulása. A katolikus egyház feje Afrikát „reményteli kontinensnek” nevezte, amely figyelmet és együttműködést igényel a világtól. Ha jobban megfontoljuk e kijelentést, visszaköszönni láthatjuk az idősebb Plinius (Kr.u. 23–79) évszázadokkal ezelőtti megfogalmazását, miszerint az afrikai kontinensen mindig történik valami: „Ex Africa semper aliquid novi”, azaz Afrikából mindig jön valami új. A pápai látogatás erre csak ráerősíteni látszik. ☀

✓ *Ferenc Pápa Ugandában. Forrás: telegraph.co.uk*

Jegyzetek

- 1 E cikk a szerző Messzelátó blogon megjelent írásának kiegészített változata.
- 2 Ld. a helyzetről részletesebben: Kłoszowicz, 2014.

Felhasznált irodalom

- Balogh, Andrea – Besenyő, János – Miletics, Péter – Vogel, Dávid (2015): Országismertető: Közép-afrikai Köztársaság. Budapest: Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat.
- Kłoszowicz, Robert (2014): „Egyre lejjebb – Súlyosbodó állami diszfunkcionalitás a Közép-afrikai Köztársaságban”, Afrika Tanulmányok. Vol. 8., No. 3. (ősz), 22-35. pp.
- Pew Research Center (2011): Global Christianity. A Report on the Size and Distribution of the World's Christian Population. Washington, D.C. Interneten elérhető: <http://www.pewforum.org/files/2011/12/Christianity-fullreport-web.pdf>
- Suha, György (2014): „A diadalív árnyékában – Közép-Afrika válsága”, Afrika Tanulmányok. Vol. 8., No. 1. (tavasz), 21-33. pp.
- Tarrósy, István – Búr, Gábor (2012): „Afrikai transzformációk – Pillanatfelvételek 2012 őszén”, Afrika Tanulmányok. Vol. 6., No. 3. (ősz), 5-14. pp.
- Tarrósy, István (2015): Mi várható Afrikából? 2015. december 8. http://messzelatoblog.hu/blog/mi_varhato_afrikabol

Internetes források

- http://www.nytimes.com/2015/12/03/opinion/the-popes-failure-in-africa.html?_r=1
- <http://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/pope-francis-to-embark-on-africa-tour-despite-security-fears>
- <http://www.bbc.com/news/world-africa-34911780>
- http://hvg.hu/vilag/20130729_Ferenc_papa_Ki_vagyok_en_hogy_megiteljem
- <http://www.bbc.com/news/world-europe-23489702>
- <http://www.wsj.com/articles/pope-francis-begins-first-africa-trip-with-comments-on-environment-conflict-1448470032>
- http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151127_kenya-kangemi.html
- <http://www.bbc.com/news/world-africa-34952803>

A szerzőről

egyetemi docens, igazgató
Pécsi Tudományegyetem,
Afrika Kutatóközpont

About the Author

Associate Professor, Director
Africa Research Centre,
University of Pécs

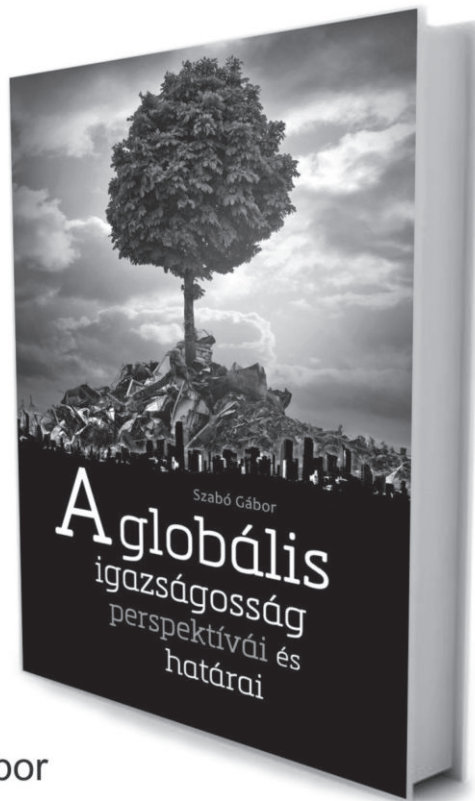

tarrosy.istvan@pte.hu

English Abstract

The Pope's Tour in Africa

Pope Francis made a significant first visit to the African continent - between 25 and 30 November 2015 the Head of the Catholic Church toured in three Sub-Saharan African countries: Kenya, Uganda and the Central African Republic (CAR). This should not come as a surprise, as according to a Pew report from 2011, by the year 2050 those with the Catholic faith will continue growing in number: out of an estimated total of 2 billion people over 1.1 billion will comprise this category. So, Africa is the continent in which Catholicism has been spreading most dynamically. One of the pope's missions was explicitly to ease religious tensions across the continent, in particular, in the conflict-ridden CAR. Another highly debated topic, which Pope Francis finally did not address, was Uganda's harsh law/policy on the treatment of gays in everyday life. As the „pope of the poor”, however, the central issue was how to eradicate poverty and ease the gap between the very rich and the extremely poor in the world. The pope is firm in stating that every person has the “holy right” to demand the 3Ls, that is Land, Lodging, and Labour. With his tour Africa got another angle of global attention, which its countries should learn from and utilize wisely.

Szabó Gábor

A globális igazságosság perspektívái és határai

Tartozunk-e bármilyen mértékű felelősséggel egymásért a családjaink, szeretteink, barátaink, honfitársaink túl? Globális szinten mindazokért, akik a bolygónkon laknak, vagy lakni fognak? Az 1970-es évektől kezdve fokozatosan vált a politikai, etikai gondolkodás megkerülhetetlen problémájává a globális igazságosság kérdése. Napjainkban szinte minden, a nemzetközi kapcsolatokról szóló állásfoglalás és fajsúlyos döntés visszavezethető erre az alapkérdésre. Jelenleg az emberiség közel egyötöde él napi két dollárnál kevesebb jövedelemből, miközben a világ leggazdagabb 85 emberének akkora a vagyona, mint a legszegényebb 3,5 milliárd embernek (nagyjából a ma élők fele).

A környezeti terhek és kockázatok, a fejlődés és migráció dilemmái, a kulturális konfliktusok rendkívül komplex, a károk enyhítését sürgető feladatként jelentenek kihívást minden gondolkodó, döntéshozó és véleményformáló kortársunk számára. Vajon mennyire alkalmasak ezeknek a kihívásoknak a hatékony kezelésre a meglévő nemzetközi intézmények jelenlegi formájukban? Van-e esély a fejlődéshez való jog nemzetközi egyezménybe foglalására, és lehet-e ez érvényesíthető jog? A könyv mottója Amartya Sen Nobel-díjas közgazdásztól származik: „nem mindig tudjuk azt, hogy mi volna igazságos, de azt tudjuk, hogy mi az, ami nyilvánvalóan igazságtalan.”

**Keresse a kötetet az Alexandra és Líra Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon,
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.**

www.publikon.hu

URBANIZÁCIÓS VÁLSÁG?

NYOMORNEGYED-PROBLÉMA LONDON ÉS NAIROBI PÉLDÁJÁN

ÍRTA: CZIRJÁK RÁHEL

Bevezetés

Az „antropocén” (Golub, 2010) – vagyis az ipari forradalommal kezdődő legújabb földtörténeti kor, melynek domináns tényezője az ember, aki a technológia segítségével jelentékeny természetátalakítást végez – legmeghatározóbb „jelenségei” a városok. Ez az állítás különösen igaz 2007–2008 óta, amikor is a városi agglomerációkban élők száma (több mint 3,3 milliárd fő) meghaladta a falvakban élők számát (WUP, 2007). Az ENSZ előrejelzései szerint a jövőben ez a tendencia folytatódni fog: 2030-ban a világ urbanizációs rátája 60 százalék, 2050-ben 66,4 százalék lesz (WUP, 2014). Ebből adódóan az emberiség alapvető érdeke, hogy hosszú távon fenntartható, élhető városokat alakítson ki. Ám a fejlődő világban a gazdasági fejlettség és az urbanizáció fokozatosan szétválik. Bár a fejlett országok városai sem hibátlanul működő települések, hiszen itt is megjelenik a szegregáció, a szegénység, a környezet károsítása stb., de ezek mértéke össze sem hasonlítható a fejlődő országok városi problémáival, ahol urbanizációs válságról beszélhetünk.

Tanulmányom célja, hogy London és Nairobi példáján keresztül bemutassam a fejlett és fejlődő világ urbanizációját, és feltárjam az urbanizációs válság jelenségei közül a nyomornegyedek keletkezésének okait. Valamint a Londonnál alkalmazott, nyomornegyed-problémával kapcsolatos beavatkozások következményeiből, napjaink urbanizációs válságával kapcsolatosan hasznosítható konklúziókat vonjak le.

Települési választásomat a következő tényezők indokolják: London, az ipari forradalom bölcsőjeként a modern urbanizáció egyik legkorábbi színtere, mely a nyomornegyed-problémát sikeresen megoldotta. Eredményei következtében modellként funkcionálhat a hasonló problémával küzdő települések számára. Nairobi, mint egykori brit gyarmat pedig a fejlődő világ urbanizációjának eklatáns példája, ahol a városnövekedéssel kapcsolatos problémák látványos megnyilvánulásaként Afrika legnagyobb nyomornegyede, Kibera található. Ráadásul a kenyai fővárost a mai napig bizonyos – a település életét meghatározó – szálak fűzik nemcsak a brit gyarmati múlthoz, de magához Londonhoz is, ugyanis a mai napig a 19–20. századi brit építészeti szabályok vannak hatályban – melyek részben vagy egészben az angol főváros problémáinak kezelésére születtek. Így e városok, véleményem szerint alkalmasak arra, hogy történetük által a két eltérő fejlettségű világ urbanizációs folyamatait bemutassam.

Feltételezésem szerint, ma merőben más folyamatok alakítják a városok keletkezését, növekedését, mint 2-3 évszázaddal ezelőtt, így az eltérő mechanizmusok hatására létrejövő nyomornegyedek felszámolása is eltérő lépéseket igényel. Bár jelenlegi munkámban sor kerül már megvalósított fejlesztések ismertetésére, nem állok elő saját, konkrét megoldási tervvel, hanem céloom, hogy megalapozzam, elősegítsem még hatékonyabb megoldási stratégiák kidolgozását.

Napjaink urbanizációs trendjei

Míg korábban (az ókortól a 20. század első feléig) az urbanizáció a fejlett térségek privilégiuma, a fejlettség fokmérője volt (minél urbanizáltabb egy ország, annál magasabb az egy főre jutó GDP), az 1960–70-es évektől az urbanizáció súlypontja a gyarmati sorból felszabaduló fejlődő országokba helyeződött (Kovács, 2002), ahol a gazdasági fejlettség és az urbanizáció fokozatosan szétválk. 1950-ben a városi lakosság csak 40 százaléka élt a kis és közepes jövedelmű országokban, 2050-re már több mint háromnegyede fog (WUP, 2014).

E folyamat következménye, hogy míg 1950-ben a 10 legnépesebb városból 5 Európában, illetve Észak-Amerikában volt található, az előrejelzések szerint 2020-ra közülük már senki nem fog az élmezőnybe tartozni (1. táblázat).

Napjaink leggyorsabban urbanizálódó kontinense Afrika, ahol 1950 és 2014 között a városi népesség száma több mint tizenháromszorosára növekedett: 33 millióról 455,3 millió főre. 2050-re előreláthatóan ez az érték eléri az 1,3 milliárd főt (WUP, 2014). A növekedés olyan gyors, hogy „a közszolgáltatások, a lakhatás és közlekedés kínálata nem képes lépést tartani a növekvő kereslettel, mint ahogyan a formális munkapiac sem képes felszívni a városba áramló tömegeket” (Riczy, 2009: 29). Így a szükséges infrastruktúra hiányában a népesség egy jelentős hányada nyomornegyedekben kénytelen élni.

✓ 1. táblázat: A világ 10 legnépesebb városa (1950-2020). Forrás: WUP, 2014

Népesség (millió fő)									
1950		1970		1990		2010		2020	
New York	12,3	Tokyo	23,3	Tokyo	32,5	Tokyo	36,9	Tokyo	38,3
Tokyo	11,3	New York	16,2	New York	16,1	Delhi	21,9	Delhi	29,4
London	8,4	Osaka-Kobe	9,4	Mexico City	15,3	Mexico City	20,1	Shanghai	27,1
Paris	6,3	Mexico City	8,8	São Paulo	14,8	New York	20,1	Beijing	24,2
Moskva	5,4	Los Angeles	8,4	Mumbai	12,4	São Paulo	19,6	Mumbai	22,8
Buenos Aires	5,1	Paris	8,2	Osaka-Kobe	11,0	Shanghai	19,6	São Paulo	22,1
Chicago	5,0	Buenos Aires	8,1	Calcutta	10,9	Mumbai	19,4	Mexico City	21,9
Calcutta	4,5	São Paulo	7,6	Los Angeles	10,9	Beijing	15,0	Dhaka	20,9
Shanghai	4,3	London	7,5	Seoul	10,5	Dhaka	14,9	Cairo	20,6
Osaka-Kobe	4,1	Moskva	7,1	Buenos Aires	10,5	Calcutta	14,3	Osaka	20,5

Bár a fejlődő országok a városi népesség százalékos arányában a fejlett országok történelmi tendenciái szerint növekszenek, az abszolút számokat vizsgálva a növekedés példa nélküli (Lee, 2007). Ez az oka annak, hogy bár az ipari forradalommal ugrásszerűen növekedésnek induló Londonnál is voltak városodással kapcsolatos problémák – mint ahogyan azt alább látni fogjuk –, napjainkban a fejlődő országoknál már urbanizációs válságról kell beszélni.

Ricz Judit definíciója szerint „*az urbanizációs válság egy komplex jelenség, amely tartalmazza a városi túlszűfoltyságból adódó gazdasági, társadalmi hatékonyságvesztéseket és környezeti problémákat is, melyek rövid és hosszú távon egyaránt, valamint mind mikro-, mind makroszinten súlyos következményekkel járnak a tágan értelmezett fejlődés tekintetében*” (Ricz, 2007: 182).

Az urbanizációs válság egyik jelensége a nyomornegyedek kialakulása, melynek definícióját az ENSZ-HABITAT a következőképpen határozza meg: nyomornegyed-háztartásnak azt nevezzük, mikor egyének egy csoportja városi környezetben egy fedél alatt lakik, és a következő feltételek közül egy vagy több hiányzik:

1. olyan szilárd hajlék, amely állandó, és védelmet nyújt a szélsőséges klimatikus feltételek között is;
2. elegendő élettér, ami azt jelenti, hogy egy helyiségen maximum 3 ember osztozik;
3. könnyű hozzáférés biztonságos vízhez megfelelő mennyiségben, megfizethető áron;
4. hozzáférés megfelelő mellékhelyiséghez – privát, vagy akár közösségi illemhely is lehet, ha azon ésszerű számú ember osztozik;
5. lakóhely birtokjogi biztonsága, mely megakadályozza az erőszakos kilakoltatást (UN-HABITAT, 2006).

Ám a HABITAT-tól függetlenül a nyomornegyed-definíció megalkotása adott ország jogkörébe tartozik (UN-HABITAT, 2003a). Így előfordulhat az az abszurd helyzet is, hogy a problémában erőteljesen érintett ország nem rendelkezik egységes meghatározással. Napjainkban a Földön élő több mint 800 millió szlöm lakó a világ urbánus populációjának közel negyedét teszi ki. Szubszaharai Afrikában a helyzet ennél súlyosabb, ugyanis városi lakosságának több mint fele, 62 (!) százaléka él nyomornegyedekben (UN-HABITAT, 2003a).

Az ENSZ millenniumi fejlesztési céljainak egyike, hogy 2020-ra javítani kell százmillió szlöm lakó életkörülményeit (környezeti fenntarthatósággal foglalkozó 7. cél 11. pontja) (MDGs). Ám ha ez meg is valósulna, akkor is kis lépés lenne, mert a jelenleg élő szlöm lakó népesség csupán 10 százalékát érintené, és 2020-ra a fejlődő országok városi lakossága még 1 milliárd fővel több lesz (WUP, 2014).

A nyomornegyedekben uralkodó szegénység sokkal többet jelent pusztán pénzhiánynál. Ezek az emberek ugyanis ki vannak szolgáltatva egyrészt az urbánus lét veszélyeinek (például veszélyes hulladéklerakók, gyorsforgalmi utak, vasutak a lakóhelyek közelében) (Lowe, 1992), másrészt a természeti katasztrófákkal (például árvizek, földcsuszamlás stb.) szemben is védtelenek (Lee, 2007). Ezek a tényezők – az egészségtelen környezet által – hozzájárulnak a betegségek gyakoribb előfordulásához is.

De hogyan alakulhatott ki ilyen helyzet? Miben tér el (vagy miben hasonlít) Afrika és a fejlett világ urbanizációja? Ahhoz, hogy a kérdésekre választ kaphassunk először meg kell vizsgálni a modern urbanizáció okait és mechanizmusát.

A modern urbanizáció kezdete

Bár városok már az időszámításunk előtti 3. évezredben is léteztek, a városi lakosság aránya világszinten a 19. századig korlátozott maradt (Golub, 2010). Ebben hozott gyökeres változást az ipari forradalom, mely megteremtette a modern urbanizáció alapjait, és ezzel kezdetét vette egy korábban soha nem látott mértékű városodás. Az iparosodás ugyanis olyan új feltételeket teremtett az urbanizáció számára, melyek kedveztek a városok korábbinál gyorsabb ütemű növekedésének. Kovács Zoltán szám szerint négy ilyen feltételről beszél:

1. *Nagy népességkoncentrációk kialakulása:* az ipari forradalom következtében a gépi termelés fokozatosan kezdte kiszorítani a háziipart, és a fejlődés hatására az üzemméretek is nőttek. Így a munkásokat egyre nagyobb üzemekbe vonták össze, a gyárak közelében egyre nagyobb népesség koncentráldott.
2. *Demográfiai robbanás:* az ipari forradalom a mezőgazdaságra is hatással volt, ahol az egyre korszerűbb technológiák következtében nőtt az élelmiszer mennyisége, javult az élelmezés. Az ipari forradalom nyomában járó gazdasági fejlődés hatására pedig egyre szélesebb társadalmi rétegek engedhették meg maguknak a – most már elérhető – jobb minőségű és nagyobb mennyiségű élelmiszert. Továbbá említést kell tenni az orvostudomány és a közegészségügy fejlődéséről is. E tényezőket összegezve elmondható, hogy nőttek az életben maradás esélyei, így a még mindig magas születésszámhoz egyre csökkenő halálozási ráta társult, elkezdett kinyílni a demográfiai olló, népességrobbanás következett be.
3. *Migráció:* az ipari forradalom a társadalmi munkamegosztásra is nagy hatást gyakorolt, a felszabaduló jobbágyság az iparba kezdett áramlani, felgyorsult a foglalkozási átrétegződés. A térben ez az erőteljes faluból városba történő migráció formájában jelentkezett.
4. *Technika:* az ipari forradalom által megalapozott technika lehetővé tette a modern nagyvárosi infrastruktúra kialakulását (például vízvezeték, szennyvízcsatorna stb.), így műszakilag lehetővé vált a korábbinál nagyobb városok kiépülése (Kovács, 2002).¹

A szegényeknek nem volt lehetőségük a normális tisztálkodásra. A nyomorban nem volt vezetékes víz, mivel a csővezetékeket csak akkor fektették le, ha a helyiek azt megfizették, a folyók pedig a gyárak által okozott szennyezés miatt váltak alkalmatlanná a tisztálkodásra.

Ezek a gazdasági, társadalmi, térbeli folyamatok tehát az ipari forradalomtól kezdve egymással párhuzamosan, egymásra hatva működnek.

London

Angliában a modern urbanizáció a 18. század utolsó harmadában vette kezdetét. A viharos városfejlődést szemléletesen mutatja, hogy az ország urbanizációs rátája az 1800-as évek 32 százalékáról, 100 év alatt több mint duplájára nőtt: 1900-ban 78 százalék volt, míg a világátlag ez időszakban 2-3 százalékról csupán 15 százalékra emelkedett (Kovács, 2002). 1850-ben pedig itt következett be a nagyvárosok történelmi fordulópontja, ugyanis ettől kezdve az Egyesült Királyságot, a világon elsőként, főleg városi lakosság népesítette be (O'Meara, 1999).

A faluból városba történő tömeges migráció egyik kiemelkedő célpontja, az iparvárosok mellett a főváros, London volt. Ám a gyors ütemű növekedés hamar érezte negatív hatásait. A 19. század közepén a „világ kereskedelmi fővárosának” lakossága 2,5 millió fő volt (Engels, 1980), ahol egymás szomszédságában élt a fényűzés, pompa és a hihetetlen szegénység, az ipari forradalom következtében beinduló gyors gazdasági növekedés nyertesei és az industrializáció negatív hatásaitól szenvedő munkásság. A gyors urbanizációs növekedés következtében jelentkező problémák a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódásának eredményeképpen nem egyenlően sújtották a lakosságot.

Legkiszolgáltatottabb helyzetben a foglalkozási átrétegződés következtében kialakuló nagy létszámú ipari munkásság volt (Engels, 1980). A szegények az általában

✓ *Londoni nyomornegyed a 19 században. Forrás: www.historyisnowmagazine.com*

külvárosi részen elhelyezkedő „sötét negyedekben” éltek. Ezek a nyomornegyedek Anglia-szerte hasonló képet mutattak: „a város legrosszabb helyén épült, többnyire egyemeletes, vagy földszintes téglapépületek, általában lakott pincehelyiségekkel, majdnem mindenütt szabálytalanul építve” (Engels, 1980: 37). A szabálytalan beépítés miatti szűk sikátorok nem biztosították az átszellőzést. Az utcák kövezetlenek, hepehupások voltak (Engels, 1980). Szpekulációs megfontolásokból egész városrészek épültek közművesítés nélkül (Kovács, 2002), így csatornarendszer hiányában az emberi és állati szenny az utcákon folyt. Ráadásul a negyedeket a hihetetlen túlzásfólság jellemezte.

A szegényeknek nem volt lehetőségük a normális tisztálkodásra. A nyomornegyedekben nem volt vezetékes víz, mivel a csővezetéseket csak akkor fektették le, ha a helyiek azt megfizették, a folyók pedig a gyárak által okozott szennyezés miatt váltak alkalmatlanná a tisztálkodásra (Engels, 1980). A túlzásfólság, a nem kielégítő higiéniai viszonyok, valamint a szennyvízelvezetés, szemétszállítás megoldatlansága következtében nagyon rosszak voltak a közegészségügyi viszonyok: a nyomortanyák számos betegség okozói voltak – mint például tífusz, skarlát, kolera. Londonban a születéskor várható élettartam az 1800-as évek közepén alacsonyabb volt, mint Anglia többi részén (Stephens – Stair, 2007).

Megoldások a londoni nyomornegyedek felszámolására

Az embertelen körülmények láttán számos társadalmi szféra képviselője részéről született megoldási javaslat. Például az utópista szocialista Robert Owen (1771-1858), megoldásnak egyfajta városállamszerűséget képzelt el, ahol a települések tervezőasztalon született, önálló városokként jelennek meg. Vagy a várostervező Ebenezer Howard (1850-1928), akinek nevéhez a kertváros-mozgalom fűződik. Ám e javaslatok egyike sem terjedt el széles körben, így nem is tudott átfogó megoldást nyújtani a modern urbanizáció problémáira.

A megoldást végül a 19. század második felétől, a városok kaotikus fejlődése, és az itt kialakult embertelen körülmények felszámolása érdekében hozott jogszabályok segítették. A törvények hatására beindult az építésügyi szabályozás. „Meghatározták a minimális utcaszélességet, így biztosítva az átszellőzést, ezáltal visszaszorítva a járványok terjedését. Továbbá limitálták a laksűrűséget és betiltották többek között a pincelakások építését, és mindenféle építkezést a helyi egészségügyi hivatalok jóváhagyásától tettek függővé” (Kovács, 2002: 170).

A jogi szabályozók eredményeként „[...] London, ahol korábban a legegészségtelenebb életkörülmények uralkodtak, történelmileg precedens nélküli életminőséget ért el. [...] az 1830-as és 1920-as évek között a lakáskörülmények javulása rohamosan csökkentette a tuberkulózis okozta halálozások számát” (Stephens – Stair, 2007: 189-190). Ám a javulás hátterében, véleményem szerint más tényezők is álltak, amik bár spontán módon alakultak, nélkülük a londoni nyomornegyedek nem szűntek volna meg. Hiszen míg a törvények felülről jövő kezdeményezésnek tekinthetők, addig ebben az időszakban széles társadalmi réteget érintő, alulról jövő kezdeményezések is zajlottak: a munkásmozgalmak. A nyomornegyedek lakói ugyanis szinte kivétel

nélkül munkások voltak, akiknek nemcsak a lakókörnyezet szörnyű állapotával, hanem az egészségtelen munkahelyi környezettel, és a munkaadók általi kizsigereléssel is szembe kellett nézniük. Így, míg a törvények elsősorban a lakhelyek állapotának javítását célozták, a munkakörülményekkel kapcsolatban a munkások a saját kezükbe vették az irányítást. Gyakori volt például, hogy segélyegyletet hoztak létre, amikor is fizetésük egy részét felajánlották az egylet rászoruló(bb) tagjai számára. A hatalommal szembeni kezdetben erőszakos eszközök – géprombolás – pedig arra ösztönözték a döntéshozókat, hogy a munkások jogait kiterjesszék. A jogi környezet megváltozásával (például sztrájk- és szakszervezet-ellenes törvény visszavonása 1824-ben) lehetőség nyílt a szakszervezetek megalakítására, melynek köszönhetően a munkásság immáron legális eszközökkel küzdhetett az embersége-sebb munkahelyek megteremtéséért. És tette mindezt sikerrel, hiszen a 19. század során korlátozták a női- és gyermekmunkát, bevezették a 10 órás munkaidőt és javultak a munkakörülmények is (Száray, 2008).

A másik fontos tényező az ország gazdasági háttere volt, mely egyrészt lehetővé tett olyan infrastrukturális fejlesztéseket, melyek a közegészségügyi viszonyokat pozitívan befolyásolták – például csatornarendszer kiépítése. Másrészt a „világ műhelyének” fokozódó ipari termelése képes volt elegendő munkahelyet biztosítani a városba érkezők számára, továbbá lehetőség volt a jövedelmek bővülésére is.

Mindezen tényezők együttes eredménye volt az, hogy a gyors városi növekedés következtében kialakuló nyomornegyedeket sikerült felszámolni Londonban.

A fejlődő világ (eltérő?) urbanizációja

A szakirodalomban rengeteg vélemény olvasható a fejlett és fejlődő világ urbanizációjának eltéréseit illetően, ám az alábbiakban csak egyet fogok részletesebben ismertetni, amely – véleményem szerint – legátfogóbban összegzi a témát.

Ricz Judit a következő elemekben látja a két világ legfontosabb urbanizációs különbségeit

- eltérő időbeli lefutás,
- eltérő ütem,
- eltérő nagyságrend,
- eltérő területi mintázat,
- eltérő globális kontextus,
- városi problémák mennyiségi és minőségi különbsége (Ricz, 2009).

Meglátásom szerint e tényezők segítségével a következő ok-okozati összefüggés válaszolható fel: a fejlett és fejlődő országokat alapvetően *eltérő történelmi háttér* jellemzi, melyből adódóan *eltérő* lesz az *időzítés*, vagyis a modern urbanizáció kezdetének időpontja. A két kiinduló időpont közti különbség alatt pedig *megváltozott a globális kontextus*, és ez lesz az, ami minden további különbséget (eltérő ütem, nagyságrend, területi mintázat, és ebből adódóan a városi problémák különbözősége, stb.) eredményezni fog. Vagyis maguk az „*urbanizáció főbb törvényszerűségei*” (Szirmai, 2011), a modern urbanizációt kiváltó tényezők azonosak a 18. század végén és napja-

inkban is. Ám a városnövekedést befolyásoló tényezők időközben megváltoztak, és ebből adódnak az urbanizáció eltérései a két fejlettségi szintű világban.

Eltérő történelmi háttér, eltérő időzítés: a gazdaságilag fejlett országok esetében a modern urbanizáció az ipari forradalom időszakában kezdődhetett meg, ám az egykori gyarmatoknál erre csak az anyaországtól való függetlenedés után kerülhetett sor. Ugyanis az elsősorban nyersanyagforrásként funkcionáló gyarmatokon a fejlesztések csupán a még hatékonyabb kizsigerelés érdekében történtek, így az ipari forradalom ténylegesen nem tudta megvetni lábát a Harmadik világban, csak a függetlenedés után. Így a két térség modern urbanizációjának kezdete és kiteljesedése között 150-200 éves különbség áll fenn.

Eltérő globális kontextus: e 150-200 év alatt jelentős változások következtek be a világ fejlődését befolyásoló tényezőkben. Ebből az időintervallumból is kiemelkedik az elmúlt 50 év. Ugyanis az utóbbi fél évszázad során két olyan folyamatról beszélhetünk, mely az egész világra hatással van, de jelentős eltérést mutat az országok fejlettségétől függően. Ez a két folyamat a globalizáció és a világgazdasági korszakváltás (Kovács, 2002).

A globalizációval kapcsolatosan számos definíció olvasható, ám véleményem szerint ez a transznacionális vállalatokon keresztül egy világméretű gazdasági rendszer kialakulását jelenti, melybe az egyes nemzetállamok integrálódnak. Ám a gazdasági dimenzió a társadalomra, kultúrára stb. is jelentős hatást gyakorol. E világméretű rendszer kialakulása a '70-es évektől vált egyértelművé (Palánkai, 2010).

A globalizáció a térbeli egyenlőtlenségek látványos fejlődését eredményezi (Palánkai, 2010). Ugyanis a fejlődő világ városai „[...] nem egy endogén forrásból táplálkozó, térbelileg kiegyenlített folyamat eredménye, hanem döntően kívülről vezérelt, néhány multinacionális vállalat által generált, térbelileg roppant koncentrált folyamat” hatására jönnek létre (Kovács, 2002: 183). Vagyis itt a városnövekedés az esetek többségében nem egy belső gazdasági fejlődés, fejlettség eredménye, hanem a fejlett országok beruházásainak következménye, ami általában a multinacionális vállalatokon keresztül valósul(t) meg. Hiszen a vállalatok a számukra legkedvezőbb helyre települnek, itt hajtanak végre beruházásokat, mellyel munkalehetőséget teremtenek, így megindul a népesség ideáramlása, nagy népességkoncentráció jön létre. Ám ennek következtében nem az egész ország településhálózata fog fejlődni, csupán a legkedvezőbb feltételeket biztosító városok – általában a főváros, kikötővárosok. Így jönnek létre az úgynevezett „gateway city”-k (kapuvárosok), ahol az ország gazdaságának és népességének legjelentősebb része koncentrálódik, ezzel felborítva az ország térszerkezetét. Vagyis a globalizáció koncentrált városodást eredményez a fejlődő országokban (Kovács, 2002).

Az időközben megváltozott globális kontextus másik fontos tényezője a gazdasági paradigmaváltás. Ez a folyamat az 1970-es évek olajválságaival kezdődött, amikor is a korábban húzóágazatnak számító nehézipar, és vele együtt a gazdasági, ipari centrumok is válságba jutottak. Így a centrum és periféria szerepe megváltozott, átalakítva

ezzel a gazdaság korábbi térszerkezetét: a termelés az olcsó munkaerő következtében átkerült a perifériára, míg a centrum feladata az irányítás, kutatás-fejlesztés lett. A periférikus területek felértékelődtek, a hagyományos nehézipar hanyatlása következtében a centrumtérsegekből tőke és népesség kezdett el ideáramlani, elindítva ezzel a fejlődő országokat a modern urbanizáció útján (Kovács, 2002).

Az urbanizáció eltérő tulajdonságai: a fejlődő országok urbanizációs tendenciájának alakulása hasonlít a fejlett országok 19. század végi, 20. század eleji értékeihez: a fejlett országok urbanizációs rátája 1900-ban 26 százalék volt, 1925-re pedig 40 százalékra növekedett. A fejlődő világ ugyanezen értékeket 1975 és 2000-re érte el (Brockerhoff – Brennan, 1998).

Ám az abszolút számok esetében jelentős eltérések mutatkoznak. Míg napjainkban a fejlett világ városi populációja 986 millió fő, és ez az érték 2030-ra várhatóan 1 milliárdra fog növekedni, addig a fejlődő országokban már most 2,9 milliárd városlakó él, számuk pedig majdnem 4 milliárd lesz 2030-ra (WUP, 2014).

Ennek oka abban keresendő, hogy a gyarmati sorból felszabaduló országok iparosodása és urbanizációja egy időben zajlott a népességrobbanással (Kovács, 2002). Míg ugyanis Európában és a fejlett világ más térségeiben azt láthatjuk, hogy az ipari forradalom hatására társadalmi változások zajlottak (demográfiai robbanás, foglalkozási átrétegződés), ennek nyomán pedig jelentősen módosult a térhasználat, megkezdődött a modern urbanizáció, addig a fejlődő országoknál azzal kell szembesülnünk, hogy ezek a folyamatok nem egy belső fejlődés eredményeként, egymás következtében alakultak ki, hanem gyakorlatilag az egykori gyarmattartók „örökségként”, egy időben jelentkeztek. Ennek következtében megvalósult az a négy feltétel, ami az ipari forradalom esetében a modern urbanizáció alapját képezi Kovács Zoltán szerint, de a gazdasági fejlettség hiányában nincs meg az a belső

Míg ugyanis Európában és a fejlett világ más térségeiben azt láthatjuk, hogy az ipari forradalom hatására társadalmi változások zajlottak (demográfiai robbanás, foglalkozási átrétegződés), ennek nyomán pedig jelentősen módosult a térhasználat, megkezdődött a modern urbanizáció, addig a fejlődő országoknál azzal kell szembesülnünk, hogy ezek a folyamatok nem egy belső fejlődés eredményeként, egymás következtében alakultak ki, hanem gyakorlatilag az egykori gyarmattartók „örökségként”, egy időben jelentkeztek.

„erő”, ami biztosítaná a településhálózat kiegyenlített növekedését, a kialakult nagyméretű városok megfelelő működését.

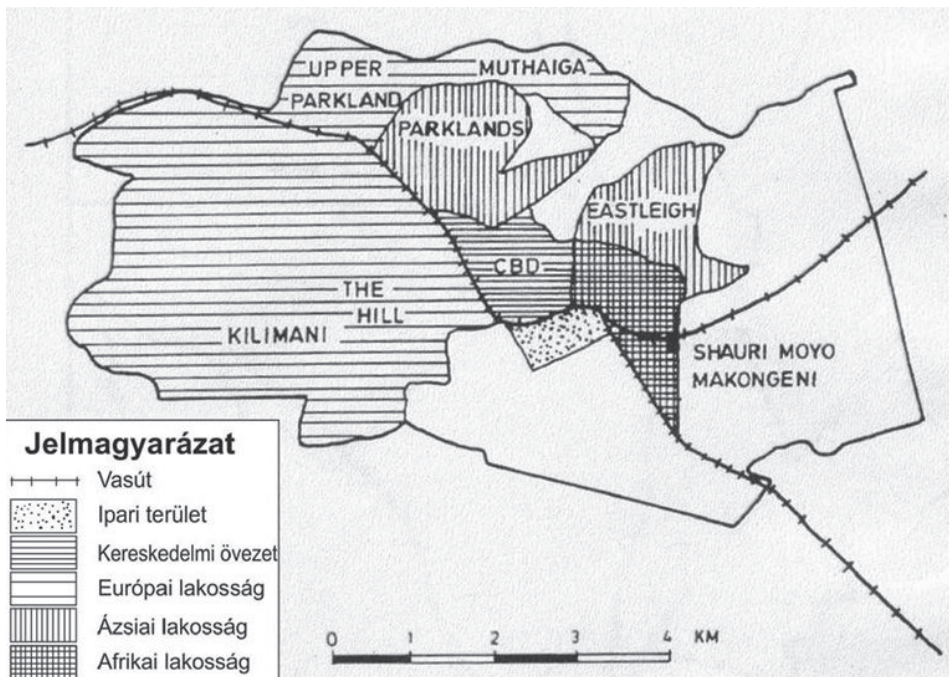
Összességében tehát a városi problémák alacsonyabb fejlettségi szint mellett területileg jobban koncentrálnak és nagyobb tömegeket érintenek a fejlődő országok esetén, mint a fejlett világ országainál, ahogyan azt például a viktoriánus Londonnal kapcsolatosan bemutattam.

Nairobi

Kenya fővárosa viszonylag fiatal település, melynek alapítása Kelet-Afrika korai gyarmatosításának időszakára vezethető vissza. A városfejlődés első szakasza – és maga a település megalapításának aktusa – egy vasúti társaság telepéhez fűződik. Ugyanis 1898-ban készült el a britek által építtetett Mombasa-Uganda vasút Indiai-óceán partjától a későbbi Nairobiig tartó szakasza, a tervezett pályahossz kb. fele. A kivitelezést végző vasúttársaság ide telepítette központját, valamint az afrikai Nagy-hasadék völgy és a Viktória-tó felé tovább folytatódó vasútépítési előkészület bázisát is. A város későbbi térszerkezetét meghatározta a különböző funkciók (például teherhordók és munkások barakkjai, tisztai lakóépületek, ellátó-szolgáltató üzletek) elhelyezkedése (Seger, 1992).

A gyors fejlődésnek köszönhetően Nairobi Brit-Kelet-Afrika kereskedelmi és gazdasági súlypontjává vált, 1907-től pedig az ország fővárosa (UNEP, 2009).

✓ 1. ábra: Nairobi etnikai és funkció szerinti tagolódása (1948). Forrás: Pamoja Trust, 2006: 9

A hatóságok szigorúan szabályozták a különböző etnikumú népesség letelepedését, melynek eredményeképpen a lakónegyedek már a város születése utáni néhány évvel különböző társadalmi csoportok szerint különültek el (1. ábra). Az európaiak a város nyugati, hegyvidéki részén, valamint a külső lakóövezet északi részén települtek le. Az ázsiai munkások, kereskedők pedig a városközpont közelében északra, és keletre, az Athi-síkság száraz, szavannás területén (Seger, 1992). Az afrikaiak a városban inkább csak a „megtúrt” kategóriába tartoztak (Magutu, 1994). Ők a városközponttól keletre, délkeletre telepedhettek le (Job – Butzmann, 2008), ahol ideiglenes szállásokat alakítottak ki számukra (Magutu, 1994).

Ezeket a lakónegyedeket eltérő lakásviszonyok jellemezték. Az európaiak általában tágas kertes házakban laktak, az ázsiaiak is a hazájukban elterjedt stílusban építkeztek, a bevándorló afrikai munkaerő számára pedig vagy a már említett ideiglenes hajlékokat hozták létre, vagy tömegszálláson alhattak, de egyéb szolgáltatást szinte nem biztosítottak számukra. Az építészeti stíluson túl különbségek a népsűrűségben, iskolák, kórházak számában, az úthálózat sűrűségében, valamint a közösségi szolgáltatások számában és minőségében voltak. Az infrastruktúrális beruházások egyenlőtlenül oszlottak meg a negyedek között: legfejlettebbek az európaiak által lakott területek voltak, legrosszabb helyzetben, pedig az afrikaiak lakóhelyei. Ezek a különbségek meghatározták a város későbbi fejlődését (Pamoja Trust, 2006). Nairobi kettős értelemben is gyökértelen városnak tekinthető: egyrészt 1898 előtt nem volt település a helyén, másrészt alapítása idején a helyi lakosság csupán szűk kisebbséget alkotott (Seger, 1992), mivel az afrikaiak városba költözését szigorúan korlátozták. Így a gyarmati időkben a főváros népességszáma igen kontrollált volt (Pamoja Trust, 2006).

A függetlenné válással a közigazgatás irányítása is a gyarmati vezetéstől az újonnan alakult nemzeti kormány kezébe került, így megszűntek a korábbi tiltások, amik az országon belüli szabad költözködést akadályozták (Uo.). Ennek következtében az afrikai népesség nagyarányú városba áramlása kezdődött meg, mellyel egy időben a másik két etnikai csoport jelentős számaránybeli veszteségeket szenvedett. Ezt a folyamatot nevezik „afrikanizálódásnak”. Számokban kifejezve a következő módon zajlott a lakosság etnikai változása 1962 és 1979 között: az afrikai lakosság aránya 58 százalékról 92 százalékra emelkedett Nairobiban. Az ázsiai lakosság az 1962-es 33 százalékról 5 százalékra csökkent, mely 1979-ben 20 000 kenyai állampolgárt jelentett. Az európaiak aránya, pedig a korábbi 8 százalékról 3 százalékra apadt úgy, hogy létszámuk nem változott a két időpont között: ez 2200 kenyai állampolgárt és 17 000 tartózkodási engedéllyel rendelkező személyt jelentett (Seger, 1992).

A korábbi etnikai alapú szegregálódást a különböző társadalmi-gazdasági státuszú rétegek térbeli elkülönülése váltotta fel, ahol az egykoron európai és ázsiai negyedekben jobb körülményeket sejtetnek a különböző mutatók, mint például a népsűrűség, születéskor várható élettartam, stb. Ezzel szemben a spontán fejlődő, korábban afrikai munkások által lakott negyedekben a magas népsűrűség, alacsony születéskor várható élettartam, magas analfabetizmus jellemző (Uo.).

A bevándorlás gyors és nagyarányú népességnövekedést eredményezett a fővárosban. 1979 és 1989 között a növekedés fő forrása a rurális térségek felől érkező

migráció volt. Tíz év alatt több mint 700 000-en települtek be a városba. A migrációt több dolog is indukálta: a fővárosban jobbak a gazdasági kilátások, több lehetőség van az oktatásban való részvételre, így a magasabb fizetésekre, valamint a nagy népességkoncentráció óriási piacot jelent a különböző szolgáltatások és áruk számára is. Ma a bevándorlás mellett a természetes szaporodás jelenti a növekedés másik forrását (UNEP, 2009).

A lakások iránti hirtelen megugrott keresletet a hatóságok nem tudták kielégíteni. A problémát tovább súlyosbította a megfelelő tervezés hiánya, ugyanis a britek által alkalmazott építésügyi szabályozáson nem változtatott az új afrikai vezetés. Ám mivel ezek a szabályok a 19–20. századi angol viszonyokhoz igazodtak, alkalmatlanok voltak arra, hogy megoldják a függetlenné válás után bekövetkező gyors urbanizációs növekedés következtében felmerülő problémákat. Ennek eredményeként városzerte gomba módra kezdtek szaporodni az informális telepek, nyomornegyedek, az úgynevezett „bádogvárosok”, főleg a munkahelyek közelében (Pamoja Trust, 2006).

Az informális vagy földfoglaló telepek, idegen szóval squatterek, a városba költöző, leginkább szegények által, magán- vagy állami tulajdonban álló földterületeken létesített, minden komfortot nélkülöző hajlékokból álló telepek (Haggett, 2006). Informális jellegük tehát a földtulajdoni birtokviszonyokból adódik, vagyis a földfoglalók olyan helyet vesznek birtokba, ami jogilag nem az övék. Ez feszültséget generál a telep lakói és az állam vagy a magántulajdonos között, melynek következtében a '70-es években „üldözték” a squattereket: gyakoriak voltak az erőszakos kitelepítések és a rögtönzött hajlékok ledózerolása (Pamoja Trust, 2006). A squatterekkel ilyen módon vívott harc nem csupán kenyai jelenség, hanem a fejlődő világ azonos urbanizációs fejlődésen átment országaiban mindenhol tapasztalható volt (Haggett, 2006). Hogy a kilakoltatás esélyét csökkentsék, a teleplakók olyan helyeket foglaltak el, amik értéktelenek voltak, például árterek, vasúti tartalékterületek, személerakók szomszédsága, meredek lejtők (UN-HABITAT, 2003a). Ám a kedvezőtlen elhelyezkedés fokozta a teleplakók kiszolgáltatottságát: már nemcsak a hatóságoktól kellett tartaniuk, hanem az egészségtelen környezet és a természeti katasztrófák (földcsuszamlás, áradás) is fenyegették őket.

Squatterek esetében megfordul a formális városnövekedés sorrendje. Ideális esetben egy terület beépítését ugyanis gondos tervezés előzi meg, majd az állam kiépíti a szükséges infrastruktúrát (utak, közművek stb.). Ezt követi a házak építése, majd pedig a beköltözés. Informális telepeknél viszont az első lépés a beköltözés, majd az adott helyen talált alapanyagokból lakhely építése. A folyamat itt spontán módon megáll. Az infrastruktúra kiépülése már csak külső segítséggel (például hatóság, segélyszervezetek) valósulhat meg (O'Meara, 2003).

Ennek következtében az informális telepek általában nélkülöznek mindenféle alapellátást a vezetékes víztől, a szennyvízelvezetésen, csatornázáson át, a hulladékelszállításig. Ez jelentős és egyre fokozódó népegészségügyi problémákat eredményez (Haggett, 2006), melyeknek hatása túlmutat a telephatárokon, mivel ezek a helyek olyan betegségek melegágyai lehetnek, melyek veszélyeztetik a tágabb közösség egészségét is (például tbc, kolera stb.) (O'Meara, 2003).

Bár „*squatter települések részletes vizsgálata kimutatta, hogy az itt található lakások minősége, a komfort foka és a telepek elérhetősége egyaránt rendkívül változó lehet*” (Haggett, 2006: 259), az esetek döntő többségében ezek „*olyan városi területek, ahol nyomorúságos életkörülmények uralkodnak*” (O’Meara, 2003: 178), vagyis nyomornegyedekről beszélhetünk.

A ’70-es évek kihívásai (gyors urbanizációs növekedés, fokozódó szegénység) az 1980-90-es években tovább erősödtek (Pamoja Trust, 2006). Egyrészt nőtt a nyomornegyedek száma Nairobi közigazgatási határain belül: 1971 és 1995 között 50-ről 134-re, mellyel párhuzamosan a szlőmlakók száma a becslések szerint 167 000-ről 1 886 000-re nőtt (UNHABITAT, 2003a). Így míg 1971-ben a főváros lakosságának 30 százaléka, 1995-re már 60 százaléka volt nyomornegyedlakó (Uo.). Másrészt a társadalomban is egyre fokozódott a feszültség, melyben jelentős szerepet játszott a politika alakulása is. Ugyanis 1991-ben Moi elnök bevezette a többpártrendszert, így a támogatók szerzése érdekében a politikusok földeket osztottak szét. Ám a kedvezményezettek számára juttatott földek vagy közterületek voltak (melyeket eredetileg közösségi tevékenységek céljára tartottak fent), vagy állami területek, amiken nagyon gyakran már informális telepek létesültek. A politikai célokból történő illegális földosztás tehát tovább növelte az erőszakos kitelepítéseket, melyek egyre nagyobb felháborodást keltettek a közvéleményben, valamint az érintettek is egyre erőteljesebben fejezték ki nemtetszésüket.

1996-ra megalakult a szegényeket egyesítő, Muungano wa Wanavijivi mozgalom, mely agresszív és hatékony érdekképviseletet képezett a legszegényebbek számára (Pamoja Trust, 2006). A ’90-es éveket tehát egyre inkább a hatóságokkal való konfrontálódás jellemezte, ahogy a civil szféra egyre határozottabban tiltakozott a nyomornegyedeket ért igazságtalanságok ellen (Uo.).

Ám az ezredfordulóra a kormány sokkal toleránsabbá vált, melynek egyik oka, hogy a civil csoportok által kezdeményezett kampányok egyre inkább megnehezítették, hogy a nyomornegyedeket mint fennálló problémát ignorálják. Ezenkívül nemzetközi nyomás is nehezedett az országra – például az ENSZ révén –, hogy a probléma kezelésére hatékony politikát dolgozzanak ki (Pamoja Trust, 2006). Valamint a nyomornegyedekkel kapcsolatos, egyre kiterjedtebb kutatások feltárták e telepek funkcióit, melyek a következők:

1. a városba érkező bevándorlók fogadóhelyei,
2. a legszegényebb rétegeknek nyújt lakóhelyet,
3. sok munkalehetőséget kínál,
4. társadalmi és közösségi köteléküknél fogva védelmet nyújtanak az egyén számára munkanélküliség és más személyes problémák időszakában,
5. serkentik az önerőre támaszkodást a lakások felújítása terén,
6. a városi munkahelyek közelében elérhető otthont nyújtanak a szegényeknek (Haggett, 2006: 259).

Vagyis a nyomornegyedek azok, amik ellátják a hatóságok feladatát – a megfelelő számú lakhely biztosítását – annak gazdasági, politikai korlátai következtében.

3. ábra: Kiberai village-ek területi elhelyezkedése.

Forrás: wikimedia

engedélyezte a hazaiak letelepedését, így a vidékről a fővárosba költözés jelentősen növelte a terület népességszámát, melyet tovább fokoztak a politikai célból történő földosztások is (Uo.).

Ma lakóinak számáról csak becslések vannak, ugyanis nincs hivatalos lakcímbejelentés, és az itteni népesség fluktuációja jelentős. A becslések 170 ezer és 1 millió fő közé teszik népességszámát (Keserű, 2010).

Kibera területe több telepre, úgynevezett village-re oszlik, melyeket vasút, utak és árkok választanak el egymástól. Számuk állandóan változik, jelenleg 13 darab van belőlük (3. ábra), név szerint: Soweto East, Mashimoni, Shilanga, Lindi, Kichinjio, Makina, Kambi Muru, Gatwikira, Soweto West-Kianda, Kisumu Ndogo, Raila, Laini Saba (Pamoja Trust, 2006) és Kianda (Mwakenya). A village-k élén a helyiek által választott képviselőtestület áll, akik a telep életét irányítják. Őket a kormány nem ismeri el hivatalos szervnek, ám ha bármilyen fejlesztést szeretne végezni, például egy segélyszervezet a telepen, ehhez az ő beleegyezésük kell (Solymári, 2013).

Kibera lakóinak több mint 80 százaléka egy 9,5 m²-es szobán osztozik 5 másik emberrel (Warah, 2007). A viskók leggyakrabban sárral összetapasztott vesszőfóntából épített, bádoggal fedett építmények (Keserű, 2010). Így a lakók ki vannak szolgáltatva a természeti elemeknek, ugyanis a sárkunyhókat a monszuneső könnyen elmoshatja (Solymári, 2011).

A helyiek ugyancsak több mint 80 százaléka rendkívül kiszolgáltatott helyzetben lévő illegális bérlő (Keserű, 2010), aki átlagosan havi 12 dolláros lakbért fizet (Warah, 2007). Illegális voltak abból adódik, hogy az általuk bérelt épületek döntő többsége vagy olyan területen épült, ami nem a főbérlő tulajdona, vagy pedig nem felel meg a hatályos építésügyi szabályoknak. Ez a helyzet meggátolja az ittenieket abban, hogy saját környezetüket a lehetőségeikhez mérten fejleszteni tudják, ugyanis a tulajdonjog biztonságának hiányában a telepet akár mikor leromboltathatja a terület jogos tulajdonosa. De ha a bérlők ennek ellenére mégis fejlesztenének, ez nagy valószínűséggel a lakbér emelkedését jelentené számukra (O'Meara, 2003).

A nyomornegyedet a túlszűfolttság jellemzi. Nincsenek rendes utcák, csak a kunyhók közötti sikátorok, melynek következtében nincs biztosítva az átszellőzés, ráadásul a higiéniai viszonyok közel sem kielégítőek: rendes WC nincs, hanem elterjedt az úgynevezett „repülő WC”, amikor az illemhelyiséget zacskóval pótolják, majd eldobják. Másik megoldás, hogy a lakók óriási gödröket ásnak, amin átlagban 50 kunyhó osztozik. Ha ezek betelnek, a fiatal fiúk „tisztsege”, hogy kiürítsék. Tartalmukat általában a folyóba hordják (Keserű, 2010).

Bár számunkra természetes, hogy a csapot kinyitva akármikor tiszta, egészséges, és korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló vízhez jussunk, a fejlődő világ szegényei számára a legnagyobb egészségügyi veszélyt még mindig ennek hiánya okozza (Stephens – Stair, 2007). A Nobel-békedíjas, korábbi ENSZ főtitkár, Kofi Annan, ezzel kapcsolatban a következőt nyilatkozta: *„Nem győzhetjük le véglegesen az AIDS-et, a tuberkulózist, a maláriát vagy más fertőző betegségeket, amelyek a fejlődő világot fenyegetik, amíg csatát nem nyerünk az egészséges ivóvízért és az alapvető higiénés és egészségügyi ellátásért folytatott küzdelemben”* (Solymári, 2011).

Kibera területén a közelmúltig nem volt vezetékes víz, ezért azt a Nairobi-gáttól kellett hozni, ám például a WC-k kapcsán említett okból is, rendkívül szennyezett, tífuszt és kolerát terjeszt (Keserű, 2010). A vezetékes víz vételére leggyakrabban csak kartellekbe szerveződött illegális csoportoktól van lehetőség, akik a városi vízművek rendszeréből a víz jelentős hányadát ellopják, majd a vevőkhöz házi készítésű kábeleken juttatják el. Ám ezek a csövek töredezettek, ezért a bennük szállított víz erősen fertőző, ráadásul magasan a piaci ár felett árusítják (Solymári, 2012): a víz akár hétszer-tizenegyszer drágább lehet, mint Nairobi tehetősebb negyedeiben (O’Meara, 2003). A víz ára egy szegény család jövedelmének több mint 10 százalékát is kiteheti (Lee, 2007). Ezt a helyzetet frappánsan foglalja össze Carolyn Stephens, aki szerint *„a szegények drágábban fizetik meg a kolerát”* (O’Meara, 2003).

E tekintetben mára bizonyos mértékű javulás következett be, ugyanis a Világbank és a Városi Tanács beruházásainak köszönhetően 2 vízvezeték épült a nyomornegyedben, így a lakosságnak lehetősége van tiszta vizet vásárolnia (Kibera UK). A szegregált telepen e vezetékekhez kapcsolódva pedig több „vizeskioszk” is létesült. Az egyik ilyen beruházás a Máltai Szeretetszolgálat nevéhez fűződik, ami 2012 során egy szanitációs központot hozott létre (Solymári, 2011). A fejlesztéssel kapcsolatban lehetőségem nyílt interjút készíteni Solymári Dániellel, a Szeretetszolgálat munkatársával, aki aktív szerepet vállalt a munkafolyamatban. Az 50-60 m²-es központ tiszta ivóvizet, fürdési, mosási lehetőséget, valamint higiénikus WC-ket biztosít a szegregált negyed lakói számára. Ez az egészségügyi viszonyok javulásán túl a munkához jutás esélyét is növeli, hiszen az embereknek lehetősége nyílik a zuhanyzásra és mosásra is, ápoltabb külsővel pedig nagyobb eséllyel alkalmazzák őket. Az építési munkálatokhoz engedélyt a városi önkormányzattól kellett kérni, ám a részletek egyeztetése és a kivitelezés lebonyolítása a telep választott képviselőtestületével kooperálva történt. Az itteniek óriási becsben tartják a vizeskioszkot: az üzemeltetés, karbantartás az ő feladatuk, ezen kívül a hely védelmét is ők látják el. Ugyanis fennáll annak a veszélye, hogy illegális csoportok lefoglalják, és a vizet többszörös áron értékesítsék számukra (Solymári, 2013).

A vezetékes víz mellett, az alapvető városi szolgáltatások közül Kibera – a többi nyomornegyedhez hasonlóan – nélkülözi többek között a hulladékszállítást, a csatornát, és az elektromos áramot is (UN-HABITAT, 2010).

Az egészségtelen életkörülmények hatására Kiberában a járványveszély általános és kiterjedt (Solymári, 2012). Egészségügyi szervezetek felmérése szerint a lakók 50 százalékánál súlyos vírusos megbetegedés, malária, tífusz vagy kolera diagnosz-

tízálható, a gyermekek 40 százaléka pedig nem éli meg az 5 éves kort (Solymári, 2012). A fennálló helyzetet tovább súlyosbítja, hogy Kibera területén nem működik állami kórház vagy klinika. Az egészségügyi ellátást jótékonyági szervezetek, egyházak stb. biztosítják. Munkájukat jól végzik, ám kapacitásaik végesek a népes nyomornegyed lakosságával szemben (Keserű, 2010).

Óriási problémát jelent továbbá a magas munkanélküliség. Bár Kibera közel fekszik Nairobi ipari térségéhez, a munkaképes korúak csak kis hányadát tudják alkalmazni, mivel az alacsony képzettségi szint (UN-HABITAT, 2003a) miatt a foglalkoztatottak nagy része betanított munkás, belőlük pedig túlkínálat van (Magutu, 1994). Ám a lakosság jelentős része igyekszik valamilyen tevékenységet folytatni, mellyel bevételhez juthat (Magutu, 1994). Az ezzel kapcsolatos tapasztalatairól Solymári Dániel így számolt be: „*Mindenki azzal foglalkozik, amivel tud. Sokan a városba mennek dolgozni. Itt soförködnek, takarítanak, mosnak, amihez értenek – általában segédmunkát végeznek. Ennek következtében például Nairobiban alig van mosógép, mert a mosást a női munkaerővel végeztetik. És vannak, akik kiállnak a telep szélére, és várják, hogy valami alkalmi munkát kapjanak*” (Interjú: Solymári Dániel). Vagyis „*a szegények jelentős része valamilyen formában egyéni, mikro-vállalkozónak tekinthető*” (Riczy, 2009: 29). Ám az alacsony képzettség miatt jövedelmi szintjük is alacsony (UN-HABITAT, 2003a). A Kiberában élők kb. fele havi 70-140 dollárt keres, harmada pedig 70 dollárnál kevesebbet (Warah, 2007).

A helyiek életét tovább nehezíti a bűnözés és a városi erőszak. Bár a nyomornegyedek önmagukban nem nevelnek ki bűnözőket, a rendfenntartó szervek

✓ Kibera jellegzetes sárkunyhói. Forrás: reversehomesickness.com/africa/kenya/

jelenlétének hiánya elősegíti, hogy az itteniek áldozattá váljanak. Az informális telepek, „nyilvántartáson kívüli” jellegükből (O’Meara, 2003) adódóan ugyanis kedvező helyszínt biztosítanak a különféle illegális tevékenységek számára. Ennek „köszönhetően” Kibera a város egyik legnagyobb drog- és fegyverkereskedelmi központja (Solymári, 2012). A közbiztonság hiányához és az illegális tevékenységekhez kapcsolódóan a fokozódó erőszakos cselekmények pedig tovább növelik a halandóságot, főleg a városi fiatalság körében (Perlman – O’Meara, 2007).

Ezen ismeretek fényében jogosan vetődik fel a kérdés, hogy „Miért jönnek ide az emberek?”. Az afrikai városok növekedésének forrása a természetes szaporodás mellett, a migráció, melynek fő mozgatórugója a rurális térségekben uralkodó szegénység. A vidéki területek ugyanis rendkívül túlnépesedtek, így a földbirtokrendszer elaprózódott, és nemcsak a munkalehetőség hiányzik, hanem sok esetben az élelmezés sincs biztosítva. Ráadásul a lakás- és kommunális ellátás sem sokkal jobb, mint a nyomornegyedekben. További taszító tényezők a fegyveres konfliktusok, melyekkel szemben a városok nagyobb védelmet nyújtanak. Az urbánus térségek ezenkívül sok lehetőséget kínálnak az itt élőknek: a Kiberába érkező migránsok úgy gondolják, hogy a fővárosi szlöm csak az első lépés, ahonnan idővel feltornázhadják magukat a társadalmi ranglétrán. Ám a szomorú valóság az, hogy a felemelkedés csak keveseknek sikerül (Keserű, 2010).

„Megoldások” Kiberában

Többek között Nairobi nyomornegyed-problémájának megoldása érdekében a kenyai kormány 2001-ben kezdeményezte a Kenyai Szlömfejlesztő Programot (Kenya Slum Upgrading Programme, KENSUP), melyhez csatlakozott a mára kulcsszereplővé vált ENSZ-HABITAT is. A program célja, hogy javítsa az itteniek életkörülményeit a tulajdonjog biztosítása, lakhatási viszonyok fejlesztése, bevétel generálása, valamint fizikai és szociális infrastruktúra fejlesztése által. A KENSUP célterületei: Nairobi, Kisumu, Mavoko, Mombasa és Thika. A program stratégiai dokumentumának átalakítására 2008-ban került sor, a hatékonyabb működés érdekében. KENSUP részét képezi a Kibera Szlömfejlesztő Kezdeményezés (Kibera Slum Upgrading Initiative), mely 2002 szeptemberétől 2004 júniusáig tartott. Ám a szlöm egyes területeinek részleges feltérképezésén, helyzetelemzésén és további fejlesztési stratégiák kidolgozásán túl kézzelfogható eredményt egyelőre nem sikerült elérni (KENSUP, 2008). KENSUP összességéről az mondható el, hogy a program irányítói között nincs teljes egyetértés, így a kivitelezés nem valósulhat meg maximális hatékonysággal (Keserű, 2010).

2000-es évek elején a kenyai kormány célként tűzte ki, hogy 2-5 éven belül jobb életfeltételeket biztosítsanak a nélkülözőknek és megtisztítsák teljes Kiberát. Ennek érdekében közös WC-vel és mosdóhelyiséggel ellátott, többemeletes bérházakat építettek, melyek olcsó lakhatást biztosítanak a szlöm lakóknak. 2009 szeptemberében 1500-an költözhetek be 300 újonnan épült bérházba. Ám a rendezetlen és sokszor áttekinthetetlen tulajdonjogi viszonyok következtében jogi vita bontakozott ki a kormány és egyes helyi lakosok, illetve főbérlok között, ami lehetetlenné tette az elképzelés további megvalósítását (BBC, 2009).

A fennálló problémával kapcsolatos megoldási kísérletekről összességében az mondható el, hogy Kenyában nincs előrelátó, egységes politika, ami megkönnyítené és irányítaná a városi fejlesztéseket, így a beavatkozások általában ad hoc jellegűek (UNHABITAT, 2003a). Ennek következtében, bár vannak a nyomornegyedek infrastrukturális fejlesztését célzó beruházások, amik NGO-k, kormány- és segélyszervezetek összefogásával jöttek létre, de hatásaik vegyesek (Uo.).

Ráadásul Kenyában nincs hivatalosan elfogadott definíciója a „nyomornegyed”-nek (Uo.), pedig a fennálló probléma kezelésének ez lenne a 0. lépése. A pontos meghatározás hiánya többféleképpen értékelhető: fakadhat a politikai vezetés tehetetlenségéből, az intézményi kapacitások korlátozott voltából vagy a tények tagadásából is (Uo.). Bár az ország politikai irányításának a nyomornegyed-problémával kapcsolatos álláspontjáról szóló információim korlátozott volta miatt ennek megítélése nem áll módomban, az utóbbi feltételezést támasztja alá Solymári Dániel, aki *Elfeledett milliók* című cikkében arról ír, hogy mivel a kormány régen elvesztette a kontrollt az illegális telepek felett, a hatóságok szembenézés helyett az elfordulást választották (Solymári, 2012).

Habár pontos definíció nincs, a helyi hatóságok az alapszolgáltatások és az infrastruktúra hiányát látják a szlöm 2 fő indikátorának (UN-HABITAT, 2003a). Ám ez az álláspont nincs összhangban az ott élők véleményével, akik szerint a tulajdonjog hiánya és a nem kielégítő infrastruktúra jelenti a legnagyobb problémát számukra (Magutu, 1994).

Kenyában a politikusok közös álláspontja, hogy a nyomornegyedek növekedését meg lehetne gátolni a falvak vonzóbbá tételével. Ugyanis így a falvakból a városokba költözés – az urbanizáció növekedésének fő forrása – visszaszorulna (Warah, 2007). Ezt a véleményt osztja többek között Solymári Dániel is, aki az interjú során az erre vonatkozó kérdésekre azt válaszolta, hogy bár a falvakban sem sokkal jobbak az életkörülmények, ott mégis a „*tisztes szegénységről*” beszélhetünk, hiszen a lakosoknak legalább van lehetőségük arra, hogy a szükséges élelmiszert megtermeljék, és akár kereskedjenek is vele. Ezzel szemben a városban ez a lehetőség megszűnik, így teljesen kiszolgáltatottá válnak az emberek (Solymári, 2013). Ebből adódóan „*A megoldás tehát az lehetne, hogy visszavezetik az embereket vidékre, és itt különböző mezőgazdasági termelési technikákra tanítanák őket. Ugyanis Kenyának vannak olyan területei, ahol a talajadottságok olyan jók, hogy akár az évenkénti két-háromszori termény-betakarítás is lehetséges lenne, de sok esetben az emberek a legalapvetőbb mezőgazdasági eljárásokat sem ismerik*” (Solymári, 2013).

Ám a történelmi tények azt mutatják, hogy az urbanizáció a fejlődéssel szorosan összefüggő, visszafordíthatatlan folyamat (Warah, 2007). Ezt a nézetet osztja Erdei Ferenc is, aki a gyors ütemű és nagyarányú városodással kapcsolatban azt mondta több mint három évtizeddel ezelőtt: „*A városoknak ez a mindent elsöprő áradása objektív fejlődéstörvény, ami nem állítható meg és nem fordítható vissza*” (Erdei, 1977: 9). Napjaink tendenciái egyértelműen igazolják álláspontját. Vagyis a nyomornegyed-problémának nem lehet tartós és végleges megoldása a városok további növekedésének korlátozása. Hanem egy nemzetgazdasági szinten harmo-

nizált fejlesztésre van szükség, ahol a városokkal kapcsolatos fejlesztések nem a rurális térségek, vagy másodlagos városi körzetek rovására mennek végbe, ugyanis ezek azok a területek, melyek a kapuváros ellenpólusai lehetnek (Lowe, 1992).

Nyomornegyed-fejlesztés a fejlődő világban

Világszerte számtalan, a nyomornegyedek felszámolását, az ottani életkörülmények jobbítását célzó fejlesztés, fejlesztési terv született. Kutatásom során ezek közül jó néhányat megismerhettem. Ezek alapján szeretnék a nyomornegyed-fejlesztéssel kapcsolatban egy általános képet felvázolni, és ez alapján levonni következtetéseimet.

Véleményem szerint a település egyik legfrappánsabb meghatározását – mely szerint a település az ember lakó- és munkahelyeinek összessége (Mendöl, 1963) – továbbgondolva, a nyomornegyed fejlesztésnek két dimenzióját definiálhatjuk:

- *Életkörülmények*: ez alatt értem magát a lakásállományt, valamint a tágabb lakó-környezetet, annak minőségét stb.
- *Foglalkoztatás*: vagyis a munka, ehhez kapcsolódóan a munka helye és a munkakörülmények összessége.

Az első dimenzióval kapcsolatban felmerülő problémák közül először a tulajdonjog hiányát kell megemlítenem. A nyomornegyedeknek ugyanis gyakori jellemzője, hogy a terület, amit beépítenek, nem képezi az ott élők tulajdonát, ami leggyakrabban állami, vagy magánkézben van. A tulajdonjog hiányában viszont az informális telep lakói kiszolgáltatott helyzetben vannak, hiszen bármikor kilakoltathatják őket. Így tehát szükség lenne arra, hogy a nyomornegyed lakói valamilyen jogcímet szerezzenek a tulajdonra. Ez viszonylag egyszerű abban az esetben, ha a telep közterületre épült, mivel így a jogcím az államtól a lakókhoz kerülhet (O'Meara, 2003).

Magánterületre épült telep esetén pedig a fennálló feszültség megoldható lehet például földcserével. Ez egyes javaslatok szerint jelentheti azt, hogy a teleplakók elhagyják a vitatott területet, és máshol kapnak elfogadható árú földet (Lowe, 1992). Ezzel a megoldási javaslattal kapcsolatban viszont, véleményem szerint két probléma is van: egyrészt a nyomornegyed lakói azért hoztak létre informális telepeket, mivel nincs rá anyagi lehetőségük, hogy földet vásároljanak, vagyis jövedelmi helyzetükből adódóan ki vannak zárva a formális földpiacról. Így nem valószínű, hogy egy „olcsóbb” – tehát pénzbe kerülő – föld megoldást jelentene számukra. Másrészt a squatterekekkel kapcsolatos nagyon fontos tényező maga az elhelyezkedésük. Ugyanis ezek a negyedek olcsó lakhelyet biztosítanak a munkahelyek közelében (Haggett, 2006). Tehát a fenti javaslat „máshol” tényezője következtében sem jelentene kedvező megoldást a teleplakók számára, hiszen eltávolodnának a munkalehetőségektől, amiért pedig a városba érkeztek.

Véleményem szerint a földcserét olyan módon kellene kivitelezni, hogy a magántulajdonos kap az államtól földterületet máshol. Ám sajnálatos módon ez sem ennyire egyszerű, ugyanis a tulajdonjog rendezését bonyolítja a gyarmati földtörvények és a bennszülöttek szokásjogának keveréke (O'Meara, 2003).

Ezen helyzet megoldását hivatott elősegíteni az ENSZ-HABITAT 1999-ben indított kampánya, ami abban segíti az országok kormányait, hogy jogrendszerüket oly módon alakítsák, mellyel elősegítik a lakhatási jogokat és gátolják az erőszakos kilakoltatásokat (UN-HABITAT). Ám ennek megvalósulása még várat magára. Éppen ezért Geoffrey Payne, brit fejlődéselemző szerint a törvényes, a szokásjogon alapuló, valamint a nem törvényes használati módok széles skáláját kéne fenntartani (Payne, 2002).

A tulajdonjog biztosításának több pozitív hatása is van. Egyrészt az ott élő család számára megszűnik a kitelepítés általi fenyegetettség. Másrészt, mivel az ott élők sajátjuknak tudhatják lakhelyüket, érdekeltté válnak annak fejlesztésében. Harmadrészt pedig ez megnyitja számukra az utat a hitelfelvétel lehetősége előtt, mellyel ugyancsak fejleszteni tudják lakóhelyüket, valamint ez hozzájárulhat saját vállalkozás indításához is. Vagyis közvetett módon akár munkalehetőséget is teremthet.

A tulajdonjog hiánya mellett a lakáskörülményekkel kapcsolatos másik nagy probléma az infrastruktúra hiánya. Ennek káros egészségügyi hatásairól már szót ejtettem a korábbi bekezdésekben, viszont fontosnak tartom másik oldalról történő vizsgálatát is. A 19. századi közegészségügyi problémák megoldására a nyugati városokban jelentős méretű modern infrastruktúra épült ki (O'Meara, 1999). Bár műszaki szempontból a lakosság igényeit kielégítik e települések, a fejlett világ nagyvárosaival kapcsolatos legnagyobb probléma, hogy *„nem felelnek meg a jelenkor igényeinek, mivel a fenntartható fejlődés ellenkezői”* (O'Meara, 1999: 147). Napjainkban ugyanis, nemcsak a fejlődő világ nagyvárosaiban tapasztalhatók embertelen életkörülmények, hanem, döntően a fejlett világban zajló, erőforrások tarthatatlan pazarló felhasználása is fenyeget. Például ahhoz, hogy a londoniak élelmiszer- és faigényét kielégítsék, a város területének 58-szorosát kell hasznosítania. Ám ha a világ népességének szükségleteit a londoniak szintjén elégítenénk ki, legalább még három Földre lenne szükség (O'Meara, 1999).

Bár a várostervezők múltban alkalmazott számos megoldása sokat javíthat a mai városok egészségügyi helyzetén, ma már a városi rendszereknek és struktúráknak környezetileg fenntarthatóknak kell lenniük (Stephens – Stair, 2007). Így a még hiányos infrastruktúrával rendelkező városok, bármennyire is megdöbbentő állítás, a jövő

Bár a várostervezők múltban alkalmazott számos megoldása sokat javíthat a mai városok egészségügyi helyzetén, ma már a városi rendszereknek és struktúráknak környezetileg fenntarthatóknak kell lenniük. Így a még hiányos infrastruktúrával rendelkező városok, bármennyire is megdöbbentő állítás, a jövő szempontjából előnyösebb helyzetben vannak, mint fejlett társaik.

szempontjából előnyösebb helyzetben vannak, mint fejlett társaik. Ugyanis esélyük van arra, hogy „*átugorják az elavult és költséges rendszereket, amelyek az ipari forradalom során létesültek*” és környezeti szempontból fenntartható megoldásokat széles körben valósítsanak meg, mint például víztakarékos WC-k, passzív napenergia-hasznosítás, biomasszával való fűtés stb. (Perlman – O’Meara, 2007).

Ez elképzelés megvalósulására láthatunk példát a Dél-afrikai Kimberlyben, ahol egy magánvállalkozó a helyi szegényekkel arra szövetkezett, hogy a nyomornegyed helyén egy 200 család részére alkalmas „napfalut” hoznak létre. Az otthonok energiaszükségletét napenergiából fedezik: ugyanis a telkeket hatosával összekapcsolt napkemencék látják el energiával. A területen a hulladék újrahasznosítása is többnyire megoldott, ugyanis a helyben komposztált háztartási szerves hulladékkal a kerteket trágyázzák. Az öntözés pedig szűrt szennyvízzel történik, így a lakóknak lehetősége van élelmiszer termelésére saját szükségleteik kielégítése érdekében. Ilyen otthonok építési költsége pedig nem haladja meg az állam által az első otthonot vásárlóknak juttatott kedvezmény összegét (O’Meara, 1999).

Ám az ilyen, és ehhez hasonló alternatív, környezetkímélő technikák bevezetésének egyik akadály a széleskörű társadalmi támogatottság hiánya. Ugyanis ezek a megoldások nem járnak a „modernség” presztízsével, mint amit a média sugall, illetve a tehetősebbek körében megfigyelhető (Perlman – O’Meara, 2007). A fejlődő országokban a legtöbb ember nem látja a „modern” megoldások káros következményeit, és „*továbbra is arra áhítozik, hogy ő is elkövesse Amerika és Európa legnagyobb hibáit*” (Perlman – O’Meara, 2007: 245). Így tehát az érintett kormányok felelőssége, hogy például a szabályozási rendszereik által a fenntartható megoldások kivitelezését részesítsék előnyben, ösztönözzék.

A nyomornegyed fejlesztés másik dimenziója, mely az előbbivel szoros összefüggésben áll, a foglalkoztatás. AZ ENSZ fejlesztési programjának egyik felmérése szerint a legtöbb polgármester a munkaalkalom-teremtést tartja legnagyobb problémájának (O’Meara, 1999). A munka azon túl, hogy a megélhetést biztosítja, az emberi méltóság alapját képezi (Pearlman – O’Meara 2007).

Egy település szempontjából a munkahelyteremtés két forrásból történhet: külső, illetve belső forrásból. A legtöbb esetben a gazdasági fejlődés lehetőségeit kereső város kifelé néz, vagyis nagyvállalatokat próbál meg rávenni arra, hogy üzem nyissanak adott helyen. Ennek ösztönzése érdekében a polgármesterek gyakran hajlandóak szemet hunyni a rossz munkakörülmények és laza környezetvédelmi előírások felett (O’Meara, 2003), vagyis engedik, hogy a gazdasági lobbis érvényesüljön a társadalmi érdekekkel szemben. Bár kétségtelen, hogy a nagyvállalatok, a munkahelyteremtés révén, nagy szerepet játszhatnak a szegények gazdasági felemelkedésében (Pearlman – O’Meara, 2007), fontos, hogy a helyi vezetőség megvédje, ne pedig kiszolgáltatassa őket a vállalatoknak, mint olcsó, kizsákmányolható munkaerőt.

A belső forrásból történő munkahelyteremtésre lehetőséget adhat a városi szolgáltatások rendszere azáltal, ha az önkormányzatok saját feladataik ellátásával a városi szegényeket bízzák meg (O’Meara, 2003). Például ők végzik a hulladék begyűjtését, kezelését, az infrastruktúra nyomornegyedbe történő kiterjesztése

során az építési munkálatokat stb. Ez a megoldás kettős haszonnal jár: egyrészt bevételhez juttatja a város legszegényebb lakóit, másrészt hozzájárul e társadalmi rétegek lakókörményeinek javulásához, ugyanis a városi szolgáltatások ilyen módon a nyomornegyedekbe is eljuthatnak.

Nagyon fontos, hogy a szlőmlakókat ne tehetetlen embertömegként lássuk, hanem mint a társadalom dinamizmusának, az emberi elme rugalmasságának legfőbb képviselőit (UN-HABITAT, 2007). Ahhoz ugyanis, hogy a nyomorúságos, kilátástalan körülmények között is meg tudjanak élni, leleményes megoldásokra van szükségük. Így a nyomornegyedlakók jelentős része valamilyen formában mikro-vállalkozó (Riczy, 2009). Ilyen módon saját maguknak teremtenek munkalehetőséget. Ám a vállalkozás indításához szinte elengedhetetlen a megtakarítás és a hitel (Pearlman – O’Meara, 2007). De az emberek csak akkor juthatnak banki kölcsönhöz, ha egyrészt fizetőképességüket igazolni tudják (O’Meara, 2003), másrészt bejelentett lakhellyel rendelkeznek. Előbbi probléma kiküszöbölésére pedig számos alulról jövő kezdeményezés található világszerte, amik sikerrel jártak.

Egyik ilyen példa a ’96-ban alakult, mára kenyai csoportokkal is rendelkező Nemzetközi Szlöm- és Viskólakó Szövetség (Slum/Shack Dwellers International (SDI)), mely módszereinek sarokköve a csoportos takarékoság. A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy a közösségek takarékosági csoportokat hoznak létre, amik a megtakarított pénzből forgóalapot képeznek. Ez a tőke lehetőséget nyújt az emberek életkörülményeinek javítására, a szegénységből kifelé vezető úton való elindulásra, ugyanis hozzájárul például kisvállalkozások elindításához, házépítéshez, tandíj finanszírozásához, stb. (SDI, 2001). Az elmúlt 20 évben számos ilyen, a városi szegények csoportjait tömörítő szövetség alakult, melynek tagjai között szoros együttműködés van: a csoportok tanulnak egymástól, támogatják egymást (Pearlman – O’Meara, 2007).

Ebből is látható, hogy a szlőmlakók nagyon innovatívak, kreatívak. A kormány kudarcát mutatja, hogy ezt az energiát nem tudják hasznosítani (O’Meara, 2003).

A nyomornegyedek felszámolásának fontos feltétele tehát, hogy a helyi hatóságok erőteljesebben támaszkodjanak a helyi közösségek, civil szervezetek találékonyságára (O’Meara, 1999), és felkarolják az alulról jövő kezdeményezéseket. Ezzel ugyanis saját terheiket is csökkentenék, mivel a szlőmlakók sok esetben már rendelkeznek megoldási javaslatokkal, módszerekkel problémájuk kezelésére.

De a munkahelyteremtés mindenekelőtt az adott ország megfelelő gazdasági működését feltételezi. Ám az afrikai országok többsége jelen esetben közel sem felel meg e kritériumnak. Ennek egyik oka, többek között, a korrupció magas aránya, ami megakadályozza azt is, hogy a szegények érdekeit figyelembe vevő politikai döntések születessenek (O’Meara, 2003). A Transparency International nevű civil szervezet egy tanulmánya során úgy találta, hogy sok olyan országban, ahol nő a szegények száma, a korrupció is meredeken emelkedik (Transparency International).

Meglátásom szerint, a korrupció visszaszorítása által, az ország belső gazdasági növekedése mellett – ami a munkalehetőségek számát növelné –, egy másik fontos tényező az oktatás. Ugyanis a szakképesítéssel egyre nagyobb tömegek válnának

alkalmassá bonyolultabb munkák elvégzésére is. Ez pedig az életszínvonal emelkedésével járna, hiszen az emberek már nem éhbérért dolgoznának betanított munkásként.

A nyomornegyedek sikeres felszámolása tehát hallgatólagosan feltételezi a fejlett országok szervezeti modelljét, vagyis a korrupciótól mentes közintézményeket és a gazdaság formális keretek közötti hatékony működését (Lee, 2007).

Összegzés

A hipotézisem, mely szerint ma merőben más folyamatok alakítják a városok – ezáltal a nyomornegyedek – keletkezését, mint két-három évszázaddal ezelőtt, így a nyomornegyedek felszámolása is eltérő lépéseket igényel –, részben hamisnak bizonyult. Ugyanis a modern urbanizáció kezdetén és napjainkban is, a szlömök az urbanizáció mennyiségi és minőségi fejlődése (Lackó, 1997) időbeli különbségének következtében keletkeznek. Ez tehát cáfolja feltételezésem első részét. Ám az időközben megváltozott globális kontextus (Riczy, 2009) következtében a mennyiségi és minőségi urbanizáció közti különbség a fejlődő országoknál szakadékká mélyült. Míg London esetében lokálisan születhetett megoldás, Kenyánál a probléma már makroregionális szintre emelkedett. A nyomornegyedek felszámolásának eltérő lépései tehát egyrészt a probléma eltérő nagyságrendjéből, másrészt a helyi adottságok figyelembevételéből adódnak. A siker kulcsa azonban a viktoriánus London és Kenya – valamint az egész fejlődő világ – esetében is ugyanaz maradt.

A nyomornegyedek problematikája rendkívül összetett, ezért nem lehet megoldani egy szimpla városrendezéssel, hiszen az épített környezet állapotának javítása nem oldaná meg a társadalmi igazságtalanság és a gazdaság elégtelen működésének kérdését sem, így csupán a probléma „felületi kezelése” lenne.

A kérdés komplex kezelésének hatékonyságát támasztja alá a londoni nyomornegyedek felszámolásának sikere. A tanulmányban megemlített angol megoldási javaslatok közül hosszú távú pozitív hatása csak a jogi szabályozásnak volt. A 19. század végi, 20. század eleji törvények ugyanis az urbánus problémák megoldását célzó beavatkozások átfogó, egységes keretét alkották meg. E jogszabályok rendszerben való gondolkodást tükröznek, hiszen kiterjedtek a közegészségügyi viszonyoktól az építkezés során alkalmazott anyagokkal szembeni minőségi kritériumokra is. Ez a komplex, központi szabályozás tette lehetővé, hogy ne ad hoc beavatkozások történjenek, hanem a problémát széles körben, átfogóan kezeljék. Tehát egyrészt megvalósult az épített fizikai környezet központi szabályozás menti fejlesztése. Ám ez önmagában nem jelentett volna megoldást a nyomornegyed lakói számára.

Az erős gazdaság teremtette meg ugyanis egyrészt az infrastruktúra fejlesztéséhez szükséges nagy összegű forrásokat. Másrészt a „sötét negyedek” lakói számára megfelelő számú munkahelyet biztosított, lehetőséget adva ezzel a nyomorból való kitörésre.

A munkásság felemelkedéséhez viszont, a gazdasági tényezők mellett, szükség volt egy széleskörű társadalmi fellépésre is, melyben az érintettek egy emberként emelték fel szavukat az embertelen munka- és lakáskörülmények fejlődése ellené-

ben. Ez az alulról jövő kezdeményezés eljutott az állam legfelsőbb vezetéséig, ami megváltoztatta a jogi környezetet, visszahatva ezzel a társadalomra. Ám ahhoz, hogy a vezetés meghallja az elnyomottak hangját, és lépéseket tegyen ügyük érdekében, egy erős jogállamra volt szükség.

Vagyis a megfelelően működő (demokratikus) jogállam és gazdaság volt az a környezet, melyben az alulról jövő törekvések találkozhattak a felső vezetéssel, és így alakulhatott ki a központilag szabályozott, széles társadalmi rétegek érdekeit figyelembe vevő, ily módon hatékony megoldás, mely felszámolta a londoni nyomornegyedeket.

Ezzel szemben Afrikában a gyengén teljesítő makrogazdaság és a korrupcióval átszótt, erőtlen jogállam következtében, a rászorulók kiáltása süket fülekre talál az állami vezetőség személyében. Ebből adódóan nincs megfelelő, központilag szabályozott megoldási rendszer, így a beavatkozások ad hoc módon történnek. Ezeket is leggyakrabban külső szereplők – segélyszervezetek – hajtják végre.

Alapvetően olyan állami berendezkedésre van szükség, ahol a vezetés a nép érdekeit képviseli és törekszik a szegények problémájának megoldását célzó politikák kidolgozására. Bár ezen feltevés utópisztikusnak hathat, hiszen a gyakorlatban a demokratikus berendezkedés sem jelent garanciát a probléma végleges megszüntetésére, a (történelmi) tények mégis azt igazolják, hogy a megfelelő gazdasági működéssel párosulva – melynek kialakulását a jogállamiság elősegítheti – a szegénység leküzdésének irányába hat. Ehhez nyújthatnak hatékony segítséget a különböző nemzetközi (segély)szervezetek, illetve maguk a fejlett, demokratikus államok, melyek példaként szolgálhatnak, többek között intézményi berendezkedésükkel. Ezt a segítséget viszont az érintetteknek el kellene fogadniuk.

A nyomornegyedek felszámolásának problematikája tehát messze túlmutat a településfejlesztés hatáskörén. Ám az eseti fejlesztéseket humanitárius okból semmiképp nem szabad felfüggeszteni. Mert bár ezek nem jelentenek hatékony megoldást a probléma egésze szempontjából, számít az a „néhány” ember is, akik élete ezáltal javulhat. A probléma átfogó, végleges leküzdése tehát még várat magára, ám izgalmas lehetőséget kínál ahhoz, hogy szaktudásunkat egy „nemes ügy” érdekében alkalmazzuk. ☀

Jegyzet

- 1 Kovács Zoltánnal szemben Tóth József három tényezőt különít el: migráció, a modern gyár-
ipar kialakulásának és fejlődésének gyors üteme, foglalkozási átrétegződés (Tóth, 2002).

Felhasznált irodalom

- BBC (2009): <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8258417.stm> (2015.09.09.)
- Bockerhoff, Martin – Brennan, Ellen (1998): „The Poverty of Cities in Developing Regions”. *Population and Development Review*, Vol. 24., No. 1. 75-114. pp.
- Engels, Friedrich /1845/ (1980): *A munkásosztály helyzete Angliában*. Budapest, Magyar Helikon.
- Erdei Ferenc (1977): *Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció – Összegejtött írások és beszédek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Golub, Philip S. (2010): <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2010-aprilis/189-a-vilag-teljes-elvarosiasodasa> (2015.09.09.)
- Haggatt, Peter (2006): *Geográfia – Globális szintézis*. Budapest, Typotex.
- Job, Hubert – Butzmann, Elias (2008): „Primate City Nairobi – A Metropolis between Growth and Restructuring”. *Geographische Rundschau*, Vol. 4., No. 4., 4-11. pp.
- KENSUP (2008): <http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=2602> (2015.09.09.)
- Keserű Dávid (2010): „Fenntartható állapotok?! – Az urbanizáció Afrikában”. In Tarrósy István (szerk.) *Fenntartható Afrika*. Pécs, Publikon Kiadó, 55-74. pp.
- Kibera UK: <http://www.kibera.org.uk/Facts.html> (2015.09.09.)
- Kovács Zoltán (2002): *Népesség- és településföldrajz*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Lackó László (1997): „A századvégi urbanizáció fontosabb jellemzői – Hiedelmek és tények”. *Magyar Tudomány*, 3., 278-295. pp.
- Lee, Kai N. (2007): „Urbanizálódó világ”. In *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője - A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 22-44. pp.
- Lowe, Marcia D. (1992): „A városok alakítása”. In *A világ helyzete 1992 – A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 118-136. pp.
- Magutu, Jerry (1994): „The role of informal settlements in housing the urban poor in Nairobi, Kenya”. In *Ekistics – the problems and science of human settlements*, Vol. 61., No. 366/367., 206-213. pp.
- MDGs: <http://www.un.org/millenniumgoals/> (2015.09.09.)
- Mendöl Tibor (1963): *Általános településföldrajz*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Mwakanya: <http://www.mwakanya.net/apps/blog/show/6161218-facts-file-on-kibera-slums-the-good-the-bad-and-the-ugly-> (2013.05.02.)
- O’Meara Sheehan, Molly (2003): „Szétdarabolt városok egyesítése”. In *A világ helyzete 2003 – A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 174-202. pp.
- O’Meara, Molly (1999): „Egy új nagyvárosi vízió”. In *A világ helyzete 1999 – A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 146-165. pp.
- Pamoja Trust (2006): *An inventory of Slums in Nairobi*. Pamoja Trust.
- Paláncsai Tibor (2010): „A globalizáció kialakulásáról, természetéről, hatásairól”. *História*, 32., No. 9-10., 10-14. pp.
- Payne, Geoffrey (2002): *Land, Rights and Innovation: Improving Tenure Security for the Urban Poor*. ITDG.
- Perlman, Janice E. – O’Meara Sheehan, Molly (2007): „Küzdelem a városi szegénység és a környezeti igazságtalanság ellen”. In *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője - A Wordwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 228-250. pp.
- Ricz Judit (2007): „Urbanizáció a fejlődő országokban: trendek, dimenziók és kihívások”. *Tér és Társadalom*, Vol. 21., No. 3., 167-186. pp.
- Ricz Judit (2009): „Nyomornegyedek, szegénység, bűnözés – van-e kiút?” *Falu–Város–Régió*, No. 2., 26-33. pp.
- SDI (2001): Patel, Sheela – Burra, Sunda – D’Cruz, Celine: Slum/Shack Dwellers International (SDI) – foundations to treetops. *Environment and Urbanization*, 45-59. o. <http://eau.sagepub.com/content/13/2/45> (2015.09.09.)
- Seger, Martin (1992): „Nairobi – egy gyarmati múltú nagyváros szerkezeti tagolódása”. *Földrajzi Közlemények*, 156., No. 1-2., 57-68. pp.

- Solymári Dániel (2011): Sebek Afrika szarván – Kenyai közelkép: http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=17856:sebek-afrika-szarv%C3%A1n (2015.09.09.)
- Solymári Dániel (2012): A nyomor ezer arca – Elfeledett milliók. http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=18941:a-nyomor-ezer-arca (2015.09.09.)
- Solymári Dániel (2013): a szerzőnek Solymári Dániellel, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársával készített interjúja.
- Stephens, Carolyn – Stair, Peter (2007): „A városi közegészségügy új útja”. In *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője - A Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány, 181-197. pp.
- Száray Miklós (2008): *Történelem III.* Budapest, Műszaki Kiadó.
- Szirmai Viktória (2011): „A nagyváros szélén: A városi terjeszkedés térbeli társadalmi problémái”. *Tér és Társadalom*, Vol. 25., No. 1., 20-41. pp.
- Tóth József (szerk.) (2002): *Általános társadalomföldrajz I.* Pécs, Dialóg Campus Kiadó
- Transparency International: http://archive.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2002 (2015.09.09.)
- UNEP (2009): *Kenya: Atlas of Our Changing Environment.* Progress Press Co., Malta, 160 o.
- UN-HABITAT (2003a): *The Challenge of Slums – Global Report on Human Settlements 2003.* London, Earthscan Publications Ltd.
- UN-HABITAT (2003b): *Water and Sanitation in the World's Cities: Local Action for Global Goals.* London, Earthscan Publication Ltd.
- UN-HABITAT (2006): *State of the World's Cities 2006/2007 – 30 Years of Shaping the Habitat Agenda.* London, Earthscan Publications Ltd.
- UN-HABITAT (2007): Financing for the urban poor. *Habitat Debate*, Vol. 13., No. 1., 1-24. pp.
- UN-HABITAT (2010) *The State of African Cities – Governance, Inequality and Urban Land Markets.* Nairobi, UN-HABITAT.
- UN-HABITAT: <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=423> (2013.05.02.)
- Warah, Rasna (2007): „Élet Kiberában”. In *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője - A Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról* (Worldwatch Institute), Budapest, Föld Napja Alapítvány.
- wikimedia: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Kibera_-_Villages_division.jpg (2015.09.09.)
- WUP (2007): *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision.* United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007WUP_Highlights_web.pdf (2015.09.09.)
- WUP (2014): *World Urbanization Prospect: The 2014 Revision.* United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. <http://esa.un.org/unpd/wup/CD-ROM/> (2015.09.09.)

A szerzőről

PAGEO Afrika kutatóintézet,
junior elemző

About the Author

Junior Analyst,
PAGEO Africa Research Institute

czirjak.rahel@pageobudapest.hu

English Abstract

Slum-problems in the developing world

2007-2008 was a turning point in the history of mankind: since then the urban population has surpassed the number of people who live in rural areas. However, whilst in the Western world urbanization is associated with development and prosperity, in developing countries urbanization and economic development are gradually forming a division line because the rapid increase in urban populations outperforms the pace of the expansion of the infrastructure and services. This situation results in an ‘urbanization crisis’, which manifests the most spectacular in slums. Africa, the fastest urbanizing continent today, is not an exception. Between 1950 and 2014 the urban population of the continent grew 13 times: from 33 million to 455.3 million. One of the most spectacular results of this incredible growth is Africa’s biggest slum, Kibera – in Kenya’s capital city, Nairobi. It is true that at the beginning of modern urbanization, there were slums in the big cities of the developed world, too, but the problem was small scale, and due to successful policy interventions, they ceased to exist. These experiences of the past can be useful to handle today’s slum-problems. The aim of this study is to compare urbanization in the more developed and the developing world through the examples of London and Nairobi, to highlight similarities and differences, and in light of these factors reveal the reasons for the formation of one of the ‘urbanization crisis’ symptoms, the slums. In addition, useful conclusions are offered from the past solutions of London’s slum-problem, in connection with the recent urbanization crisis.

ŐSI TUDÁS SEGÍTI A MODERN ÉPÜLETEK TERVEZÉSÉT

NYUGAT-AFRIKÁBAN TERVEZETT ÉPÜLETEKET MESTER LÁSZLÓ, FRANCIAORSZÁGBAN ÉLŐ MAGYAR ÉPÍTÉSZ

T. HORVÁTH ATTILA

„Az európai országokban és Afrikában is sok olyan épület születik, amelyek tervezésekor nem számolnak a helyi adottságokkal. Sajnos uniformizálódik a világ építésze, pedig az eredeti épületek szépsége és az évszázadok alatt felhalmozódott helyi szaktudás olyan érték, amelyre támaszkodnunk kellene a tervezésnél” – vallja a Franciaországban élő Mester László építész, Magyarország egyik tiszteletbeli konzula, akinek munkássága összeforrott a fekete kontinenssel, és aki a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának meghívására „Klíma-hoz és tradícióhoz alakított ’más’ építészet Nyugat Afrikában” címmel tartott előadást Budapesten.

Mester László – Franciaországban használt nevén Laszlo Mester de Parajd – 1956 után, nyolc éves korában került szüleivel Párizsba, ahol építészetet tanult. Az egyetem befejezése után a kötelező katonai szolgálat helyett az egykori gyarmatokra szóló kétéves kiküldetést vállalt. Friss házasként, belsőépítész feleségével egy Volkswagenen indult el Párizsból, hogy Marokkón, Algérián, a Szaharán keresztül érje el állomáshelyét, Niger fővárosát, Niameyt.

A három hétig tartó utazás során érő szemmel vizsgálták az útkjukba kerülő épületek szerkezetét, a sivatagi építészet lenyűgöző világát. Ez az élmény meghatározta Mester László későbbi alkotói munkásságát is. A Niameybe tervezett két évből végül tizenkettő lett: 1977-től a nigeri Közmunka- és Lakásügyi Minisztérium (Ministère des Travaux Publics et de l’Habitat du Niger) kötelékében a Francia Együttműködési Minisztérium (Ministère français de la Coopération) kiküldött építészeként tevékenykedett, és közel negyven épület tervezésében vett részt.

A tervezői és szakértői munka mellett feleségével együtt módszeres kutatásokat végeztek a helyi építészetről: megfigyelték, lemérték, lerajzolták és lefényképezték az épületeket, és lassanként megértették a helyi építőanyagok használatának szabályszerűségeit és mai alkalmazhatóságuk lehetőségeit. Tapasztalataikat a „Regards sur l’habitat traditionnel au Niger” című kötetben (1988) összegezték. „Nem akartam a tervezéskor lemásolni mindent, ami régi, csak ötvözni, adaptálni szerettem volna a jelenkori technikai megoldásokkal” – hangsúlyozta Mester László. „Arra törekedtem, hogy épületeim esztétikája egyfelől harmonizáljon a helyi építészettel, másfelől megfeleljenek a sajátos, sivatagi környezeti adottságoknak.”

A szaharai környezet és társadalom olyan feladatok elé állította az ambiciózus építész, amelyek során újra kellett gondolnia az Európában megszokott eljárások alkalmazhatóságát. A helyi éghajlat miatt 40-45 Celsius fok is lehet napközben, éjszaka pedig fagypont körüli hőmérséklettel számolhatunk. A Száhel-övezet országaiban előfordul, hogy nyolc hónapig egy csepp eső sem esik, utána viszont nagyon csapadékos hónapok következnek. „Nem meglepő, hogy a helyi mesterek évszázadok óta jól ismerik és használják is a tájolás, árnyékolás, az átgondolt szellőzési rendszer kínálta lehetőségeket a házak építésénél” – ecsetelte az építész, aki hasonlóságokat is felfedezett a két kontinens építészeti kultúrája között. „A hauszák például úgy használják az agyagot, a homokot és a fát, ahogyan mi használjuk a vasbetont: náluk az agyag és homok keverékéből készült épületelemek belső vázát faszervezet adja. A kis ágakból összekötözött fa-ívekre dolgozzák rá az agyagot, ezzel egész nagy ívközüket tudnak áthidalni.”

Az építésznek a tervezés során azonban nemcsak az éghajlati, hanem a társadalmi tényezőket is figyelembe kell vennie. Nyugat-Afrika gazdag és látványos építészeti kultúrája – gondoljunk csak Djenne, Timbuktu, Agadez agyagból épült, több száz éve készült csodás mecseteire – a függetlenség elnyerése utáni időszak építőit is gondolkodóba ejtette: nem lehetne-e az agyag az új idők olcsó és tartós építészeti alapanyaga? A döntéshozók azt remélték, ez megold min-

Az építésznek a tervezés során azonban nemcsak az éghajlati, hanem a társadalmi tényezőket is figyelembe kell vennie.

Régi épületek

den építési problémát Afrikában. Azonban mindenki megfélekedett a karbantartási szemlélet hiányáról: az állam által finanszírozott beruházásokat a lakosság nem érzi a sajátjának, ezért nem fogja évente az esős évszak után kijavíttatni, újratapasztani a házakat. A saját lakásukat és a mecsetet – kalákában – rendbe hozzák, de a közintézményeket nem. Az agyagtéglák vízállóságának megerősítésére Európában is használt technikák, pl. a cement hozzákeverése, vagy a préselés lehetséges megoldás lenne, de az így készült elemek bevizsgálata és engedélyeztetése többbe kerül, mint az előre gyártott cementblokkok megvásárlása. „Régebben gyakori probléma volt, hogy hosszasan meg kellett magyaráznom, miért betonból, miért nem agyagból tervezem az épületeimet” – emlékezett Mester László. „Saját szememmel láttam ennek a rossz példáját: a minisztériumi tervezéseim mellett a munkám része volt a különféle kisebb francia, amerikai, olasz szervezetek olcsó lakásterveinek ellenőrzése. Az egyik agyagból készült amerikai épületgyűttes például hiába volt szép és olcsó, a karbantartás hiánya miatt az eső pár év alatt tönkretette. Egy olasz csapat pedig diszkréten rátett egy vízhatlan gumiréteget az épületük tetejére, ami viszont jócskán megdrágította az eredetileg előirányzott költségeket. Én állami intézményeket, iskolákat, kórházakat terveztem, és mivel a lakosság tulajdonosi szemléletének hiányából fakadó gyenge karbantartási kultúrát adottságként kezeltem, nem építhettem agyagból ezeket, pedig nekem is egyszerűbb lett volna a hagyományos technikával dolgozni.”

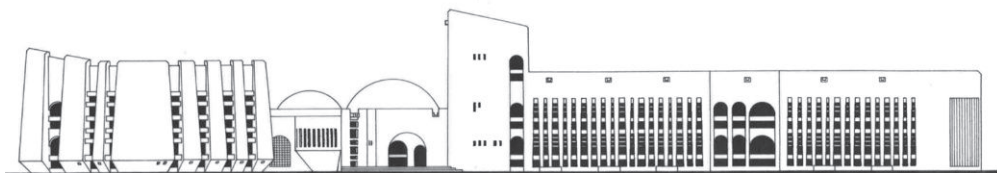
A hagyományos és modern tudás ötvözésének legszebb példája a Niameyben, az ONERSOL (Office nigérien de l'énergie solaire, Nigeri Napenergia Hivatal) számára épült, több szakmai díjat elnyert épület, amelyen a magyar építész 1979-ben kezdett

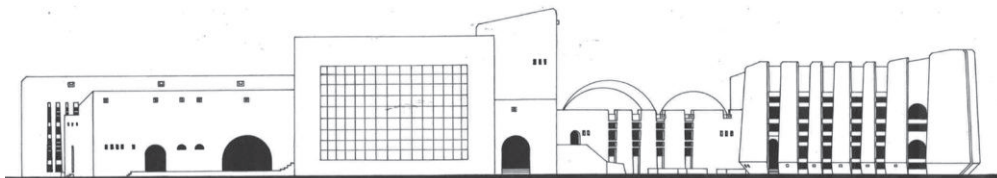
dolgozni. „A két év szolgálat végén a nigeri kormány kért meg, hogy maradjak ott az épület befejezéséig” – mesélte. „Közben újabb megbízásokat kaptam, így egy tizenkét évig tartó, szakmai szempontból igen hasznos időszak következett.”

Az ONERSOL kutatóintézet monumentális tömbje messziről a helyi mecsetek és uralkodói épületek hangulatát idézi; utóbbira utal a kupola is, amely a paloták fontos eleme. „Ebben az építészeti világban minden csak nagyjából egyforma, semmi sem szimmetrikus, ezért én is kerültem a szigorúan szimmetrikus ablakkiosztásokat. Az európai építésznek szinte meg kell erőszkolnia magát, hogy felidézze a hagyományos építészet báját a direkt elnagyolt megoldásokkal” – vallotta a szakember, aki a lekerekített formák gyakori használatát is megindokolta: az esők lemosják az agyag felső 4-5 centiméteres rétegét, amelyet a lakosság évente újratapaszt. Ezért is kerülték a helyi építőmesterek az egyenes éleket: a lemosódás rendszeres kijavításával előbb-utóbb úgylis eltűnik minden él, és lekerekített, lágy formát vesz fel, amely szépsége a betonból készült kutatóintézetben is jól érvényesül. Az épület homokszínűre festett, amelyet szintén a rendszeres karbantartás hiánya indokol: a fehér felület az első esős évszak után azonnal elszennyeződik.

Az épület esztétikai értékei mellett a kényelmi és az üzemeltetési szempontok is hangsúlyosak voltak. A kétemeletes épületet galéria veszi körül. A belső tér helyiségeiben laboratórium, könyvtár és közösségi terek kaptak helyet, a kutatóknak pedig külön lakórésze van.

FACADE SUD

FACADE NORD

0 2 4 6 8 10m.

ONERSOL
FACADES

Ech:1/200 - 29.03.85 - N° 0026-07

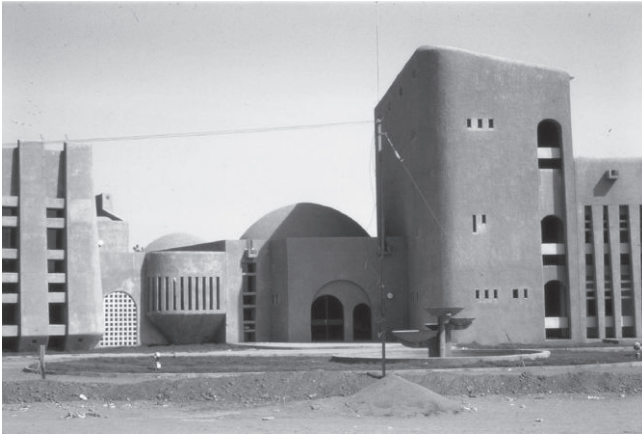
NIAMEY - NIGER

< ONERSOL

A legnagyobb problémát a hőség kezelése jelentette, ahol az ősi megoldások hasznos példákkal szolgáltak. A külső fal dupla, amelyen alul szellőzőnyílások vannak, a benne lévő levegő pedig kering. Az így létrejött ventiláció bizonyos mértékig hűti a falakon belüli helyiségeket. Ezt a megoldást részben a több méter magas gabonátárolók ihlették: ezek a kerekded építmények 4-5 cm vastag agyagból készülnek és sok közülük dupla falú, amelyben a külső réteg a hőség ellen véd: a 20-25 cm-es légréteg pedig a belső teret hűti.

A hőség elleni másik megoldás a helyes tájolás és árnyékolás alkalmazása. A hagyományos építményeknél az agyagfalak vastagsága akár a két métert is elérhette, amely nemcsak a tömegével szabályozta a hőháztartást, hanem a lőrészzerű ablakaival megakadályozta azt is, hogy a nap a szobát közvetlen sugárzásával felmelegítse. A blokkokból épült falakkal, valamint az észak-déli tájolású, mélyen ülő ablakokkal manapság is hatékonyan csökkenthető a szobák hőmérséklete, amelyet a helyes szellőzés kialakítása tovább javíthat. „Az épületen kívül akár 40-45 fok is lehet a hőmérséklet” – emlékezett Mester László. „A levegő rendkívül száraz, ezért nem nagyon izzadunk, és a kis légmozgás nagyon jó relatív hőérzetet kelt, a huzattól az épület egyes részein szinte fázik az ember. Egy apró hátránya a szellőzésnek, hogy a levegőben szálló por és homok a takarítást megnehezíti.”

Az ONERSOL az első olyan épület volt, amelyben nem volt légkondicionáló berendezés, ami az üzemeltetés költségeit lényegesen lecsökkentette. A megoldás

< ONERSOL

< Magtárak

hasznosságát a magyar építész egyik későbbi megbízása, a niamey-i másodfokú bíróság épülete igazolta: ennek vezetője ragaszkodott a fő tárgyalóterem légkondicionálásához, de később kiderült, hogy a berendezés működtetése pár nap alatt az intézmény egész hónapnyi költségvetését felemészti. A bíróság épületének az ablakai szintén északi és déli tájolásúak, külön táblák védik őket a naptól. Keletre csak egészen kicsi ablakok kerültek. A tervező itt is kihasználta a dupla rétegű falak nyújtotta előnyöket.

Mester László és felesége – családalapítás céljából – tizenkét év tartózkodás után tért vissza Párizsba, ahol saját irodát nyitott. A tervezési feladatok mellett szakértőként tevékenykedett az Európai Unió és a francia kormány afrikai építészeti projektjeiben. Iskolákat, kórházakat tervezett és épített Madagaszkáron, Togóban, Maliban, Szene-gálban, Mozambikban. Egyik legjelentősebb megbízása egy orvosi labor volt Burkina Fasóban, amely az egyik legnagyobb a maga nemében Nyugat-Afrikában. Az építész ma is aktív, a kormány fejlesztési ügynöksége, az Agence française de développement szakértőjeként máig használja tudását. „Én határoztam meg a tervezési szempontokat, paramétereiket a helyi tervezőknek, majd az építés folyamán ötször-hatszor a helyszíntre utazva ellenőriztem a kivitelezést.

A hőség elleni másik megoldás a helyes tájolás és árnyékolás alkalmazása. A hagyományos építményeknél az agyagfalak vastagsága akár a két métert is elérhette, amely nemcsak a tömegével szabályozta a hőháztartást, hanem a lőrésszerű ablakaival megakadályozta azt is, hogy a nap a szobát közvetlen sugárzásával felmelegítse. A blokkokból épült falakkal, valamint az észak-déli tájolású, mélyen ülő ablakokkal manapság is hatékonyan csökkenthető a szobák hőmérséklete, amelyet a helyes szellőzés kialakítása tovább javíthat.

< Sátorral

Az Agence-nak hetven különböző országban van irodája, időnként a személyzetnek is kellett tervezni házakat.”

Az ellenőrzésre pedig gyakran szükség van: többször előfordult például, hogy az ablakok előírt tájolását a helyszínen megváltoztatták, amely a már említett hőcsökkenés miatt fontos. A típusterveket gyakran kellett az éghajlati körülményekhez igazítani. Madagaszkárra például a németek, a japánok és a Világbank is épített iskolákat, de egy hatalmas orkán az összeset elsodorta – a Mester László által tervezettek kivételével, mert ő a viharos, a karibi térségben lévő volt francia gyarmatok előírásai alapján tervezte meg épületeit.

„Nem sokan próbálták ötvözni a helyi építészeti tradíciókat a modern technikákkal akkoriban” – hangsúlyozta. – „Az ONERSOL-nak az első időkben nagy sikere volt: megjelentek cikkek róla, könyvekben idézték, később azonban elfelejtődött. Két-három éve viszont újra elővették a terveimet: a milánói Triennáléban rendezett design és építészeti konferenciának az idei fő témája az afrikai építészet volt, ahová előadóként hívtak meg. Tavaly novemberben pedig a Champs-Élysées-n évente megtartott Őszi Szalon kiállításon – ahol 42 országból 850-en állítottak ki – az építészeti kategóriából az ONERSOL épülete kapta a fődíjat. Örülök, hogy egyre többen elismerik a szerves, a hagyományos helyi tudást is felhasználó építészet Európán kívüli létjogosultságát is.” ☀

A szerzőről

(PhD) történész, könyvtáros, a Pécsi Tudományegyetem Afrika Kutatóközpont külső munkatársa. Szakterülete Kelet-Afrika társadalomtörténete.

About the Author

(PhD), historian, librarian, contributor of the Africa Research Centre, University of Pécs. His field of research is the social history of East Africa.

athorvath@omikk.bme.hu

English Abstract

Ancient Knowledge Helps the Design of Modern Buildings

László Mester, Hungarian architect living in France, lived for many years in Niger where he planned dozens of buildings – researching and using local architectural traditions.

According to his creed, results of organic architecture – based on ancient knowledge – should be used more often during the design work.

GHÁNAI KALANDOK

FOTÓRIPORT

ÍRTA ÉS FÉNYKÉPEZTE: KONKOLY-THÉCE GYÖRGY

Néhány éve lehetőségem adódott, hogy barátságos áron eljussak Ghánába. Korábban Londonban találkoztam egy ghánai fiatalemberrel, aki felajánlotta, ha országába utazom, a rokonai segítségére számíthatok. Izgalmas utam volt, ami további utazásokra ösztönöz!

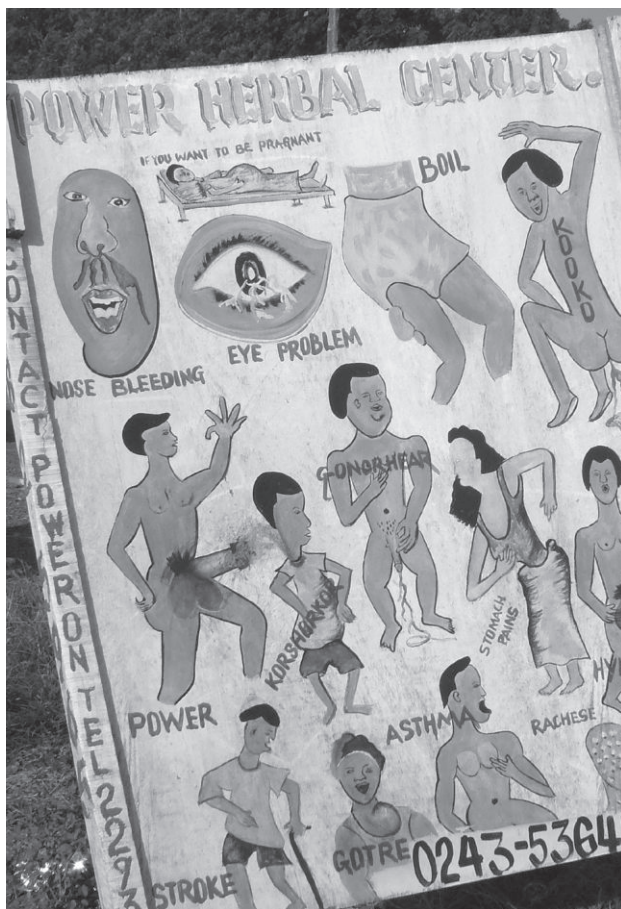
Egy augusztusi estén – a melegből a még melegebbe – érkeztem meg a fővárosba, Accrába. Londonban megismert barátom szülei háztartási vegyszerekkel, kozmetikumokkal kereskedtek, és az árut a lakásukban tárolták. Nagyon kedvesek voltak és jó érzés volt, hogy egy családba érkeztem meg.

Már sok évvel korábban olvastam a híres ghánai koporsókról. Vendéglátóimat megkértem, vigyenek el egy boltba ahol ilyeneket lehet látni. Nagyon érdekes volt a sok különböző formájú, selyemmel bélelt koporsót végignézni. Természetesen nem általános ezeknek a „használat” az országban, de aki teheti, az elhunyt személy életére vagy halálának körülményeire emlékeztető egyedi halottas ládát készített.

Szokatlanok az Afrika más országaira is jellemző különböző reklámtáblák. A legmeglepőbbek az egészségügyi szolgáltatást reklámozók. Népszerűek a portréfestők is, akiknek a kínálatában vannak Oszama Bin Laden portrék, képek a Pápáról, és persze az ország talán legismertebb emberéről Kofi Annan korábbi ENSZ főtitkárról is.

Kedves vendéglátóim elvittek a legnépszerűbb helyi tengerparti strandra is. A környezet kellemes volt, de a tengerben rengeteg nylonzacskó úszott. Mindenképpen szerettem volna élvezni a vizet, de nem volt könnyű és kellemes a zacskókat kerülgetni.

Vasárnap az egész család elment a templomba istentiszteletre. Harlemben láttam hasonló szertartásokat, ahol a hívők révületig énekeltek a gospeleket.

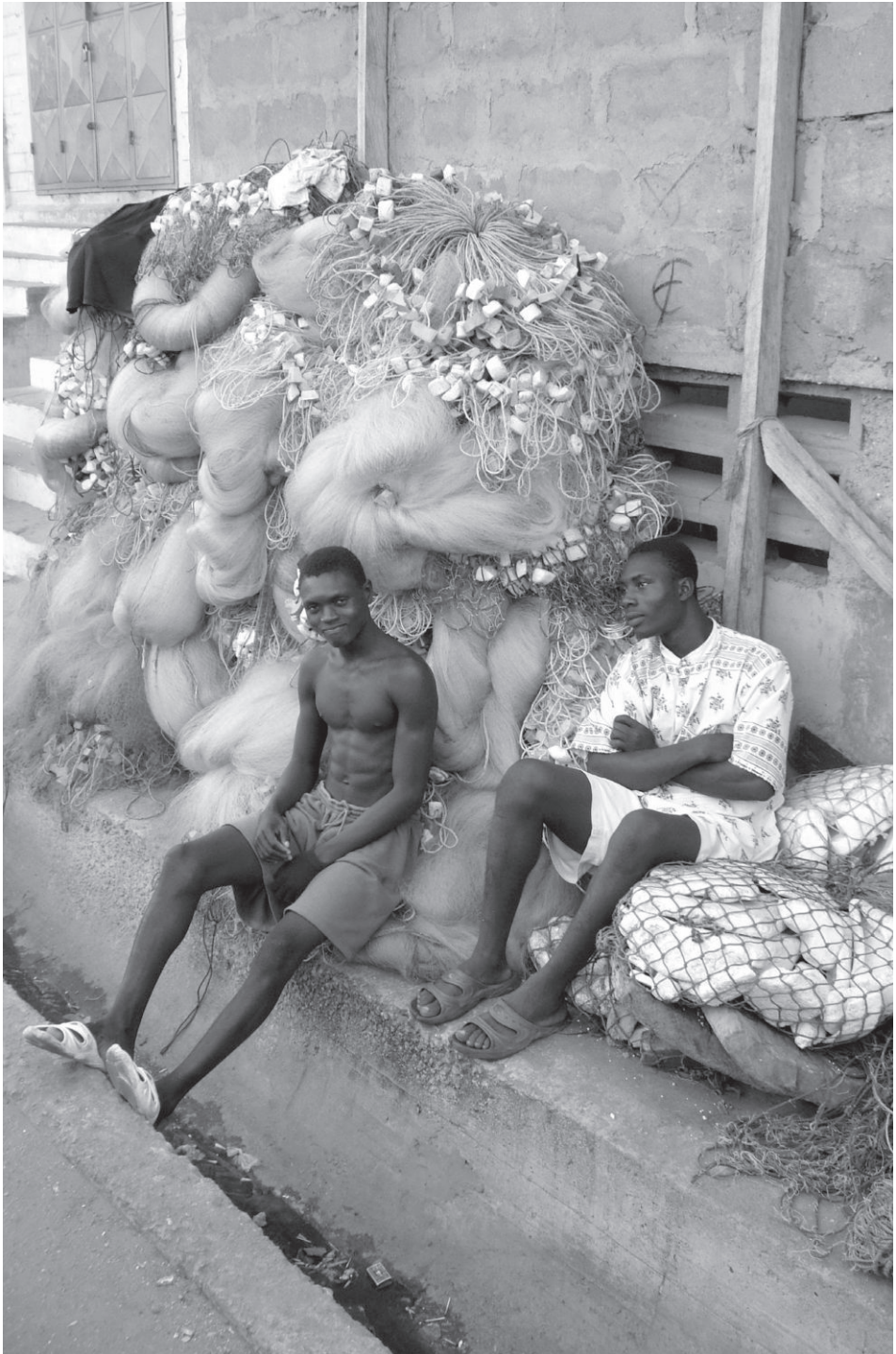
Lehetőség kínálkozott, hogy a vidéki Ghána előtébe is bepillantást nyerjek: először Kumasi-ba mentem el. Az ashanti terület központja ma is fontos gazdasági és kulturális központ. A város legérdekesebb része a hatalmas Kejetia piac, Nyugat-Afrika legnagyobb szabadtéri piaca – ahol valószínűleg én voltam az egyetlen fehér ember a sok ezer eladó és vásárló közt. Ezzel nem is volt semmi baj, „csupán” akkor, amikor elkezdtem fotózni.

Egy-egy kisebb társaságról ez még könnyen ment, de amikor egy piaci látképet szerettem volna készíteni, mindig volt valaki, aki tiltakozott. Sajnos a mobiltelefon és a digitális kamerák megjelenése óta Afrikában nagyon nehéz portrékat készíteni.

Nagy élmény egy ghánai buszpályaudvaron mászkálni. Olyan méreteket ölt a zsúfoltság általában, hogy igen valószínűtlennek tűnik a szemlélődő számára, hogy a járművek ki tudnak onnan jutni.

A ghánaiak viszont általában nagyon kedves emberek. Szerencsére angolul majdnem mindenki tud, így beszélgetni is tudtam velük.

A tengerpart felé tartva, útközben megálltam a Kakum Nemzeti Parkban, ahol végigmentem a 350 méter hosszú, 30 méter magasan kifeszített függőhídon. Bár túl sok állatot nem láttam, izgalmas volt az őserdőt felülről csodálni.

Következő állomásom Cape Coast volt, ahol a híres tengerparti várak egyike található. A város az angol gyarmati adminisztráció központja is volt mielőtt Accra lett a főváros 1876-ban. Az itteni erődöt 1655-ben építették. A közeli Elmina vára szintén az UNESCO Világörökség része. 1482-ben építették a portugálok és ez Ghána legrégebbi és legjobban rendben tartott erődje.

Tíznapos látogatásom alatt nagyon megszerettem az országot és azóta is visszavágyom Nyugat-Afrikába, a kontinens ezen izgalmas, egyúttal nagyon barátságos szegletébe. ☀

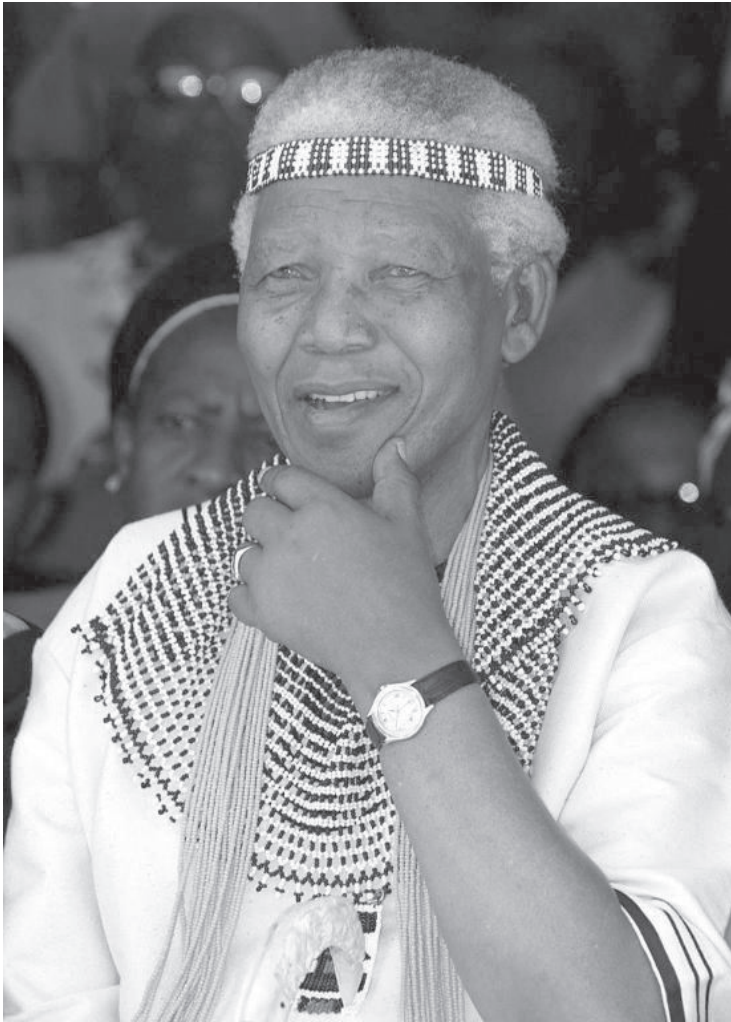
ÁLOM-KUTATÁSOK FÓKUSZBAN A DÉL-AFRIKAI XHOSÁK ÁLOM-TRADÍCIÓI

ÍRTA: BAGI JUDIT – MOLNÁR TAMÁS

„Ha fejlődni akarsz, kövesd azt, amit az álmaidban láatsz”¹ – nyilatkozta a xhosa törzs egyik tagja, aki az álmában kapott jóslatnak köszönhetően mentette meg lova életét. A dél-afrikai népcsoport álmokkal ápolta különleges kapcsolata több évszázados ősi tradíciókig nyúlik vissza. A magát amaXhosa-ként, nyelvüket pedig isiXhosá-nak nevező törzs a mai napig élő, álmokhoz köthető hagyományok segítségével tartja fenn kapcsolatait az ősökkel, mond jövendölést, vagy gyógyítja a közösség tagjait. Szertartásaik során fontos szerepet tölt be az úgynevezett „afrikai álmogyökér”, amely álomban történő tudatosulást idéz elő. Ezen xhosa szerepkörök a mai modern ember számára akár misztikumnak is tűnhetnek, ám meg kell jegyeznünk, hogy a 20. század közepétől jelen lévő álmok-kutatások eredményei korántsem állnak olyan távol a természeti népek felfogásaitól, mondhatni kezdik tudományosan igazolni azt. Jelen írás mellett, hogy igyekszik rávilágítani a tradicionális álmokkultúrák és a modern kutatások közötti összefüggésekre, a Dél-afrikai Köztársaság területén élő xhosák álmok-tradícióinak különleges világába kalauzolja el az Olvasót.

Napjainkban a Dél-afrikai Köztársaság területén közel 8 millió fős xhosa közösség él, a zuluk után ők képviselik a második legnagyobb kulturális csoportot. Az ország délkeleti részén csoportosuló törzs nevét az egykori legendás vezetőjüktől, *uXhosa*-tól származtatják. A xhosa néphez olyan hírességek tartoznak, mint például az egykori elnökök, Nelson Mandela és Thabo Mbeki. Vallásukról érdemes megjegyezni, hogy az európai keresztény misszionáriusok Dél-Afrikába érkezése előtt a xhosák úgy hitték, a világot egy felsőbbrendű lény, az *uQamatha* teremtette meg, aki ezt követően visszavonult. A misszionáriusok befolyásának köszönhetően *uQamatha*-t a későbbiekben a keresztény Isten fogalma váltotta fel.²

Számos kutató elemezte már az afrikai társadalmak és az álmok kapcsolatát. E vizsgálatok általában kétféle módon, az álmok közösségi funkciója vagy a pszichoanalízis, közelebbről az álomelemzés mentén közelítik meg a témát. Schweitzer kulturális kontextusba helyezve kutatta a xhosák álmodással kapcsolatos tradícióit. Az 1990-es évek során Dél-Afrikában végzett vizsgálatban 8 férfi és 5 nő vett részt, akik mindegyike a vidéken élő xhosa törzs gyógyítói vagy elismert álmok-szakértői közé tartozott. A kutatás során közel 50 álmodást jegyeztek fel, melyek bizonyos

Nelson Mandela tradicionális xhosa öltözetben. Forrás: www.pinterest.com

szempontok mentén kerültek értelmezésre (Schweitzer, 1995: 73-75). Bührmann szintén a xhosák álmodáshoz való viszonyát vizsgálta terepmunkájának keretében, amikor nyolc napot töltött egy „Mr. T.” nevű xhosa gyógyítóval és annak családjával. Mr. T. napi rutinjának követése mellett a kutatónak lehetősége nyílt a kezeléseken, terápiákon és szertartásokon való részvételre, valamint az álmok feljegyzésére is (Bührmann, 1978: 105). A xhosák álmokkal és különböző gyógynövényekkel történő gyógyítását vizsgálja tanulmányában Hirst is, az álomfeljegyzésekből szintén elemzi a gyógyítóvá válás folyamatát, valamint a jósok tevékenységét (Hirst, 2005: 1).

Mielőtt azonban rátérnénk a xhosák álom-tradícióival kapcsolatos elemzések bemutatására, általánosságban szót kell ejtenünk az álom(elemzés) fontosságáról, valamint azon tudósokról, akik meghatározó szereppel bírnak e terület kutatását

érintően. Ezzel arra kívánunk rávilágítani, hogy a modern ember számára misztikusnak, esetleg valóságtól elrugaszkodottnak tűnő, mai napig élő xhosa hagyományok közelebb állnak a tudományos álmok kutatás eredményeihez, mint ahogy azt elsősre feltételeznénk. Itt megjegyzendő viszont, hogy a világ népeiségének közel fele, főként a fejlődő világ országainak lakosai, még hisznek a tradicionális szerepek fontosságában. Két egymás mellett létező dimenzióról van tehát szó. Egyrésztől beszélhetünk a természeti népeknél máig élő álom-tradíciókról, másrésztől pedig arról, hogy a természettől eltávolodott, modernizálódott ember a 20. század közepétől jelen lévő kutatások révén tudományos tényekkel kezdi igazolni az álom-tradíciók valóságát.

Az álmok kutatásról

Egy társadalom felépítése kulturális, foglalkozási, vallási, erkölcsi működése sokféle szempont alapján vizsgálható meg. Ám összegezve elmondható, hogy egy nemzet, egy kultúra akkor marad fenn, ha olyan szervezethez rendelkezik, ami egyszerre foglalkozik a lélekkel és a testtel is. Vagyis ha egy mindent átfogó, kidolgozott szellemi rendszert működtet, ami már alapjaiban is tartalmaz életvezetési javaslatokat, tanácsokat: helyes táplálkozásismeretet, érti az áloméletet, annak okait, lehetőségeit, végül pedig, de nem utolsósorban, tartalmaz a halállal kapcsolatban is útmutatásokat, amik egyszerre szólnak az elhunythoz és a gyászoló hozzátartozókhoz. Mint ahogy az egyén, úgy a nemzet is szeret biztonságban, megbízható körülmények között működni. Viszont a biztonságérzete csak részben köszönhető a külső erőnek és védelemnek. A bizalom, a biztonság másik oldalát a tudás és a tudatosság biztosítja. Az a fajta tudatosság, ami eloszlatja a káprázatot, ami ébren tart napal, s akár álmodásunk során is. Biztonságban ugyanis az érezheti magát, akinek a változó világban változatlan állhatatossággal működik a tudatossága. A tudatossága, amivel leghamarabb és a legjobb formában képes választ adni egy esetlegesen megváltozott környezeti vagy egyéb hatásra. Tudjuk, életünk egyharmadát töltjük alvással, álmodással, s mivel ez a misztikus cselekvés említésre kerül a legtöbb kultúrában, hagyományban, így néhány mondat erejéig érdemes figyelmet szentelnünk ennek. Az említett négy fő pillér közül az álmodás művészi fokon való gyakorlása az egyik. Míg korábban a sámán, a gyógyító, a varázsló képviselte egy természeti nép „tudós emberét”, aki egyben álomfejtő, jövőmondó volt, és ezeken felül a kollektíva egyfajta „pszichológusa”, addig manapság ezt a szerteágazó szerepkört különböző tudományágak vették át a modern világban. Így a civilizált ember is hozzáférhet az életfenntartásához szükséges ismeretekhez. Látjuk tehát, hogy a korábbi korszakokhoz képest egyéni és társadalmi szinten is sok minden megváltozott, ám ennek ellenére egy alapvető, természetes kapocs alig módosult az emberiség élettörténete során. Ez pedig az alvása közben megszülető, felfogható álomélete. Alvásunk során szigorúan működtetett szakaszokat élünk meg, s a REM (rapid eye movement – gyors szemmozgás) fázisok alatt gazdag áloméletet tapasztalunk. Annak ellenére, hogy az álmokkal való foglalkozásnak sok ezer éves múltja van, sokakban még manapság is az a kép él, hogy az álom csupán álom, egyfajta illúzió és nem

több. Ez részben igaz is, ám némi kutatással, tanulmányozással bárki rájöhet, mi minden rejlik a korábban értéktelennek tartott területben. A tibeti álomjógában, a tolték hagyományokban, a szenoik álomkultúrájában, a xhosáknál, stb. például az alvás útján elért álmódás valójában egy tudatmódosult állapot, ami arra való, hogy igaz önismeretre tegyünk szert. Állítják, hogy álomban is lehetünk éberek, lehet saját akaratumk, döntésünk, választásunk és kulcsként használhatjuk az előállt álombéli tudatosságot. Kérdezhetünk bármit, s akár tetszés szerint is formálhatjuk az álomterünket. Az álmódás egy olyan hasznosítható tere tehát az elmének, amit nem szabad parlagon heverve hagyni, így nem hagyták ezt elődeink sem, akik mind a mai napig olyan értéket hagytak számunkra, modern emberek számára, ami nemhogy hasznos, de egyben lenyűgöző is.

Az álomkutatás terén igazi nagy úttörőként megemlítenünk kell Sigmund Freud és Carl Gustav Jung munkásságát, hiszen az álomanalízis bevezetésével komoly pszichológiai munka vette kezdetét. A psziché, az emberi lélek megismerése, természetünk megértéséhez vitt közelebb, s tette azt konkrétábbá, érthetőbbé, kezelhetőbbé. Freud azt mondta az áloméletről, hogy az „via regia” vagyis királyi út a tudattalan megismeréséhez (Freud, 1939: 415). Freud és Jung nézeteiben voltak ugyan eltérések, értve ezalatt, hogy mit honnan közelítsenek meg, mire milyen magyarázattal szolgáljanak, ám a több megmagyarázhatatlan történésnél egyetértettek például a szinkronicitásban, ami valamiféle magyarázatul szolgál még a telepátia jelenségére is. Felméréseikből kitűnt, hogy álom során ez a jelenség gyakoribb. Ahogy Freud írja, teljesen elfogadható feltevés, hogy a telepatikus üzenet a vevőhöz azonnal megérkezik, de tudattalan marad, és csak a következő éjjel jelenik meg álmában. A rejtett álomtartalmak gyakran várnak készenlétben a nap folyamán, míg aztán egy tudatalatti vágy kapcsolatot talál velük és álommá alakítja őket (Freud, 1922: 197). A tudatosság, álmódás során való megszerzése sokáig hihetetlennek és misztikumnak számított, ám a kitartó kíváncsiság 1975-ben meghozta a több ezer éves állítások igazolását. Keith Hearne angol pszichológusnak³ sikerült bebizonyítania az álombéli tudatosság létezését egy kísérlettel. Alan Worsley volt az az álmódó, aki sikeres és egyben tudományos elismeréssel közreműködve Hearneval, ténnyé tette a mai kor szkeptikusai számára is azt, hogy az ember, alvása közben tudatosulva beleszólhat elméjének rejtett világába. A kísérlettel Hearne azt bizonyította, hogy jeleket lehet

A tibeti álomjógában, a tolték hagyományokban, a szenoik álomkultúrájában, a xhosáknál, stb. például az alvás útján elért álmódás valójában egy tudatmódosult állapot, ami arra való, hogy igaz önismeretre tegyünk szert. Állítják, hogy álomban is lehetünk éberek, lehet saját akaratumk, döntésünk, választásunk és kulcsként használhatjuk az előállt álombéli tudatosságot.

küldeni az éberségről az álomszakaszban (Hearne, 1978). Ezzel nagyjából egy időben Stephen LaBerge világhírű tudósról, az éber álmodás elkötelezett kutatójáról is szót kell ejtenünk, hiszen alapvetően a tudatos álmodás, mint tudományos munka az ő nevéhez fűződik. LaBerge elektrofrequencia segítségével bizonyította be, hogy lehetséges tudatossá válni a REM szakaszban (LaBerge, 2000). Hearne-hoz hasonlóan ő is végzett szemmozgásos jelküldést tudatosult álomból. Több évtizedes munkássága során sok eredménnyel büszkélkedhet, különféle eszközöket talált fel, többek között a Dremlight készüléket. Paul Tholey, Európa egyik legismertebb tudatos álmodás-kutatója volt, a Frankfurti Egyetem pszichológia-professzora. Egyik legismertebb könyve az *Alkotó álom*, melynek magyar kiadása is megjelent.⁴

Am ahogy azt a bevezetőben hangsúlyoztuk, az álombéli tudatosság képessége egyidős az emberrel, így már azelőtt jelen volt, hogy azt tudományos kísérletekkel bizonyítani lehetett volna. Erre igazolásképpen kiváló példával szolgálnak a modern világtól elzárt, ősi hagyományokat megőrző xhosa népcsoport álom-tradíciói. A következőkben ezen álom-tradíciókat mutatjuk be.

Xhosák álom-tradíciói

A xhosák és az álmodás szoros kapcsolatát kiválóan bizonyítja, hogy az „álom” szóra vonatkozóan két kifejezés is megjelenik a nyelvhasználatukban. Míg az *iphupa*

✓ *Xhosa öltözetet viselő nők. Forrás: www.migreat.co.uk*

bármilyen tartalommal bíró álmot jelöl, addig az *ithongo* kifejezetten azokat az álmokat jelenti, melyek során az ősök konkrét üzeneteket közvetítenek az álmodó számára. *Amagqira* alatt pedig a közösség által elismert jószókat, gyógyítókat vagy álmom-szakértőket értik. Tekintettel arra, hogy a xhosák álmaikat a földi síkról már eltávozott felmenőkkel való kapcsolattartásra, illetve gyógyításra használják, azok többségét az *ithongo* kifejezéssel jellemezhetjük. Schweitzer azonban a fentiekén túl további kategóriákat állapított meg. Az ősök ugyanis nem csak ember, hanem állat, illetve valamilyen fantasztikus állat alakjában is megjelenhetnek az álmokban (Schweitzer, 1995: 90-91). Fontos kiemelni, hogy a szubszaharai Afrika „helyi (sokszor zárt) közösségekben élő népcsoportjai kivétel nélkül tisztelettel adóznak őseiknek” (Tarrósy 2015: 73).

Az ősök emberi alakban való megjelenése: legtöbbször szoros, intim rokoni kapcsolatot jelöl az álmodó és az álomalak között. A felmenő általában idős, bölcs jellem, aki az álmodót földi életére vonatkozóan látja el tanácsokkal. Az ős álomban való megjelenése jelenti továbbá a kettejük közötti kapcsolat fenntartását és elmélyítését. Az emberi alak ismeretlen személyként is testet ölthet az álomban. Az ősök gyakran kérik az utódot különböző szertartások vagy feladatok végrehajtására, tehát befolyásoló erővel bírnak az álmodóra. Ahogy Hirst megjegyzi, az ősök jelenléte nemcsak álmok, hanem az ébrenlét során is megfigyelhető, hiszen a felmenők jelenlétét és hatását a törzs gyakran azonosítja a széllel, a légzéssel, a szerencsével, a félelemmel, illetve az erővel. A hiedelmek szerint, ha egy család életében betegség vagy szerencsétlenség jelenik meg, az az ősök haragját vagy nem tetszését fejezheti ki, például, mert nem megfelelően végeztek szertartásokat, vagy nem élnek összhangban a természet körforgásával (Hirst, 2005: 3).

Az ősök állati alakban való megjelenése: ebben az esetben az „állat világa” hordoz üzenetet az álmodó számára. A felmenő azért ölti magára egy állat alakját, hogy az általa képviselt tulajdonság-csoporttal nyújtson segítséget az álmodó számára. Például az erőben vadon élő gepárd gyakran szimbolizálja az ősök elégedetlenségét a leszármazott életvitelével kapcsolatban. Más állatokkal kapcsolatos álmok utalhatnak a természettel való fokozottabb összhang megteremtésére is. Az is előfordulhat, hogy a felmenők egy álmon belül váltanak alakot, azaz emberből állattá vagy állatból emberré változnak.

Lakóhelyük földrajzi elhelyezkedésére vonatkozóan kategóriákra osztják magukat a xhosák. Ebből adódóan beszélhetünk az erdő, a folyó, a tenger, és a mező embercsoportjairól. Az ősöknek szóló szertartások során szintén figyelembe veszik ezen élőhelyeket. Ha például egy egykor a folyó csoporthoz tartozó felmenő számára szól a rituálé, akkor annak során a folyó környékről hoznak növényeket és állat-áldozatokat. A szertartásokat és a gyógyításokat az arra kiválasztott, egyben a közösség által elismert emberek végzik. Mielőtt azonban erre rátérnénk, érdemes áttekinteni, miként válik valaki jószóvá a xhosa csoportokon belül. A jószóvá válás, valamint a jósmester kiválasztása különböző álombéli megtapasztalások és beavatási szertartások során következik be. Hirst a xhosa csoport tagjainak álomelemzése során az alábbi beszámolót jegyezte le. „Egy fiatal, Nobulawu nevű xhosa nő álmában két, a folyó csoporthoz tartozó női jószóval találkozott. Az egyiküket személyesen is ismerte, hiszen

halála előtt már gyógyította őt, a másikkal ez előtt még nem találkozott, de az álomban Nobulawu korábbi gyógyítója bemutatta őt az új hölgynek, Nontando-nak. Ezt követően a két jós Nontando házához érkezett, amely sötétkékre volt festve. Nobulawu álmában különös jelentőséget tulajdonított a kék falnak. Egy következő álmában az egykor jósként tevékenykedő apai üknagymamájával és a már szintén nem az élők sorába tartozó nagymamájával és szüleivel találkozott. Az álomban ők mind körbeülték Nobulawu-t, majd az üknagymama megkérdezte tőle, hogy emlékszik-e a korábbi, két jósnőről szóló álmára. Miután Nobulawu igent mondott, az üknagymama jelezte, hogy szeretné, ha a lányból hozzá hasonló jósnő válna. Majd hozzátette, hogy Nobulawu számára segítséget az álomban látott Notando nevű jós tud adni”. Nobulawu a későbbiekben férjének is beszámolt az álmairól, valamint arról is, hogy az egyik környékbeli utcában valóban felfedezte a kékre festett házat. A férj támogatta Nobulawu-t, aki összeszedte bátorságát és felkereste a kék ház lakóját, aki valóban az álomban látott jós volt, így a tanítványává vált (Hirst, 2005: 11).

Gyógyítás és az Ubulawu

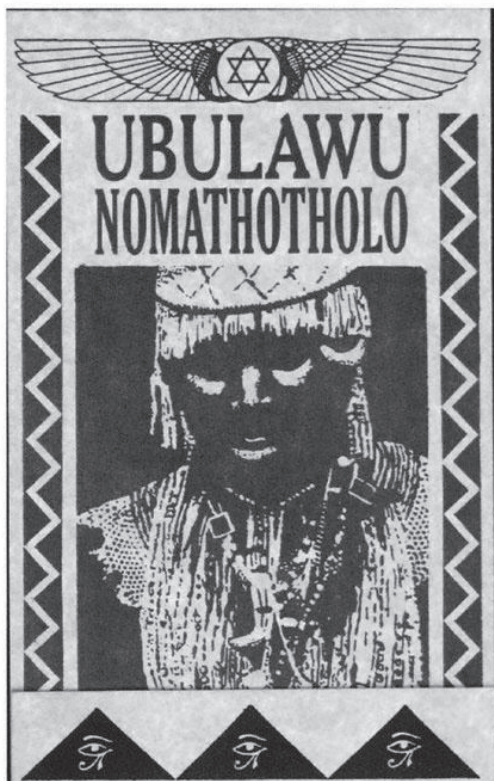
A különböző betegségek feltárása esetében is fontos szerepet töltenek be az álmok. Az álom ugyanis olyan üzeneteket hordozhat magában, melyek megvilágítják vagy láttatni engedik a betegség kialakulásának azon aspektusait, amelyek napközbeni ébrenlét során rejtve maradnak az adott személy számára. A xhosa törzsi jóskok és gyógyítók továbbá álmaik segítségével képesek megtalálni egy-egy betegség tüneteinek kezelésére alkalmas gyógynövényt. Gyakran fordul elő, hogy a közösség tagjai

✓ Ubulawu - xhosa álomgyökér. Forrás: matadornetwork.com

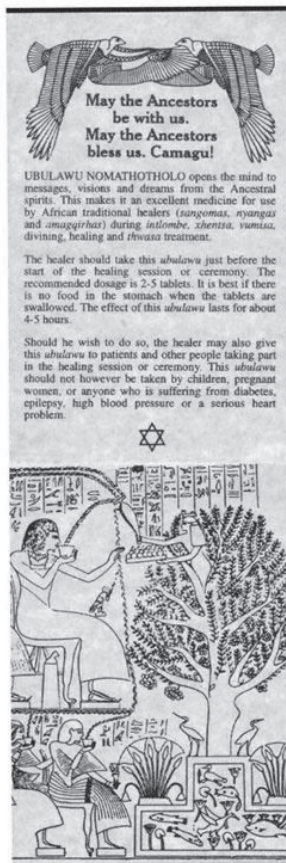

egészségügyi problémával keresik fel a gyógyítót, aki például álmában azt a sugallatot kapja, hogy a környékbeli bokor mellett találja azt a növényt, amellyel kezelni szükséges a beteget. A xhosa tradíciók szerint a gyógyítók között is különbséget kell tenni. Nagyjából kétféle gyógyítói kategóriát jelölnek meg, egyikük a jós vagy jóvendőmondó (*igqirha lokuvumisa*), a másik a gyógynövény szakértő (*ixhwele*). Nem szakterületbeli, hanem hierarchikus különbség áll fenn a kettő között. Míg a jós holisztikusan, a páciens álmait is beleértve, addig a gyógynövény szakértő egy területre koncentrálni kezeli a beteget. A különbség köztük hasonló az orvos és gyógyszerész közötti eltéréshez. A jós különlegességét az adja, hogy álmaival lát (tisztánlátás), füleivel hall és vérével érzi saját lelkének isteni mivoltát. A gyógyítókat érintően megvalósul a nemek egyenlősége, ugyanis a női és a férfi gyógyítók között semmifajta alá-fölérendeltségi viszony sincs (Hirst, 2005: 14).

Az ébrenléthelyi gyógyítás szintén a jós segítségével történik. Számos esetben ugyanis szertartás keretében maguk a gyógyítók is fogyasztanak *ubulawu*-t, azaz afrikai álomgyökérnek (African Dream Root) nevezett pszichoaktív növényt, mely fokozza az álomképződést, illetve az abban való tudatosságot. Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a pszichoaktív növényekre vonatkozó kutatás a 18. század közepén vette kezdetét. A fekete kontinenst érintő vizsgálódások megállapították, hogy Afrika bővelkedik a pszichoaktív növényekben, csak a Dél-afrikai Köztársaság területén több mint 300 ilyen növényt használnak a helyi törzsek. Jótékony hatásuknak köszönhetően pedig olyan komoly betegségek kezelésére is alkalmazhatók gyógyírként, mint az epilepszia. A „nyugati” kutatók, mint például a Kanadában élő ismert magyar orvos Máté Gábor⁵ elismerik tehát a különböző pszichoaktív gombák és növények hatását, egyes esetekben pedig orvosi kezelések során is javasolják azok használatát. Erre legtöbb esetben viszont nem nyílik lehetőség Európában, hiszen a növények alkalmazása illegálisnak minősül. Tradicionális módon, helyi szinten a gyógyítás a nyugati szokástól eltérően, egy hagyományhű spirituális szertartás keretében történik (Sobiecki, 2014: 165-167). A fentebb megnevezett szerzők mindegyike említést tesz az *ubulawu*-ról, melynek a xhosa nyelvről fordított szó szerint jelentése „fehér ösvény” vagy „fehér út” (Woolcott, 2015). A megfelelő hatás eléréséhez a gyökeret ajánlatos összemorzsolni, majd egy teáskanálnyi vízzel összekeverve, reggel éhgyomorral fogyasztani. A hatóanyag meglehetősen lassan oldódik fel a vérben, így az első hatás az aznap esti álomnál lesz érzékelhető, rendkívül élénk és színes álomvilág megjelenésével. Gyakori, hogy az álomban egy elalvás előtt feltett kérdésre adnak választ az ősök, illetve tudatos álom valósul meg. A xhosa tradíciók szerint természetesen nem elég szimplán meginni az oldatot, annak elfogyasztása szertartási keretek között kell történjen. Az *ubulawu*-t továbbá különböző kategóriákra osztják fel a xhosák a már korábban említett földrajzi csoportokhoz hasonlóan. Beszélhetünk tehát a folyó, az erdő, a tenger stb. álomgyökereiről. Még érdekesebbé teszi a gyógyításra és jóslásra használt gyökeret, hogy az ebay.com nevű nemzetközi internetes piactér honlapján is beszerezhető. A források viszont óvatosságra intenek az *ubulawu* használatát illetően, ugyanis nagyobb mennyiségben történő fogyasztása erőteljes gyomorfájdalommal és hányással jár.

Ubalawu Nomathotholo Package
South African packaging of 2C-B by Drittelwelle

^ Álomgyökérről készült ismertető. Forrás: www.erowid.org

Összegzés

Összességében kijelenthető: nem lehet véletlen az, hogy a xhosák és számos más kultúra kiemelt helyre rakja az álmodás szerepét és az álmok útján hozzánk érkező információkat. A korábbiak ismeretében pedig elmondható, hogy nem újszerű felfedezést tettek az utóbbi 100-140 év alvász- és álomkutatói, hanem újra felfedezték és kísérleteikkel igazolták azt, amivel mindig is együtt élt az ember. Ami az elért eredményeket illetően számunkra, nyugati emberek számára kiemelten fontos lett, hogy a tudatos szemlélet az álomérettel való foglalkozással immár nagyobb teret kaphat. A megnőtt térrel pedig sokkal konkrétabb, több és alaposabb felismerésekre juthatunk. Önismeretünk pontosításával pedig közelebb kerülhetünk a nagy kérdésekhez: kik vagyunk, honnan jöttünk, s hová tartunk.

A felvázoltak alapján, az emberben felvetődhet egy kérdés: a tudományos eredmények és a több ezer éve feljegyzett misztikus állítások egyszer találkoznak és valóban kijelenthetővé válik egy implicit tudás és tanulási folyamat? Talán... Annyi viszont egyértelműen kirajzolódó tény, hogy a tudomány reális és józan megállapí-

tásai közelednek az emberiség több ezer éves kultúráiban rögzített és a természeti népeknél, ceremóniáikban őrzött információihoz. ☀

Jegyzetek

- 1 If you want to learn, follow what you see in your dreams (Schweitzer, 1995: 84).
- 2 Forrás: <http://www.encyclopedia.com/topic/Xhosa.aspx>
- 3 Keith Hearne: a világ egyik legismertebb tudatos álom kutatója. PhD disszertációját (melynek címe: Lucid dreams – an electro-physiological and psychological study) 1978-ban védte meg a Liverpooli Egyetemen. Heame az első olyan pszichológus kutató, aki tudományos úton bizonyította be a tudatos álom létezését, Tudatos álomnak azt a jelenséget nevezi, amikor az álmodó illető rájön arra, hogy álmodik, ebből következően saját maga képes formálni az álomteret. Heame disszertációja és további kutatásai elérhetőek a honlapján: www.keithhearne.com
- 4 Paul Tholey – Khaleb Utecht: *Álomkontroll. Hogyan használjuk fel álmainkat a mindennapi életben?* Bioenergetic Kiadó, Budapest, 1991. On-line: <http://data.hu/get/7735821/Alkotoalom.pdf?pid=3612024477>
- 5 Máté Gábor a 2012-ben megjelent, drogfüggők kezeléséről szóló *A sóvárgás démona* című kötetében ír a pszichoaktív növényekről, valamint azok használatáról. Az Amazonas vidékén fellelhető ayahuasca nevű pszichoaktív növény hatásait az „Ayahuasca – a lélek gyógyítója” című előadásában tárgyalja: https://www.youtube.com/results?search_query=m%C3%A1t%C3%A9+g%C3%A1bor+ayahuasca

Felhasznált irodalom

- Bühmann, Vera (1978) Tentative views on dream therapy by xhosa diviners. *Journal of Analytical Psychology*, Volume 23, Issue 2, pp. 105–121. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1465-5922.1978.00105.x/abstract>
- Freud, Sigmund (1922): Freud, Sigmund (1922): *Dreams and Telepathy In Beyond the Pleasure Principle Group Psychology and Other Works*. London, Vienna: Intl. Psycho-Analytical. <http://users.clas.ufl.edu/burt/TelepathydreamsFreud.pdf>
- Freud, Sigmund (1939): *Die Traumdeutung*. Franz Deuticke, Leipzig und Wien.
- Hearne, Keith (1978): *Lucid dreams – an electro-physiological and psychological study*. <http://www.keithhearne.com/wp-content/uploads/2014/12/Lucid-Dreams-HQ.pdf>
- Hirst, Manton (2005): Dreams and Medicines: The Perspective of Xhosa Diviners and Novices in the Eastern Cape, South Africa. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 5 (2) pp. 1-22. http://www.ipj.org/index.php?option=com_jdownloads&view=download&id=78:man-tonhirst5e2&catid=24&Itemid=318
- LaBerge, Stephen (2000): Lucid dreaming: Evidence and methodology. *Behavioral and Brain Sciences*, 23, pp 962-964.
- Schweitzer, Robert (1995): A Phenomenological Study of Dream Interpretation Among the Xhosa-Speaking People in Rural South Africa. *Journal of Phenomenological Psychology*, 12, 27 (1) pp. 72-96. http://www.researchgate.net/publication/233571857_A_Phenomenological_Study_of_Dream_Interpretation_Among_the_Xhosa-Speaking_People_in_Rural_South_Africa
- Sobiecki, Jean-François (2014): Psychoactive Plants: A Neglected Area of Ethnobotanical Research in Southern Africa (Review). *Ethno Med*, 8(2) pp. 165-172. www.krepublishers.com/.../S-EM-8-2-165-14-272-Sobiecki-J-F-%2FS-EM-8-2-165-14-272-Sobiecki-J-F-Tx%5B7%5D.pdf&usg=AFQjCNEyXDzKfNempQS1exc6_23tuHNwuw&sig2=HLR00POF8dmK69YDCZhWjA
- Tarrósy István (2015): A szubszaharai lélekfelfogások néhány aspektusáról. *Forrás*, 47 (2) pp. 72-81. www.forrasfolyoirat.hu/1502/tarrosy.pdf
- Woolcott, Ina (2015): Silene Capensis Ubulawu African Xhosa Dream Root Induces Lucid Dreams. <http://www.shamanicjourney.com/silene-capensis-ubulawu-african-xhosa-dream-root-induces-lucid-dreams>

English Abstract

Dreaming research. Focus on the South African xhosa ethnic group

„If you want to learn, follow what you see in your dreams”– said a xhosa, who could save his horse’s life thanks to a prediction he saw in his dream. This South African ethnic group’s special relationship to dreams reaches back to a tradition of several centuries. The tribe, who call themselves amaXhosa and their language isiXhosa, keep in touch with their ancestors, make predictions, and heal members of their community with the help of traditions connected to dreams even to this day. The so-called African Dreaming Root plays an important role during their ceremonies, which evokes one’s consciousness while dreaming. These xhosa roles might even seem a mystery to the modern world but it has to be noted that the findings of dream research, which has been present since the middle of the 20th century, are not that different from the approach of the tribes living close to nature; it can be said that studies often prove them scientifically. Along with highlighting the connection between traditional dream cultures and modern research works, the present study takes the reader on a journey to the remarkable world of the South African xhosas’ dream traditions. Besides demonstrating the concepts of African Dreaming Root and lucid dreaming, this writing invites the Reader to take a journey into the peculiar world of the South African xhosas’ dreaming traditions.

A szerzőkről

Bagi Judit

PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Interdiszciplináris Doktori Iskola

Politikatudományi Program

About the Authors

PhD student

Interdisciplinary Doctoral School,

Political Science Programme,

University of Pécs,

Faculty of Humanities

bagiju@gmail.com

Molnár Tamás (Thomas Sanglor)

Parapszichológus

Parapsychologist

thomas.sanglor@gmail.com

Kazimierz Nowak:

Kerékpárral és gyalog a fekete földrészen át

Levelek az 1931–1936-os afrikai útról

Kazimierz Nowak a szerzője ennek a történetnek, amely mesék módjára tár fel előttünk egy térben és időben egyaránt távoli, csodás vidéket – Afrikát a 20. század harmincas éveiben.

A Kerékpárral és gyalog a fekete földrészen keresztül című könyv jelentős népszerűségnek örvend Lengyelországban, jelenleg a nyolcadik kiadása kapható a boltokban. Igazi könyvcsemege – egy-egy utazás alkalmával remek kikapcsolódást kínál az érdeklődőknek!

A Publikon Kiadó – a Lengyel Könyvintézet fordításokat ösztönző támogatásával, együttműködve a jogtulajdonos Sorus Kiadóval – magyarra fordította a művet és a magyar olvasóközönség számára is elérhetővé teszi e korszakos naplót, melynek fotói önmagukban páratlan kulturális értéket képviselnek.

**Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.**

www.publikon.hu

AZ EURÓPAI UNIÓ SZOMÁLIAI MŰVELETEI ÉS A MAGYAR HONVÉDSÉG SZEREPVÁLLALÁSA

ÍRTA: KOSZTA ZSÓFIA

Rövid történeti áttekintés

Annak ellenére, hogy 1960-ban két terület függetlenedése után létrejött a Szomáli Köztársaság, a nép mégis úgy gondolta, hogy a teljes függetlenedés nem következett be, mert Dzsibuti a francia gyarmati státusz mellett döntött, illetve Etiópia és Kenya sem mondott le szomáli-lakta területeikről.¹ A nép a függetlenedést követően nyitott volt az új politikai kérdésekre, 1960 és 1969 között rendszeres választásokat tartottak, melyeken a kiterjesztett választójognak köszönhetően a nők is részt vehettek.² Külpolitikailag az ekkor fennálló bipoláris világrendben semleges tudott maradni és Olaszországgal való jó kapcsolatának köszönhetően együttműködhetett az Európai Gazdasági Közösséggel. Azonban nem sokkal a függetlenség kivívása után diplomáciai kapcsolatokat létesített Oroszországgal és Kínával. Orosz gazdasági és katonai tanácsadók érkeztek Szomáliába és több száz tisztet képeztek ki Oroszországban. A kormány ezzel a lépésével saját bukását készítette elő, ugyanis az onnan visszaérkező fiatalok a marxizmus ideológiájával tértek haza. Az egyre korruptabb kormányt 1969-ben Siyad Barre vezetésével megdöntötte a Szomáli Forradalmi Tanács. Barre, folytatva elődei politikáját, „Nagy Szomália” létrehozását tűzte ki célul, melyhez elengedhetetlen volt Ogaden etióp tartomány megszerzése. Azonban az Egyesült Államok ezt nem támogatta, ahogy a Szovjetunió sem, így az 1976 és 1978 között dúló háborúból segítség hiányában Szomália került ki vesztesként. A viszályt lezáró egyezményt 1988-ban Dzsibutiban írta alá a két fél, melyben lezárták határviszályaikat és megegyeztek a fogolycserékről. Barre „Nagy Szomáliáról” szóló elképzelése szertefoszlott, de diktatúráját majdnem 20 éven keresztül fenn tudta tartani, miközben humanitárius katasztrófába és addig nem látott éhínségbe hajszolta országát. 1988 és 1990 decembere között polgárháború dúlt az országban, melynek következtében 1991. január 26-án megdöntötték Barre uralmát. Azonban a béke ezután sem jött el, mert a hatalmát megdöntő hadurak egymás ellen fordultak és a polgárháborús helyzet továbbra is fennmaradt, mely az állam kudarcát okozta.³ A probléma megoldására és a humanitárius katasztrófa elkerülésére irányuló első missziót 1992. április 24-én indította meg az ENSZ UNOSOM I elnevezéssel. Mandátuma a humanitárius segélyek biztosítására és a belső helyzet stabilizálására szült.

A műveletben résztvevő erők az úgynevezett első generációs missziós elveket követték és súlyos vereséget szenvedtek, ugyanis jelenlétük ellenére folytonos fegyveres összecsapások és a közbiztonság teljes hiánya jellemezte az országot. A biztonsági szempontok mellett a humanitárius katasztrófa veszélye is fennállt, hiszen közel másfél millió ember éhezett, akik helyzetén nem segítettek, hogy az odaérkező humanitárius segílyt nyújtók ellen is támadások történtek. Az egyik legerősebb hadúr Aidid tábornok támadást indított a misszió csapatai ellen,⁴ mely nyilvánvalóvá tette, hogy az UNOSOM I kudarcot vallott. A válság súlyosságát felmérve az Egyesült Államok felajánlotta egy több-nemzeti misszió elindítását, mely így átmenetileg átvette a vezető szerepet az ország helyreállításában. Miután a helyzet valamelyest stabilizálódott, az ENSZ visszavette az irányítást és felállította az UNOSOM II. missziót. Az előző misszió sikertelenségéből tanulva az UNSOSOM II egy új mandátummal kezdhetette meg működését. Az ENSZ BT-határozata értelmében az ENSZ-erők minden lehetséges eszközzel biztosíthatják a humanitárius műveletek sikerét, így akár fegyveres erő alkalmazásával is. Ezek a műveletek csupán csak részsikereket tudtak elérni, a kívánt eredményt egyik sem hozta meg, így Szomáliát menthetetlennek nyilvánították.

A belpolitikai helyzet javítására egy átmeneti kormány jött létre, a Transitional Federation Government (TFG). Létrehozása nem bizonyult megoldásnak, hiszen fennhatósága leginkább csak az ország déli részére terjedt ki, a

◀ Szomália

Forrás: theodora.com/maps

'90-es években kezdődő klánok közötti ellentétek pedig tovább fokozták instabilitását. Ehhez hozzájárult az Iszlám Bíróságok Uniójának (ICU) megjelenése, ami pár hónap alatt ki is szélesítette hatáskörét az országban (Besenyő 2010). 2006 és 2009 között amerikai támogatással történő etióp beavatkozás során szembesültek azzal, hogy a helyiek az iszlám felkelőket támogatták az átmeneti kormánnyal és az etióp csapatokkal szemben. Ennek ellenére a beavatkozásnak köszönhetően az ICU meggyengült, csak ifjúsági szervezete, az erősen radikális al-Shabaab milícia maradt fent. Az iszlamista csoport Juba-völgyből való kiszorítására Kenya tett kísérletet 2011-ben, de ahogy az etióp esetben, a lakosság itt is az iszlamista erők mellé állt. Mindkét esetben attól tartottak, hogy a későbbiekben esetleges területi követelésekkel lépnek fel. Ellenpéldaként azonban szükséges megemlíteni az Afrikai Unió hat hónapra szóló ENSZ-mandátummal rendelkező műveletét, ami az AMISOM (African Union Mission in Somalia) elnevezést viseli. Feladata többek között, hogy minden szükséges eszközzel csökkentse az al-Shabaab és más fegyveres csoportok jelentette fenyegetést, elősegítse a kormány megerősödését és befolyását az ország belső stabilitásának megteremtése érdekében, valamint a teljes humanitárius segítségnyújtást. A későbbiekben sorra hosszabbították meg a misszió mandátumát, legutóbb 2015. november 30-ig. A misszió eredményessége nem vitatható, ami a nemzetközi és az afrikai szereplők összehangolt működésének köszönhető. Viszont nem várt következményekkel járt, hogy bár 2004-ben elfogadták az ország első hivatalos alkotmányát, mégsem jött létre egy működő, tekintélyét és hatalmát az ország egész területén érvényesíteni képes kormány. Ennek köszönhetően az ezt követő időszakban soha nem látott mértékig burjánzott el az orvhalászat. A multinacionális cégek és egyes országok gátlástalanul lehalászták a szomáliai partvidék halállományát, kipusztítva faunáját, és nukleáris, illetve toxikus szemétlerakó helyévé változtatva. Szomália nem rendelkezett haditengerészettel és hatékony parti őrséggel, hogy képes legyen az önvédelemre, így az elszegényedett part menti lakosság verődött bandákba, majd félelmet nem ismerve támadt rá a térségen áthaladó kereskedelmi- és magánhajókra.

Kik is azok a szomáliai kalózok?

A 20 és 35 év közötti elszegényedett férfiak, akik leginkább Puntföldről és a közép-szomáliai Haradheere és Hobyó régiókból származnak. Ezt a tevékenységet hivatás-

Nem várt következményekkel járt, hogy bár 2004-ben elfogadták az ország első hivatalos alkotmányát, mégsem jött létre egy működő, tekintélyét és hatalmát az ország egész területén érvényesíteni képes kormány. Ennek köszönhetően az ezt követő időszakban soha nem látott mértékig burjánzott el az orvhalászat.

szerűen végzik a megélhetés érdekében, nem beszélve arról, hogy a társadalmon belül egyedülként mentesülnek a törzsi és etnikai kötelek alól (Besenyő – Kiss). Egy-egy kalóztámadás eszközeit tekintve végtelenül egyszerű, ugyanis nincs másra szükség, mint egy-egy elkeseredett és mindenre elszánt jelöltre, pár géppuskára, egy létrára és egy motorcsónakra. Ezekhez a szükséges eszközökhöz sajnos rendkívül könnyen hozzá tudnak jutni, ugyanis a szárazföldön akad néhány olyan szemfüles vállalkozó, aki ezeknek a bérbeadásával foglalkozik.

A vízen bemérni nehéz őket, mert csónakjaik általában fából készülnek, melyet a radar nem érzékel, így ha egy hajó nem veszi észre időben és adja le a vészjelzést, a támadás nem elkerülhető, a gyors motorcsónakoknak köszönhetően ugyanis gyorsabban odaérnek, mint a segítség (Peczöli, 2012). Ezeket a mozgó járműveket a hajózáshoz értő helyi halászok kezelik, míg a fegyvereket az egykori törzsi milicisták, akik általában a támadást és a foglyok őrzését is végzik. Alapvetően nem bánnak rosszul a túsokkal, csak egy-egy olyan esetről tudunk, amikor erőszakot alkalmaztak a túsokkal szemben.⁵ Ezeknek az embereknek ez a tevékenység a legjobban jövedelmező pénzszerzési lehetőség, még úgy is, hogy a megszerzett váltságdíj vagy zsákmány négy, esetleg öt felé oszlik (vezető, szervező, tippadó, résztvevők + új eszközök). Gyakran az is előfordul, hogy a pénz egy része jóindulatuk elnyerése érdekében fontos helyi vezetők ölében landol, akiknek viszont az országban régóta folyó konfliktus folytatása fontos.⁶ Így tehát közvetve a kalóztámadások a háborút finanszírozzák. A számos kalózbanda közül bázisuk alapján ötöt tartanak számon, vélhetően itt tervelnek ki egy-egy támadást és szerzik be a szükséges információkat. A támadásoknál tisztán megfigyelhető, hogy pontos adatokkal rendelkeznek a hajókkal kapcsolatos minden részletet illetően, ami valószínűleg úgy lehetséges, hogy a hajózási társaságoknál és egyes nemzeti hivataloknál a váltságdíjból való részesedés reményében az ott dolgozók megadják a szükséges tájékoztatást. A kalózoknak a felelősségre vonástól sem kell tartaniuk, mert bizonyíték hiányában nem tudja senki rájuk bizonyítani a bűnösséget. Ehhez pedig egy teljesen egyszerű módszert dolgoztak ki: amikor veszélyt éreznek, fogják a fegyvereiket és a támadáshoz szükséges egyéb eszközöket, majd a tengerbe dobják.

Egy-egy kalóztámadás eszközeit tekintve végtelenül egyszerű, ugyanis nincs másra szükség, mint egy-egy elkeseredett és mindenre elszánt jelöltre, pár géppuskára, egy létrára és egy motorcsónakra.

A nemzetközi figyelem

2007-ben került a somáliai partoknál folyó kalózkodás a nemzetközi figyelem középpontjába, amikor a WFP (World Food Programme) hajóit több támadás is érte. Az élelmiszert szállító hajók biztosításához ezért amerikai, holland, dán és kanadai hadihajók érkeztek a térségbe, de sajnálatosan ennek ellenére is nőtt a támadások száma. 2008 októberében 111 támadást regisztráltak, amiből 43 sikeres is volt.

▲ WFP segélyszállító hajó. Forrás: flickr.com

A Nemzetközi Tengerészeti Iroda a hajók védelme érdekében ajánlást adott ki, mely szerint a partoktól legalább 200 tengeri mérföldes (nagyjából 370 kilométeres) távolság tartása biztonságos, mert a közepes sebességű motorcsónakokkal odáig nem tudnak eljutni. A kalózkodás azonban leleményesek voltak, mert nagyobb méretű, lomhább hajókat vetettek be, amivel bár lassabban tudtak haladni, de lehetővé tették a nyílt vízen való hosszabb időtöltést. Ebben az időszakban tevődött át a támadások helyszíne az Indiai-óceánról az Ádeni-öbölbe. Abba az öbölbe, ahol addig évente 20 ezer hajó haladt át, ami a tengeri kereskedelem 8 százalékát és a tengeren szállított olaj 12 százalékát jelentette (Besenyő – Kiss). Ez a hirtelen jött siker okozta végül a kalózkodás végnapjait is, mert egyre több figyelmet kaptak a nemzetközi viszonylatokban és a médiában, így elengedhetetlen volt valami megoldást találni. Ráadásul a támadások már nem csak anyagi, de biztonságpolitikai kockázatokat is hordoztak magukban, azzal, hogy elfoglaltak egy nehézfegyvereket szállító hajót és egy teherhajót. Emellett bár a történelem folyamán a kalóztevékenységet bűncselekménynek tartották, ma már inkább terrorcselekménynek minősül, ugyanis feltehetően a klánok tevékenységét egy-egy terrorszervezet is irányíthatja, mint például a helyi al-Shabaab. A támadások hosszútávon nem voltak sikeresek, így globális problémáról aligha beszéltünk, jobban inkább regionálisról, mely közvetve több kelet-afrikai országot érinthet. A korábban létrejött nemzetközi koalíció elég zavaros képet mutatott, a váltások nem voltak megfelelően koordinálva, így az is megesett, hogy a WFP szállítmányozás két hónapig szünetelt. Ennek következtében csaknem megint éhínség tört ki az országban, mivel az emberek nagy része nem jutott élelemhez. Ennek köszönhetően újra jelentős mértékben romlott a belbiztonság, ami a korábbi jelentések szerint így is szinte egyenlő volt a nullával. A probléma megoldására az ENSZ BT 2008. június 2-i határozata engedélyezte az idegen államok hajói számára szomáliai felségvizekre való behatolást a segélyszállítmányok védelme mellett a kalózkodás és a fegyveres rablások megakadályozásának érdekében is. Világossá vált tehát, hogy a

szomáliai helyzet kezelésére már nem elegendő eseti jellegű intézkedéseket végezni, szükség van egy átfogó, jól szervezett nemzetközi összefogásra. A kérdésre, hogy ki vállalja a misszió megszervezését és koordinálását hamar megszületett a válasz, mert az Európai Unió magára vállalta.

EU NAVFOR – Atalanta

Ennek folytán meg is született az EU első tengeri missziója, ami az EU NAVFOR – Operation Atalanta nevet kapta, 12 hónapos mandátummal, s amelynek politikai és stratégiai irányítását az EU Tanácsa látja el, míg a műveletekért az EU Katonai Bizottsága, illetve a Politikai és Biztonságpolitikai Bizottsága felelős.

A művelet hivatalosan 2008 decemberével kezdte meg a működését, de az első csapatok csak 2009 februárjában érkeztek meg. A műveletben résztvevő országokat az EU tagállami alkották, az első Unión kívüli tagállam, amely haderővel csatlakozott a misszióhoz, Norvégia volt 2009-ben. Követte őt Szerbia és Montenegró. A misszió nemzetközi jogi alapját az ENSZ BT 1814., 1816. és az 1847. számú határozata adta és adja ma is. A misszió mandátuma a WFP és az AMISOM szállítmányok védelmére, a kalózkodás és a fegyveres rablások visszaszorítására és a halászat ellenőrzésére vonatkozik, emellett támogatja az EU más misszióit és a különböző nemzetközi szervezeteket, amelyek a térség helyzetének javítására törekednek. Az EU úgy gondolta, hogy a probléma átfogó kezeléséhez elengedhetetlen egy infrastrukturális hálózat létrehozása, amely segít a program koordinálásában. Így jött létre a Maritime Security Center – Horn of Africa (MSC-HOA) – Tengeri Biztonsági Központ – Afrika szarva. Ez egy olyan szerv, amely minden Szomáliában szerepet vállaló katonai vagy civil szervezetet, illetve országot regisztráció útján magában foglal, így koor-

✓ *Ételre várva. Forrás: answersafrica.com*

dinálva és informálva a szereplőket a nap 24 órájában. A regisztrációt követően a honlap azonnal tájékoztat az aktuális hírekről és a térségre vonatkozó általános tudnivalókról. Az Atalanta területi fennhatósága kiterjed a teljes, kalózkodással fenyegetett területre, de az óriási terület átfogó ellenőrzését nem tudta gyakorolni. Ennek megoldására két-féle lehetőség állt fenn. Az egyik a terület

A kereskedelmi kötelek ellenőrzéséhez a térségben történő forgalomhoz képest nem volt elegendő számú hadihajó.

csökkentése, amely egy tengeri folyosó létrehozását jelentette, ekként koncentrálna az erőforrásokat. A másik a konvojrendszer bevezetése, mert szakértők szerint akkor is kevésbé sebezhetőek a hajók, ha egymást követve közlekednek, akár katonai kíséret nélkül. Egyik sem tűnt a legjobb megoldásnak, mert a kereskedelmi kötelek ellenőrzéséhez a térségben történő forgalomhoz képest nem volt elegendő számú hadihajó, így létrehoztak egy olyan rendszert, amiben a hajókat összepárosítják azonos sebességük és sebezhetőségük alapján. A Tengeri Biztonsági Központ tervei szerint azonban a legsebezhetőbb hajóknak mindenképpen részesülniük kell katonai kíséretben, mert önmagában a koordináció fegyveres védelem nélkül nem garantálja a kalózkodás visszaszorítását. 2008. december 8-a és 2009. június 15-e között 27 WFP hajó 230 tonna élelmet tudott szállítani Szomáliába, ezzel megoldva az éhínség fenyegető problémáját (Marsai, 2011). Ezzel párhuzamosan a kalóztámadások az első időkben a tízszeresükre nőttek, viszont sikerességüknek aránya 40%-ról 21,6%-ra esett vissza, az Ádeni-öbölben pedig a köteleknek köszönhetően nem regisztráltak sikeres támadást. Az igaz, hogy pusztán a hadi jelenlét nem képes a tengeri kereskedelem biztonságát garantálni, viszont a konvojrendszer bevezetésének, a nagymértékű tengerészeti jelenlétnek és a létrehozott kereskedelmi korridornak köszönhetően a WFP és az AMISOM szállítmányok védelmében 100%-os sikert ért el, ezzel biztosítva a segélyek eljutását Szomáliába. A misszió köteleke ezenkívül biztosítani tudta a védelmet a nemzetközi folyosón, illetve a veszélyeztetett zónában. Hozzájárult a kalózkodás és a fegyveres rablások elrettentéséhez, megelőzéséhez és elfolytásához a partoktól távol eső területeken is.⁷ A kalózok reakciója azonban nem maradt el, az Ádeni-öbölből visszahelyezték támadási területüket a nyílt óceánra,⁸ valamint ki is terjesztették jelenlétüket, hogy még a megemelt számú hajók se legyenek képesek az ellenőrzésre. Annak ellenére, hogy a támadások kevésbé voltak sikeresek, a válságdíjak vélhetően növekedtek. Pontos adatokat ugyanakkor nem lehet tudni, mert azokat bizalmasan kezelik az illetékes szervek. A kalózok felelősségre vonásához bevetésre kerültek az UAV robotrepülőek, amik 15 kilométeres magasságból képesek információt szerezni, illetve észrevétlenül felvételeket készíteni a kalózokról az akciók előtt és közben. A sikeresen elfogott kalózokat pedig elszállítják az illetékes hatóságok elé, hogy megkezdjék a bűnvádi eljárásokat és meghozzák az ítéleteket. Az előbbieken leírtak eredményeként az eredetileg tervezett időtartam lejártá előtti, 2009. június 15-én az EU 12 hónappal meghosszabbította a missziót és erőfeszítéseket tett a kalózok elleni taktikai és stratégiai fejlesztésekben. 2009 augusztusára

az addigi 8 hadihajó helyett már 14 tartózkodott a térségben, plusz 3 felderítő gép, mindösszesen 1500 fős személyzettel. Emellett kibővült a résztvevő tagállamok sora is Bulgáriával, Hollandiával, Belgiummal, Portugáliával és a northwood-i műveleti parancsnokságon Magyarországgal (Marsai, 2011). 2010-től a kalóztámadások száma folyamatosan csökkent, így a 2011-ben történt 237 helyett 2012-re már csak 75-ről tudunk, amiből 14 hajó tűnt el, valamint lecsökkent a túsul ejtettek száma is. Nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet félmunkát végezni, így 2012-ben 2014-ig, majd 2014-ben 2016 decemberéig hosszabbították meg a megbízatást. 2014-ben csatlakozott Ukrajna és Új-Zéland is. A hatékonysághoz hozzájárulhatna az ENSZ BT 2008. decemberi 1851. számú határozata, mely engedélyezi a beavatkozást szárazföldön is a kalózkodás visszaszorítása érdekében. A szervezet azonban eddig még nem élt ezzel a lehetőséggel, mondván, hogy a támadások csak ritkán jártak áldozatokkal.

A kalózkodás mérséklésére 5 megoldási javaslatlall álltak elő:

- „Járőrökkel Védett Tengeri Biztonsági Terület”, amely az Ádeni-öbölben áthaladó hajóforgalom jobb megfigyelhetőségéhez járul hozzá, valamint lehetőséget nyújt a gyorsabb reagálásra egy-egy támadás esetén. Hátránya a hajók keskeny sávokban való haladásában rejlik, mert a kalózok így jóval könnyebben rájuk találnak.
- A szomáliai parti őrség létrehozása, amelyet bár a jelenleg hatalmon lévő átmeneti kormány nem tudna működtetni, de a nemzetközi közösség ENSZ vagy Afrikai Unió ellenőrzéssel felállíthatná és működtethetné addig, amíg az átmeneti kormány meg nem erősödik.
- A leginkább veszélyeztetett kereskedelmi hajók kíséretéhez szükséges még több tengerészeti erő csoportosítása a térségbe, emellett lehetőség van arra is, hogy a veszélyeztetett zónában haladó hajók fedélzetére 10-15 fős haditengerészeti vagy tengerészgyalogsági egység kerüljön.⁹
- A váltságdíj megtagadása, amely bár a kalózkodást anyagi szempontból megszorítaná, de magát a kalózkodást nem szüntetné meg, ugyanis az elfogott hajókat forgalomba helyeznék, akár még kereskedelmi tevékenységet is folytatnának velük, nem beszélve arról, hogy a túsokat még nagyobb veszélybe sodornák, hiszen a váltságdíj hiányában a túsok csak hasztalan tanúk.
- Az ötödik a „nem tenni semmit”, amit erős túlzással sem lehet megoldási javaslatnak nevezni.

Humanitárius szempontból 2015 novemberében mérföldkőhöz érkezett el a művelet, mert a köteléknek köszönhetően egy millió tonna WFP segélyszállítmány védtek meg sikeresen a kalóztól. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a műveletet, véleményem szerint mindenképpen sikeresnek mondható, mivel a segélyszállítmányok védelme a misszió elsődleges céljai között szerepel. Emellett pedig a kalózkodás is jelentős visszaszorult, ami azonban nem csak a misszióknak köszönhető, hanem annak is, hogy a magánbiztonsági cégek fegyveres őreket helyeztek egyes hajókra, akiket nem kötöttek a nemzeti szabályok. Az pedig, úgy gondolom, vitathatatlan,

hogyan ez a misszió az EU számára egy kitűnő esély biztonságpolitikai erejének bizonyítására és a jobb nemzetközi megítélés eléréséhez.

EUTM – Szomália

Az EU – tengeri missziója mellett – a szárazföldön is rendelkezik egy Szomália segítésére hivatott művelettel, amely az EUTM Szomália (EU Training Mission – Somalia) nevet viseli. 2010. április 10-én indult meg az EU Szomáliai Kiképző Művelete annak érdekében, hogy megerősítse az átmeneti kormányt (TFG) és a szomáliai közigazgatást. Emellett minden Szomáliára irányuló misszió célja az ország stabilizálása és a lakosság igényeinek kielégítése, így javítva az ország bel- és külpolitikai helyzetét. A kiképzések az első időkben Ugandában történtek a Bihanga Kiképzési Központban, az Uganda People's Defence Forces felügyeletével. A kiképzésben résztvevő katonák körében magas volt az analfabetizmus, megtalálhatóak voltak a legkülönbözőbb betegségek, valamint komoly gondot okozott a kiképzés nyelve is. A tananyagot ugyanis négy különböző dialektusra fordították le, de még ez sem garantálta, hogy a tolmácsok megfelelően át tudják adni a parancsokat. A misszióban tiszthelyettesek képzését végzik, de kitüntetett szerepet kap a katonai tanácsadás is. A műveletben elindulása óta (2010) több mint 5000 katonát képeztek ki, ebből 3206-ot, (köztük 29 nőt)¹⁰ 2010 és 2013 között. A misszió kezdetén a főhadiszállás Kampalában volt, majd 2013 végén áthelyezték a fővárosba, Mogadishuba minden tanácsadói és kiképzési tevékenységgel együtt. 2014 januárjától pedig szoros együttműködésben van az

✓ *A szomáliai Nemzeti Hadsereg katonái a Jazeera Trainin Camp egyik kiképző feladatában.*
Forrás: cdn-images-1.medium.com

Egyesült Nemzetek Szervezetével, az Afrikai Unióval és az Egyesült Államokkal. Ennek, és a térség kulcsfontosságú érintettjeivel való kapcsolatnak köszönhetően az EUTM Szomália nemzetközileg ismertté és elismertté vált. 2013. január 22-én az EU Tanácsa meghosszabbította a művelet mandátumát, 2015 márciusáig. Ez a harmadik időszak változást hozott a misszió prioritását illetően, ugyanis a kiképzést kiegészítették a stratégiai tanácsadással és mentoring¹¹ tevékenységekkel. A küldetés sikerességéhez két tevékenységi csoport járul hozzá. Az egyik a Strategic Advisory Team (SAT), ami stratégiai tanácsokkal és ajánlásokkal látja el a somáliai hatóságokat és a biztonsági intézményeket, amelyek hosszútávon segíthetik a létrejövő közigazgatás működését, valamint olyan dokumentumokat dolgoznak ki, amelyekkel útmutatást nyújtanak a bizonytalan belpolitikai helyzet kezelésére. A másik csoport a Support Advisory Team, ami a logisztikai erőforrások fejlesztésére törekszik, mind tudásban, mind tapasztalatokban. Feladata a logisztikai személyzet számára ajánlásokat adni a legfőbb és legkritikusabb területeken, mint az ellátás, a fenntarthatóság, a szállítás, az egészségügyi ellátás, a humán erőforrás, valamint az adminisztráció.¹² Miután a misszió főhadiszállása átkerült a fővárosba, Mogadishuba, 2014. február 2-án a Jazeera Training Camp-ben megkezdte működését a „Train the trainers”, ahol századparancsnokokat képeznek ki, akik már képesek saját maguk átadni a megszerzett tudást a következő állomány számára. Ez az első kiképzés, amelyet Mogadishuban kezdtek el, mióta 2013 decemberében átcsoportosították Ugandából. Az EU akkori Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviseelője, Catherine Ashton szerint ez egy mérföldkő a misszió számára, hiszen a 2010-es elindulása óta ez az első alkalom, hogy ténylegesen Szomáliában és a nemzeti hadsereggel karöltve folyik a misszió. 16 kiképzővel indult el a kiképzés, köztük 8 olasszal, 6 svédvel és 2 magyarral, valamint 60 somáliai katonával, akik előzetesen már kaptak kiképzést az ugandai táborban. A kiképzés 4 hetes időtartama alatt különböző gyalogsági eljárások és technikák mellett emberi jogi ismeretekre is szert tesznek.

Magyarok Szomáliában

Az EU mindkét műveletében szolgált és szolgál magyar katona, ezzel emelve a Magyar Honvédség nemzetközi elismertségét, amely a '90-es évek eleje óta vesz részt különböző Afrikára irányuló békefenntartó missziókban. Ezek eleinte ENSZ fennhatóság alá tartoztak, majd miután csatlakoztunk a NATO-hoz és az Európai Unióhoz, az ENSZ missziókban való szerepvállalás jelentősen lecsökkent. A világ számos pontján folyó

Az elkötelezettségen és elszántságon kívül – a magyarok szakmai kiválóságának köszönhetően – ma már van olyan misszió, melyben a vezető nemzet szerepét töltjük be. Ez nem csak a kint szolgáló katonáknak elismerés, hanem a Magyar Honvédség színvonalát és nemzetközi elismertségét is emeli.

műveletekben,¹³ bármilyen nemzetközi szervezet is irányítsa, a magyar katonák minden esetben megbecsült szerepet kaptak és kapnak mind a mai napig. 2013-ban a missziós szerepvállalás több mint kétharmadát NATO műveletekben való részvétel teszi ki, a fennmaradó egyharmad oszlik meg a különböző ENSZ, EU és más nemzetközi szervezetek között. A magyar katonákkal való elégedettség csupán ritkán csorbult azzal, hogy valakit idő előtt küldtek haza egy misszióból.¹⁴ Az elkötelezettségen és elszántságon kívül – a magyarok szakmai kiválóságának köszönhetően – ma már van olyan misszió, melyben a vezető nemzet szerepét töltsük be. Ez nem csak a kint szolgáló katonáknak elismerés, hanem a Magyar Honvédség színvonalát és nemzetközi elismertségét is emeli. Azáltal, hogy több jelentős nemzetközi rendszer tagjává váltunk, a Magyar Honvédségnek is szembe kellett néznie azzal, hogy ezek a szervezetek képesek a világ bármely területén kialakult válságócokra reagálni. A Honvédség ma már képes akár évekig bonyolult környezetben, komplexebb kihívások mellett folyamatosan állomásoztatni, valamint a tevékenységeket a nemzeti vezetés képes támogatni, a nemzetközi igényekhez igazodni. Ez bizonyítja a Honvédség nemzetközi versenyképességét. Emellett a Honvédség katonái számára kiemelt célt képez a békemisszióban való részvétel, ahogy a kiképzésben és a felkészítésben is. Egy békeműveletben való részvételhez szigorú követelményeknek kell megfelelniük a jelentkezőknek, amelyek között szerepel a minimum „C” típusú nyelvvizsga és „B” kategóriás jogosítvány megléte, a magas szintű számítástechnikai ismeretek, valamint a kitűnő egészségi, mentális és fizikai állapot. Utóbbi, úgy gondolom, nem szorul magyarázatra, hiszen az is előfordulhat, hogy viszontagságos környezetbe kerülnek a katonák. Így történt ez Horváth Csaba esetében is, amikor az EU Szomáliai Kiképző Műveletének táborában a létező összes bőrbetegség előfordult, valamint olyan betegségek, amik Európából már rég eltűntek. A magyar katona a kisebb emésztési problémákon kívül nem fertőződött meg egyetlen komoly betegséggel sem. Természetesen a kitűnő állapot sem lehet garancia a védelemre. A tábor első tolmácsát ugyanis három óra alatt ledöntötte lábáról a malária és sárgaláz keveréke, majd néhány hétre rá kórházban elhunyt (bizonyára annak ellenére, hogy átesett a szükséges egészségügyi vizsgálatokon és oltásokon). A Honvédségből való idő előtti nyugdíjazás esetén is van lehetőségük a nyugállományú katonáknak megfelelő rendfokozat, képzettség és elszántság birtokában békefenntartói pozíciók ellátására, akár az ENSZ vagy az EU intézményeiben. Ahogy korábban említettem, Horváth Csaba egyike volt azoknak, akik az EUTM misszióban szolgálhattak. Azért egyike, mert 2010-es és 2011-es szolgálata óta több magyar váltás is történt a misszióban, jelenleg is két magyar tartózkodik Szomáliában, dr. Kelemen László önkéntes műveleti tartalékos őrnagy, jogtanácsos és Vas Tamás zászlós, aki logisztikai csoportparancsnokként tevékenykedik. A jövőben további két magyar katona kiküldésére kerülhet sor.¹⁵ Horváth Csaba és másik két társának felkészítése nem zajlott zökkenőmentesen, mert nem igazán tudták, hogy mire kell felkészíteni. Emellett a Szomália megnevezés is megtévesztő volt. Szomáliáról ugyan megkaptak minden információt, de a misszióról magáról nem sok mindent tudtak, így azt sem, hogy maga a kiképző tábor Ugandában volt. Egyéni kutatás során szereztek információkat

▲ Szomáli nők. Forrás: www.unocha.org

Ugandáról és az ott folyó eseményekről. A magyar csapat a tiszthelyettes-képzést végezte a táborban, ami a már korábban említett aluliskolázottságnak köszönhetően nem ment zökkenőmentesen, sőt többszöri parancsmegtagadással és egy (az ugandai katonák jelenlétének köszönhető) lázadással is szembe kellett nézniük. A második váltás, közben Horváth Csabával, 2011. januárjában érkezett meg Ugandába, ahol már az ugandaiak „kemény kiképzését” nem kapták meg a szomáliaiak, így a fegyvellemmel a második misszió során sok probléma volt. Veszélyt jelenthetett a kiképzés során, hogy a szomáliai katonák körében beépített emberek lehettek az al-Shabaab részéről. Erre az első misszióban nem volt gyanakvás, míg a másodikban már felmerült. Ennek ellenére Horváth Csaba arra a kérdésre, hogy vállalna-e egy újabb afrikai missziót, kikötésekkel, de igennel felelt. Az EUTM mellett az Atalanta misszióban is büszkélkedhettünk magyar katonával, Csorna József zászlós személyében. Web-adminisztrátori tevékenységét 9 hónapon keresztül a művelet parancsnokságán, Northwood-ban végezte. Bár a misszió akkoriban amúgy sem zajlott szomáliai területen, a magyar katonák a vezérőrnagy parancsára így sem léphettek műveleti területre. A felkészítés nála sem zajlott zökkenőmentesen, mert esetében sem tudták, hogy mire készítsék fel. Sivatagi felszerelést kapott, mert a misszió nevében „Szomália” szerepelt, de művelet maga nem is ott zajlott, hanem az Ádeni-öbölben, nemzetközi vizeken és Nagy-Britanniában a northwood-i parancsnokságon.

A zászlós feladata a misszió weblapján való regisztrációk ellenőrzése volt, ugyanis a honlapra csak kereskedelmi és hajózási társaságok regisztrálhattak. Így kiszűrésre kerültek a biztonsági cégek, a magánszemélyek, a sajtó és még a kalózok is. A regisztráció ugyan nem volt kötelező jellegű, így több hajó nem is élt vele. Ez akkor okozott gondot, ha támadás érte, mert a keresés és a tárgyalás, csak a segélykérés után indulhatott meg. Ez a regisztrált hajók esetében jóval könnyebb volt, hiszen a regisztrációval kapott adatoknak köszönhetően rögtön megkezdődhetett a mentés. Azonban a parancsokságon feladata ellátásának és az extra feladatoknak köszönhetően megszerzett tapasztalatait hazatérése után nem tudta itthon érvényesíteni, mert a Magyar Honvédség nem rendelkezik olyan munkakörrel, ahol ezt a jártasságot kamatoztatni tudná.

Összegzés

Szomália jelenlegi helyzete még mindig bizonytalan, mert az évtizedekig tartó polgárháború szétcincálta az állam teljes egészét, de az ott zajló misszióknak köszönhetően mára az ország helyzete némiképp stabilizálódni látszik. Azonban továbbra is segíteni kell a kormányzati intézményeket és még mindig veszélyt jelent az al-Shabaab jelenléte. Jelenleg az emberi jogok védelme fontos szerepet játszik Szomália esetében, mert az erőszak kiiktatása az első lépés a terrorizmus teljes felszámolásában. Persze ehhez hozzátartozik a gyenge kormányzat, a szegénység, a szociális intézmények hiánya és a munkanélküliség. Ez a két misszió az EU átfogó megközelítésének része, mely ezekre az aktuális kihívásokra és a probléma gyökeres megoldására irányul.¹⁶ Az igaz, hogy az Atalanta nem ért el 100%-os eredményt a kalózkodás felszámolásában, de azért a megtett erőfeszítéseknek köszönhetően sikerült azt visszaszorítani. A megszüntetés sikertelensége nem csupán az Atalanta hibája, hanem az egész nemzetközi közösségé, ugyanis együttes erővel sem volt képes felszámolni a kalózkodást Afrika szarvánál és az Ádeni-öbölben. Ehhez ugyanis elengedhetetlen lenne a szomáliai belügyek normalizálása. Az erre irányuló műveletek során próbálnak útmutatást nyújtani a szomáliai közigazgatás számára, miként kezeljék a fennálló és eljövendő helyzeteket. A WFP és AMISOM szállítmányok tekintetében (ami elsődleges feladata) azonban maradéktalan sikert könyvelhet el. Mindemellett az EUTM misszió sokat köszönhet társmissziójának, mivel minimálisan biztonságosabb és stabilabb környezetben jöhetett létre. Az EUTM sokat tesz egy működőképes közigazgatás létrehozásában a számukra adott ajánlásokkal. Emellett a belbiztonság javításában elengedhetetlen szerepet játszik a tiszthelyettesek, illetve szakaszparancsnokok kiképzése. Úgy gondolom, hogy az EU számára mindenképpen előnyös a két misszió folytatása, mind Szomália szempontjából, mind nemzetközi megítélése szempontjából. Továbbá az Atalanta misszió felszámolása akár humanitárius katasztrófához is vezethetne, amit a sok erőfeszítés miatt kár lenne megengedni. Ami pedig a magyarokat illeti, remélhetőleg a Magyar Honvédség a jövőben is komoly szerepet tud vállalni az EU e két műveletében és más afrikai műveletekben is, ezzel öregbítve a Magyar Honvédség hírnevét. ☀

Jegyzetek

- 1 Etiópiával való konfliktusán csak tovább rontott annak a ténye, hogy az Amerikából és Nyugat-Európából érkező segélyszállítmányok az Etiópiába tartók részét képezték.
- 2 Az új politikai környezet a klánoknak azonban nem kedvezett, mert korábban ők voltak a meghatározó elemei mind a politikai, mind a társadalmi életnek. Azonban a függetlenedést követően megváltozott a földről és hatalomról való nézet, melynek következtében a klánok egyre inkább háttérbe szorultak.
- 3 Az államkudarac fogalma két feltevésen alapszik, az egyik a túléléshez szükséges politikai és gazdasági tényezők hiánya, a másik a gyenge belső központi ellenőrzés. Forrás: Dennis Mardle (2014): *What explains the differences in response by the international community to the issues of state failure, illegal fishing hazardous waste dumping and piracy off the coast of Somalia?* University of Canterbury, 24. oldal. Forrás: https://www.academia.edu/11134371/Poisson_Poisson_and_Pirates_the_toxic_mix_of_Somalias_International_Law Letöltés: 2015. 06. 12.
- 4 Az USA válaszlépése nem maradt el, amit azonban az ENSZ nem hagyott jóvá, végül az akció 1993. október 3-án indították meg Mogadishu azon részén, mely nem állt ENSZ ellenőrzés alatt. Célja Aidid tábornok két helyettese elfogására irányult, miután az amerikaiak többször sikertelenül próbálták elfogni a hadurat. Az akció a tervek szerint legfeljebb egy órát tartott volna, azonban két Black Hawk (Fekete sólyom) típusú helikoptert is lelőttek. Az amerikai katonák a gyorsan végrehajtott művelet helyett egy másfél napig húzódo tűzharcban találták magukat, melynek során 19 katona vesztette életét és 73 sebesült meg, egyet pedig túsul ejtettek, akit 11 nap után engedtek szabadon. *Ennek emlékére készült el 2000-ben A sólyom végveszélyben című film, Ridley Scott rendezésében.*
- 5 Bővebben: Peczöli Ákos: *A szomáliai kalózkodás és a bukott államiság összefüggései.* Forrás: http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2012/2012_2/2012_2_alt_peczoli_akos_3_370_377.pdf Letöltés: 2015. 06. 10.
- 6 Besenyő János – Kiss Álmos Péter: *Kelet-Afrika tengeri farkasai – a szomáliai kalózkodás fénykora.* http://www.afrikatanulmanyok.hu/application/essay/847_1.pdf (Letöltés: 2015. 06. 18.)
- 7 EU NAVFOR Atalanta <http://eunavfor.eu/mission/> Letöltés: 2015. 06. 17.
- 8 Így akár az is megtörténhetett, hogy egy támadás Mogadishutól 1000 mérföldre történt.
- 9 A kereskedelmi hajótársaságok leginkább privát biztonsági cégeket bíznak meg hajóik védelmével. Ezek az automata fegyverekkel felszerelt biztonsági emberek még a támadástól is elijeszítik a kalózkodókat, mivel nem mernek a lőtávolság miatt közel menni a hajóhoz. Ennek köszönhetően nem történt még támadás az ilyen hajók ellen.
- 10 2013 óta nők is helyet kapnak a kiképzésekben.
- 11 A mentoring tevékenység a közigazgatás számára szóló tanácsadást jelenti, hogy a misszió elképzeléseit hogyan ültessék át a gyakorlatba. Ez kiegészül a stratégiai tanácsadással, amely a terv hosszú távú megvalósulását hivatott elősegíteni.
- 12 http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eutm-somalia/docs/factsheet_eutm_somalia_en.pdf Letöltés: 2015. 06. 15.
- 13 2011-ben három földrészen, 13 országban, 17 békemisszióban szolgálnak a magyarok, az előírt 1000 fős ambíciószintet kitöltve. Forrás: Kiss Zoltán László (2011): *Magyarok a békefenntartásban.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 8. o.
- 14 Két olyan eset volt a magyar hadsereg missziós múltjában, amikor valakit idő előtt hazaküldtek, mert nem volt megfelelő a vezetési tapasztalata. Ezt a későbbi felkészítések során korrigálták, hogy a jövőben ne forduljon elő magyar katona elköltése.
- 15 *Európa nap Szomáliában.* Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/50989_europa_nap_szomaliaban Letöltés: 2015. 06. 18.
- 16 Comprehensive Approach: EU NAVFOR – Atalanta, EUTM Somalia, EUCAP Nestor. http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eu-navfor-somalia/mission-description/index_en.htm

Felhasznált irodalom:

- Afrika Tanulmányok: Szomália – válságoktól sújtottan Forrás: <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=416> Letöltés: 2015. 06. 10.
- Besenyő János – Kiss-Álmos Péter: Kelet-Afrika tengeri farkasai – a szomáliai kalózok fénykora Forrás: http://www.afrikatanulmanyok.hu/application/essay/847_1.pdf Letöltés: 2015. 06. 10.
- Kiss Zoltán László: Válságreakáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015. 114-115. o.
- Szenes Zoltán (szerk.): *Válságkezelés és békefenntartás az ENSZ-ben – Tanulmánykötet*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013. 47-57. o.
- Borenszki Ádám: Új vizeken az afrikai kalózok. Forrás: http://kitekinto.hu/afrika/2013/02/22/uj_vizeken_az_afrikai_kalozok/#.VZT0Sf4ViUm Letöltés: 2015. 06. 08.
- COMMON SECURITY AND DEFENCE POLICY – EUTM Somalia – EU military mission to contribute to the building up and strengthening of the Somali National Armed Forces. Forrás: http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eutm-somalia/docs/factsheet_eutm_somalia_en.pdf Letöltés: 2015. 06. 15.
- Demeter Ferenc: Afrika szerelmesévé vált az öreg békefenntartó. Forrás: <http://www.honvedelem.hu/news/21326/afrika-szerelmeseve-valt-az-oreg-bekefenntarto> Letöltés: 2015. 06. 16.
- Eu Navför – Mission Forrás: <http://eunavfor.eu/mission/> Letöltés: 2015. 06. 18.
- Európa nap Szomáliában. Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/50989_europa_nap_szomaliaban Letöltés: 2015. 06. 18.
- Kis Álmos Péter – Besenyő János – Resperger István (2014): Országismertető (második, bővített kiadás) – Szomália. „Sereg Szemle” Kiadvány, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság tudományos kiadványa, Székesfehérvár. Forrás: http://www.kalasznyikov.hu/dokumentumok/orzagismerteto_szomalia.pdf
- Kiss Zoltán László (2011): *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 7-12. oldal
- Marsai Viktor (2011): A szomáliai kalózok és az EU Atalanta-missziója. *Nemzet és biztonság*, 2011. május. Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/marsai_viktor-a_szomali_kalozok_es_az_eu_atalanta_misszioja.pdf Letöltés: 2015. 06. 10.
- Peczőli Ákos (2012): A szomáliai kalózkodás és a bukott államiság összefüggései, *Hadtudományi Szemle*, 5. évfolyam 3–4. szám Forrás: http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2012/2012_2/2012_2_alt_peczoli_akos_3_370_377.pdf Letöltés: 2015. 06. 10.
- Rövid Éva (2012): Nemzetközi összefogás a modernkori kalózkodás visszaszorítása érdekében. *Külgügyi Szemle*, 2012. ősz, 118-134. oldal Forrás: http://kki.gov.hu/download/a/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_03_Nemzetk%C3%B6zi_%C3%B6sszefog%C3%A1s_a_m_.pdf Letöltés: 2015. 06. 09.
- Szomália: Az Unió meghosszabbítja kiképzési misszióját. Forrás: <http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/03/16-eutm-somalia-traing-mission/> Letöltés: 2015. 06. 15.
- Biedermann Zsuzsánna: Afrikai problémákra adott afrikai válaszok. Forrás: <http://www.afrikablog.hu/afrikai-problemakra-adott-afrikai-valaszok/> Letöltés: 2015. 12. 02.

Internetes források

- <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unosomImandate.html> Letöltés: 2015. 11. 30.
- <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unsomIbackgr1.html> Letöltés: 2015. 11. 30.
- <http://amisom-au.org/amisom-mandate/> Letöltés: 2015. 12. 04.
- <http://amisom-au.org/amisom-background/> Letöltés: 2015. 12. 04.
- <http://eunavfor.eu/mission/> Letöltés: 2015. 06. 10.
- <http://eunavfor.eu/eu-naval-force-has-successfully-protected-one-million-tonnes-of-food-aid-for-the-somali-people/> Letöltés: 2015. 12. 02.
- <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52575#.VmP10nYveM9> Letöltés: 2015. 12. 04.

A szerzőről

BA nemzetközi tanulmányok
szakos hallgató, a PTE Pályázati
Igazgatóság projektasszisztense

About the Author

BA International Studies student,
Project Assistant at the Grants
Directorate of the University of
Pécs

zsofi.kosztai@gmail.com

English Abstract

Operations of the European Union in Somalia and the participation of the Hungarian Defence Forces

After the 1990s the UN missions have failed in Somalia: the state has disappeared from the international interest as long as the country came into the front again with the more frequent pirate attacks. The international community has not found the solution yet for the twenty years of outstanding anarchical status in Somalia which does not help ending the pirate activities. The EU NAVFOR Atalanta plays important role in piracy rollback and protecting aid transports while the EUTM Somalia optimizes the public security and restores the administration in this failed state. This study investigates these two missions' background, the spread of piracy and its functioning. In addition, this work pays attention also on the participation of Hungarian Defence Forces in Somalia.

IRÁNY DAKAR! Szenegáli körutazás a tavaszi szünetben

2016. március 18–27.

1350 EUR (összes programmal, szállással, félpanzióval)

+ repülőjegy MOST MÉG 165.000 forint illetékekkel együtt!

Az utazásra érdemes mielőbb jelentkezni, mert a repülőjegy árak
jelentősen emelkedhetnek az utazás közeledtével!

www.utazzafrikaba.hu

info@utazzafrikaba.hu

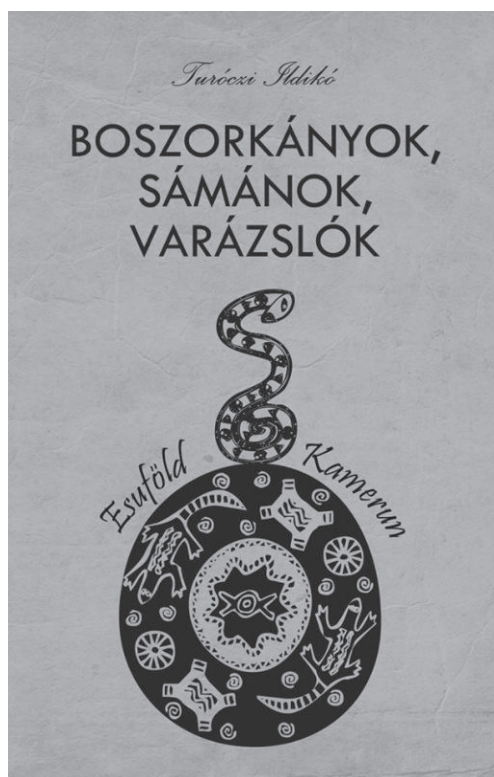
ESU-FÖLDI SPIRITUALITÁSOK

TURÓCZI ILDIKÓ ÚJ KÖTETÉRŐL

A. GERGELY ANDRÁS

Esuföld, Kamerun – így hívják, ekképpen nevezik életterüket azok az afrikaiak, akikről Turóczy Ildikó könyve szól. Önmagukat a tikári törzs leszármazottainak, Esu alapítóinak és lakóinak, a felerészben keresztény, de majdnem ugyanakkora arányban muszlim közösségnek (mintegy tíz százalékban animista ősvallást követőknek) törzsi királyságba tömörülése nagyjából harminc ezres népességet jelent, királyuk szerepe a törzsi szokások felügyelete, a hagyomány- és szokásrendszer megtartásának biztosítása... – ebbe a miliőbe toppan be a fehér ember, ráadásul hölgy, ki rögtön elnyeri a király pártfogását is, a befogadtatás formális rítusa mellett a közösség figyelmét és nagyrabecsülését is.

A könyv a körülmények bemutatásán túl részint szervesen illeszkedik az előző kameruni napló-kötethez, annak megkezdett gondolati ívét, megismerési útját, vizsgálati irányát, építkezését folytatólagossá teszi, mégpedig nem redundánsan, hanem új (frissített, aktualizált) tematikai körben; részint teszi mindezt újdonságú kérdésfeltevésekkel és tónusokkal is. Az Olvasó itt most hasonlóképpen szembesül az afrikai orvoslás helyi gondjaival és a gyógyítás tradicionális technikáinak kísérleti fázisaival, mint a korábbi naplóban – azaz a hagyományos (natív) orvoslás és a kortárs medicina küzdelmével. Ha a *Változó idők Kamerunban* alapkérdése az Esu-i orvosi labor megalapozása, a szolgáltatás, a rendelő mint intézmény alapítása és indítása volt, e mostaninak témaköre a változásban is tetten érhető hatókör-gazdagítás, a környezeti hatások és rejtett társadalmi folyamatok feltárása lett. Ha az előzmények ismerkedő-megismerő leírása azzal végződött: mi a viszony a tradicionális orvoslás és a modern medicina feladatai között a nemzetközi orvosi praxisban, akkor itt most a kapott válasz részben a kettő párhuzamosságának szükségképpen konfliktusos, ellentmondásos, parallel voltában is kétesen eredményes állapotrajza lett. Ha a fertőzések, járványok, HIV és más kórjelenségek nyomasztó köreit részletezte az előző kötet, itt most a „belenyugvó”, tudomásul vevő, kényszerű kompromisszummal együtt élni kényszerülő orvosi szerepvállalás a konstans változó. De emellett immár nem csupán az orvosi funkció, a lokális világban betöltött szerepkör leírása az írói vállalás, hanem mindezen feltételek kiterjedéseire, gyökerére, funkcióváltásaira fókuszáló attitűd lett mérvadó, hangsúlyos és lebilincselő. Hanem nevezetesen a szociálintropológiai, vallásantropológiai nóvumok köre az, amely ezt a kötetet kihívóan érdekessé, kiadásra és olvasásra érdemessé teszi.

Turóczy Ildikó

**Boszorkányok, sámánok, varázslók.
Eszföld, Kamerun.**

Publikon Kiadó, Pécs, 2015., 208 oldal.

A Szerző láthatóan elbarangolt a szokásnéprajz, a vallásantropológia irányába (kiemelten érdekes e téren a poligámiáról szóló rész, melyben a napló mintegy átmegegy a szokásnéprajz és szociálandropológia területére és hoz másutt nem egykönnyen föllelhető új megfigyeléseket), sőt, a királyságról és a Fon-ról /a törzsi királyról/ írottak rendkívül ritkának mondhatók az antropológia hazai empirikus anyagai között. Ennek jelentősége még a politikai antropológia területén is figyelemre érdemes (az ötven további kameruni törzsi királyság, a király és vének tanácsa vagy az asszonyok titkos gyülekezete megjelenítésében kifejezetten hiánypótló megfigyelések adódnak, illetve összegződnek itt, kontrasztképpen a hatalom gyakorlásának megoszlásával és az orvos hatalmának felmutatásával!). Érdekes, érdemes és fontos az anya-szerepek és a gyermekbefogadás intézménye, a rokonsági háló-szövödmény alakítójaként bemutatott életszféra megjelenítése is. Jónak és érdemesnek látom tehát a Szerző aspirációit, hogy az orvoslás, a tradíciók és traditumok, a szokásleírások vagy szertartások deskripciója közben az antropológiai forrásmunkák (Barley, Geertz, stb.) földidézésével is hangnemi alapozást ad az orvosi antropológia és az afrikánisták témakörei felé vezető kérdésfeltevéseknek. Már csak azért is, mert (amennyire tudom...) a Ke-fab, Kwifoa, Mambou leírása teljességgel új (legalábbis a hazai) etnológiai szakirodalomban, s épp így nóvum Turóczy Ildikó életművében is.

Tudvalévő, hogy medikus lévén nem szükségképpen a társadalomnéprajzi szakirodalom képezi ismeretanyaga zömét, ám kihangzik a könyvből ez irányú érdeklődés és olvasottság, vagyis kulturális antropológiai irányultság és igényesség ugyancsak.

A kötet még ha (részben, alaptónusában) főképpen napló is¹, kiemelten érdemi és fontos tónust hoz a szaktudományi piacra, mondhatnám igazi nívuma az orvos hatalma és a medicina mint sámánerővel ekvivalens uralmi képesség leírása... Ez úgy képzelhető el, hogy mert a bennszülött orvosok kuruzsló „szakértelme” a varázslók mediátori, istenek és emberek közötti közvetítő szerepkörben határozható meg, a modern orvostudomány viszont mint pszichoterapikus hatás jelenik meg, végtére mindkettőjüknek ez a „majdnem-hatásos” beavatkozás jut szerepköri funkcióként. Az alapkapcsolat és a tradíciókövető orvoslás minden beteget a kiszolgáltatottság területére taszít, amikor a hagyományos doktor funkciójáról van szó, s ezzel ellentétben a szolgáltatás és a szolgálat áll a klinikai diagnosztika oldalán, mélyen az euro-amerikai orvostechikába ágyazva. E kettősség, s rajta kívül az életvitel és a létmód egyéb momentumai eltérő értékrendbe illeszkednek mind a betegek, mind az orvoslás funkciójáról másképp gondolkodók törekvéseiben. Egy tyúk vagy tojás levegőbe hajtása mint „diagnosztikai” eljárás a bennszülött orvos gyógy módjaképpen másképp hat és más eredményre vezet, mint egy laborteszt, s ennek a kameruni kisvárosi-falusi-tanyasi létbe illeszkedése korszakváltást tenne szükségessé. Új alapkérdés, új tudásterület, hagyománytagadó attitűd igénye kerül be ezzel a mikrotársadalmi kommunikációba, s ennek „naplózása”, megfigyelő és résztvevő megjelenítése adja a kötet(ek) alapdrámáját, kiegészülve az orvos alapkérdésével: lehet-e egy ember akarata és részvétele ellenében is gyógyítani, lehet-e egy társadalmat kvázi „jobbítani” akkor is, ha nem óhajt illetéknéppen változni, lehet-e emberi törődés mellett belenyugodni egy gyermek halálába akkor, ha az amúgy népbetegség-szinten jelen van a környezetében...? A kötet ezt is a leírás sodrában tárgyalja, nemegyszer konkrét sorsok, portrék, emberi képek körvonalai között – de mintha választ, lefegyverző választ nem tudna, nem akarna adni... Miért is nem? Mert nem vádol, nem dokumentumközlésre vállalkozott, hanem megjelenít, bemutat, elfogadtat. Saját fotóival, közvetlen hangjával, nyilvánossá tett dilemmáival. Emberien.

Kritikai észrevételem ugyanakkor, hogy a szöveg egésze méltó szerénységgel megmarad az orvosi aspektus, a doktor-szerep vállalásánál – de épp ott, ahol kilép ebből és az antropológiai tudás-szférák felé indul, kissé határozatlan, bátortalan tónust vesz föl. Értem, persze, hisz nem antropológus a Szerző... – de ha az antropológusi aspektus elfogadásával (résztvevő megfigyelő, holisztikus képet fest föl, időbeli előzmények és térbeli folyamatok is bekerülnek szemhatárába, tudomásul veszi és természetes folyamatként mutatja be a változás és tradíció konfliktusát, módosulásait, méghozzá a helyiek ismeretében és vallomásaik alapján alakítva ki a helyzetképet, stb.) ezáltal a tudományos érvelés felé kanyarodik, s közben önfeledten elkalandozik orvosláskritikai térbe is... – akkor több /orvosantropológiai vagy egészségpszichológiai/ szakmunkára utalás is elférne vagy szükséges volna, több forrásfelhasználás is indokolt lenne, s ezt elmulasztja. Vagyis: kicsit keveredik a kötet egészét mérlegelve

a Turóczy Ildikó-féle gyakorló orvosiség az akció-antropológusi beavatottsághoz közeli tudós-nézettel, a sajtómunkás és a missziós küldetésesség habitusa, az alapproblémákba bevezetés és a népszerűsítő tájékoztatás, a tényközlő távolságosság meg a bennfentes avatottság. Van, amikor talán úgy érzi a Szerző, bizonytalannal olvasták az előző kameruni beszámolót, s olvasói ismerik a terepet valamelyest: például a népcsoport-nevek sokasága fordul elő, miközben honnan is tudná épp e kötet olvasója a marhatartó fulániak vagy hauszák jelenlétének jelentőségét vagy a vallások kevertségének okát és milyenségét... Sőt, hasonlóképpen indoklást érdemelne (legalább egy bevezetőben vagy helyenként egynéhány utalásban az előző kötet anyagára célozva) a leíró-elbeszélő narrátor hangjának változását indokló „kikacsintás”, a problémakörök ismertsége vagy újdonsága, stb. Ilyen például a Fon-nal való bizalmas(sá vált) viszony, mely értelmezhetetlen az új kötet olvasója számára, ha nem ismeri az előző opuszt... Lehet, ezekben talán mintha eleve készletlen lenne az első kameruni kötet olvas(tat)ására, amennyiben a teljes kép érdekel valakit..., de mégsem fair írói megoldás, mert erre nem mindenkinek lesz módja és kapacitása, a kötetnek önállóan kell megállnia helyét..., s ezt a Szerző is bizonytalannal tudja. De azt is tudja már, hogy „a spirituális két szem felnyitása beavatás által történik” (a látnoké ez a képesség, de a pillantás felelőssége is...!), ezért nem sürgethető, nem vállalható tisztességes kor alatt és még ritkábban nőként... (35. oldal).

Már ettől jócskán eltérő megoldás, de az előző kötet kritikai értékelése közben megfogalmazódó összehasonlítás igényének következetesen megfeleltetett eljárás, hogy a saját hazai „terep” és romániai háziiorvosi munkája szolgál párhuzamként a holisztikus megközelítésben, amikor a kameruni helyi viszonyok és az egyetemes orvostudomány perspektívája sejlik föl a szövegben. Ez jó is, elegendő is, s indokolja azt a beállítódást, melynek nem okoz meglepetést a higiéniai viszonyok, a tompultság vagy a korrupció észrevételezése, meg az is erősíti ezt a párhuzamkeresést, hogy a betegségek mellé a szegénység-kérdések relatív voltát, az „egzotikum” mellett a „Mama Afrika” iránti vágyakozást is beemeli a kutatói-terepmunkás *attitűd* ismeretisébe. Fél esztendeig, míg ott dolgozik, sem sikerül megtudnia a „Bambuszház” kígyójának nevét (21. oldal), és „szorgalmasan jegyzetel”, „igyekszik lépést tartani a sok apró részletből összeálló információhalmazzal...” (39. oldal), de sokszor sikertelenül, a történések sodrása naponta túlterheli vagy talányok közé szorítja – miképp az állomásozó terepmunkát végző antropológust, kinek minden újdonság egy jó ideig, s minden evidencia egy idő múltán...

Ehhez járul a Collins-élmény (mely folyóiratunkban önállóan is megjelent kötet-részlet) és a másik kilenc éves gyerek, Rozáli drámai sorsának élményközvetlen leírása. Ez a végtelen empátiát kívánó helyzet a portré személyességével gazdag... – ám mint „terepmunka-esemény” nagymértékben beleszól a megértő és részvétellel vállalt kutatói esendőség teljesebb képletébe, a kitérttség és végtelen kiszolgáltatottság bemutatásába, s egyben adalék is a pénz- és AIDS-függő tehetetlenség megnevezéséhez, melynek drámaisága egyik kulcspont a fejezetek között.

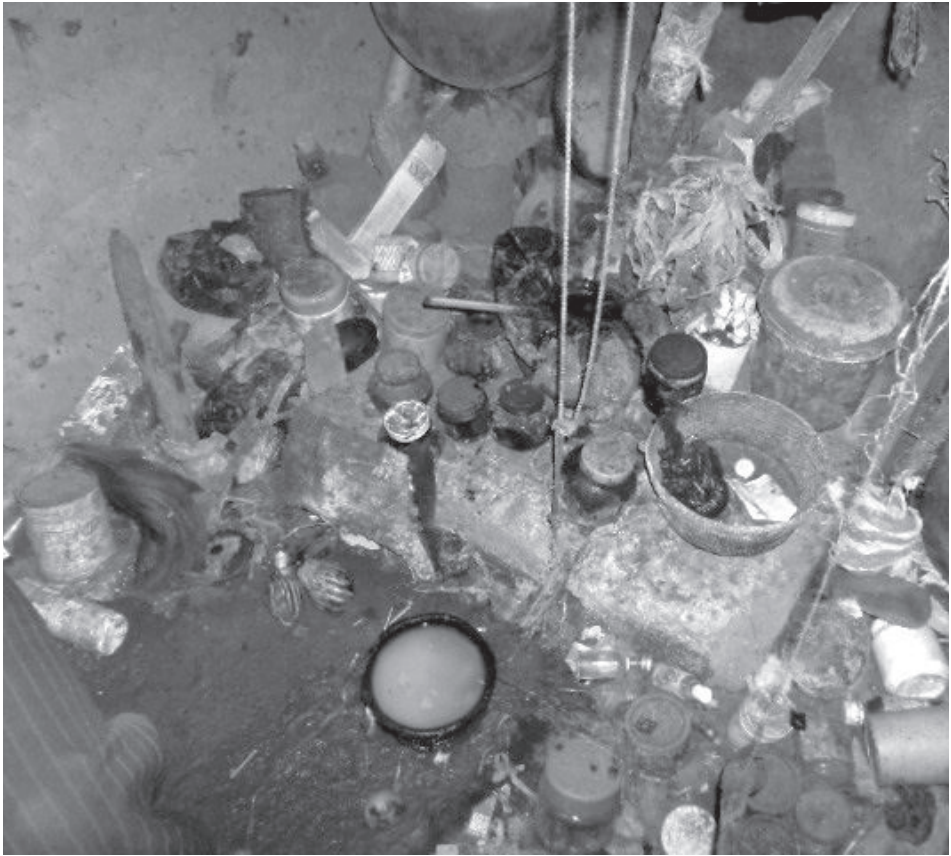
Fontos és hiánypótló ismeretanyagot kínál a kereszténység és a poligámia viszonyának, az egyház és a „monogám többnejűség” szokásrendjének leírása,

a menyasszonypénz összegyűjtésének fontosságát részletező rész, valamint a boszorkányság és a varázslat bemutatása mint a transzállapot sámánisztikus voltának bizonyossága, melyek ugyanúgy „orvosi műszerek” a hagyományos gyógyítók, „orvosságos emberek” praxisában, mint az EKG vagy a HIV-teszt a modern doktorok kezében (75-89. oldal).

Mindemellett a kötet végével, a befejezés befejezetlenségével mégis bajom van. A „visszamenni és belevágni...”, a „lehet ennek jövője?” kérdés, a „nem válunk-e mi magunk is boszorkányokká és üldözöttekké?” dilemmája, az esetleges jövőt építeni vagy sorsára hagyni a sorstalanságba futott létformákat... – végig alapkérdés marad a könyvben, de a drámai kiszolgáltatottságok helyzetábrázolása ugyanakkor nemcsak a szellemek kérdéseként jelenik meg a belső fejezetekben, s nemcsak a hagyományos orvos hamis cselekedeteinek függvénye, s nem csupán a szellemekre bízható, mi történik majd ezután, hanem az egészségügyi szolgálat bizonytalan helyzetétől is meghatározott. Az, hogy a modern medicina és a hagyományos minták követését igénylő betegek libikókája a praktizáló varázsló és a „fehér ember” diagnózisa között ennyire megváltoztathatatlan, már nem meglepő a kötet végére érve. De talán az a lehangoló „végkifejlet”, mely szerint „a szokások, rítusok, jelképek lassan feledésbe merülnek”, s hogy talán már lehetetlen is megtartani a hagyományt „írott vagy bármilyen formában” (185. oldal), rendszerint nem az antropológusok nézőpontja,

✓ *Állami elemi. Fotó: Turóczi Ildikó*

^ *Hagyományos orvos rendelője, benne a gyógyító szerekkel. Fotó: Turóczi Ildikó*

akik a bármilyen változást a közösség saját értékrendje szerinti feltételnek tekintik, s nem egy definiálatlan értékkövetés részének... – hanem egyértelműbben mutatja, hogy „az életmódbeli változások igényét és szükségszerűségét” tán csak több generációnyi idő múltán sikerülhetne elérni, ha nem „a milió egzotikuma” marad meghatározó sorskérdés. Mindezeknek részletesebb, tudományosabb, okfejtésben hezitáló megjelenítése szerintem hatásosabb volna, mint a távozás naplószerű leírásának alaptónusa és egy levélrészlet (kitől is való?), ami mintegy látszátfölmentést ad a morális vállalás elmaradására azok részére, akik ott maradnak működtetni az alapítványi kórházat vagy rendelőintézetet, amire nagyjából képtelenek is mutatkoznak. Mégsem mindegy, milyen érzéssel, gesztussal teszi a polcára a bármikori olvasó ezt a kötetet, akár az előző(k) mellé, akár csak más kötetek sorába. Ami egy regényben vagy naplóban lehet drámaian szuverén finálé, az a tudomány igényével mérícskélve inkább a perspektívák keresésére készítetne...: új partnerségek építésére, tökeerősebb önkéntesek felkutatására, nemzetközi orvosi összefogásra vagy további megoldásokra, s nem engedné el Collins vagy Rozáli kezét akkor, midőn sok tuca-

nyi hasonló gyermeksors kilátásai sejlenek föl élethelyzetükben. Persze, lehetséges, hogy csupán az olvasói tehetetlenség érvel ekképpen..., vagy az orvosi feladattudat és lelkiismeret válik meg nehezen az ott maradó betegektől és gyógyíthatatlanoktól – az ugyanis minden kétséget kizáróan megfogalmazódik, hogy „egy focilabda, egy tál meleg étel és a karácsonyi ruha életre szóló ajándékot jelenthet” Nekik. Olyan ajándékot, melyet nem kell viszonzni, nem „cseretárgy”, hanem mélyértelműen kimunkált gesztus, egy Emberé a sokszor „emberséghiányosnak” tetsző tájon.

A kötet belső fénye ugyanakkor nem csupán efelé világol, hanem a poligámia és a kereszténység kapcsolathálójában vergődő emberek felé is, a monogámia és a többnejűség kérdései, helyi változatai felé ugyancsak. A népszokások (példaképpen a monogám többnejűség egyházi törvényesítése, a házastárs-választás módja, az esküvői szertartás vagy az eljegyzési megoldások) megjelenítésében szintúgy egyedi a kötet, a boszorkányság és varázslás viszonyának tisztázásában megintcsak, a sámánizmus és a transzállapot megjelenítésében hasonlóképpen. Jó erények ezek, melyek alapján azonban eldöntetlen marad: világjáró napló, orvosi esettanulmány, lételméleti vázlat vagy antropológiai terepkutatás a kötetben leírtak köre...? Alighanem ezek egyvelege, a megjelenítés humángeográfiai kísérlete, afrikaisztikai háttérfestés és humanitárius segélyprogram-beszámoló is ráadásképpen.

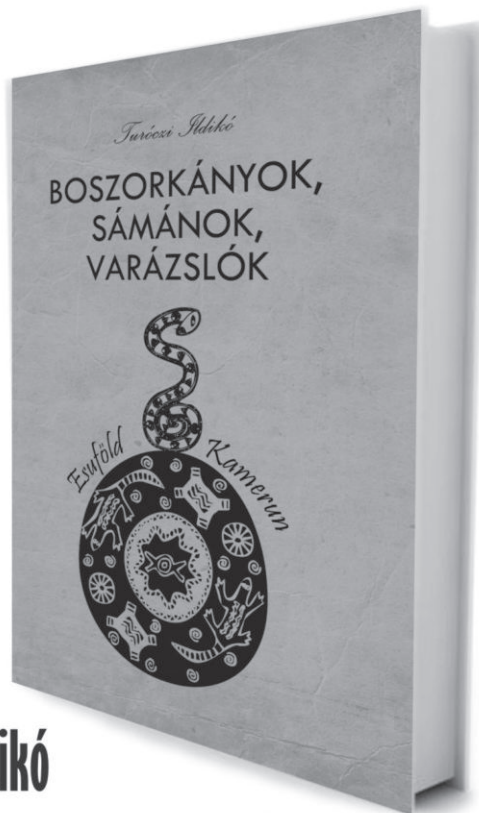
Mindezek alapján kiadni mindenképp érdemes volt, olvasni pedig mindenképp szükségessé válik. Legfőképpen olyanok számára, akik Afrika, az ember ősföldjének lakói, a hagyomány és modernitás dilemmái közt vergődő emberi sorsok iránt mutatnak érdeklődést, az effélékre érzékenység iránt pedig nyitottságot... ☀

Jegyzet

1 Csupán adalék, de fontos utalás a forrásra: <https://kameruninaplo.wordpress.com/>

✓ *A Fon áldása, kezében a békeág és az áldozati borral telt calabash. Fotó: Turóczy Ildikó*

Turóczy Ildikó

Boszorkányok, sámánok, varázslók

Hogy mit jelent egy álom, hogyan lép a vágy a megvalósítás útjára, talán soha nem tudom meg, ha el nem indulok Kamerunba. De megtettem, és Esuföld törzsi királyságában találtam magam, ahol:

- lehet a bőröd színe bármilyen, ha egy másik kontinensről érkezel, akkor fehér ember a neved,
- Godwin még nem tudja, hogy mi a birtoklevél haszna, közben kiderül, hogy a csimpánz nem állat,
- a jogsí nem annyira fontos, mint a fék, és szerelemre nem építenek házasságot,
- a Fon áldása védelmet, a saját tűzhely pedig erőt ad,
- Wung doktor tündéri sugallatra gyógyít és emberi kapcsolatokra törekszik, eközben pedig tarol a malária és az AIDS,
- ha a beteg nem fizet, akkor csödbe megy a gyógyító intézet, és a különféle taktikák egészségstratégiai szerepet kapnak,
- ha nem hat semmiféle szer, akkor Pa Mathias ráolvas és láztalanít,
- az óvszer annyiba kerül, mint egy szem gyömbér-cukorka, használatát viszont helyteleníti az egyház,
- egy focilabda, egy tál meleg étel és a karácsonyi ruha életre szóló ajándékot jelenthet.

Utazzunk együtt Kamerunba,
a hegyi királyság misztikus világába.

Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu

V. HTCC
AFRIKA
EXPO és vásár

2016.
március
3-6.

AFRICA
EXPO
and fair

3-6 March
2016

Hungexpo
Budapesti
Vásárközpont
A Pavilion

Hungexpo
Budapest
Fair Center
Pavilion A

www.afrikaexpo.hu

**Az Utazás Kiállítás
egyidejű rendezvénye**

Co-event of Travel Expo

African Globalities – Global Africans

4th Pécs African Studies Conference

9–10 June 2016 | University of Pécs, Hungary

CALL FOR PAPERS

The Africa Research Centre of the Department of Political Science and International Studies, University of Pécs, in co-operation with the Hungarian African Studies journal (*Afrika Tanulmányok*) and the Africa Sub-Committee of the Hungarian Academy of Sciences will host its fourth international interdisciplinary conference on Africa. The working language of the conference will be English.

By the 21st century African countries have become more integral part of global processes ranging from trade to regionalization, security to sports diplomacy. 'Old' and emerging actors in the African continent have offered increased engagements in all sectors of development. Although the 'Africa Rising' mantra has been echoed all over the world, sceptical voices about newly formed (but already known) dependencies are also heard. It is therefore prime time to re-visit what globalization means for Africans, what global realities are defined by the Africans themselves and how Africa is seen, as well as African development is interpreted by other global actors. At the same time, pointing at one of the significant aspects of globalization, trends and tendencies of both internal and intercontinental migration need a closer look at, especially in light of the recent refugee crisis in Europe. The transnational network of Africans across the globe is key to understanding African Globalities. When talking about the African diaspora and African migrants, however, their 'neglected diaspora' across countries of the former Soviet Bloc must not be forgotten any longer. In particular, at times when governments of Central and Eastern Europe also (re-)define policies to take a return to Africa.

The organizers welcome a broad range of papers that critically address issues of globalization, the (foreign) policies of the various actors across Africa, the international relations of African countries, as well as issues of migration and the global African diaspora. We especially encourage papers addressing issues such as, but not exclusive to:

- Emerging economies and their Africa policies
- The BRICS in Africa
- Europe-Africa relations
- Central and Eastern European countries and their (re-)engagements with African countries
- Globalization through African eyes – African responses to globalization in the 21st century
- African migration trends and configurations in the 21st century
- Internal migration: causes, consequences, policy responses in African countries and tasks for Regional Economic Communities (RECs)
- Gender issues
- Circular migration
- Migration management: how different stakeholders (states, corporations and civil society) act and interact
- The current refugee crisis and how it is seen and interpreted from Africa

9-10 June
2016

University of Pécs

KEYNOTE SPEAKER

Prof. Robert I. Rotberg (Harvard University, USA)

Founding Director, Kennedy School, Program on Intrastate Conflict
President Emeritus, World Peace Foundation

DISTINGUISHED AFRICANIST LECTURE BY

Prof. Goran Hyden (University of Florida, USA)

Former Director, African Studies Center
Distinguished Professor of Political Science

REGISTRATION AND PARTICIPATION

Those interested in presenting their research findings and scientifically-backed opinions are requested to send their **abstracts** of maximum 300 words to **tarrosy.istvan@pte.hu** not later than **midnight of 7 February 2016**. The final selection will be concluded by the Scientific Board of the Conference until 28 February 2016.

Successful abstract authors will be invited not later than **4 March 2016** to participate as paper givers in the conference with instructions to submit their full-length papers.

There will be no conference fees, but the participants are expected to cover their accommodation and travel expenses in full. The organizers will provide information about suitable lodging options, their reservation, ideal travel routing and general local conditions in the City of Pécs.

SCIENTIFIC BOARD

Abstracts will be reviewed and selected by the Scientific Board of the Conference composed of the following Hungarian researchers/experts: Gábor Búr (Eötvös Loránd University, Budapest), György Suha (Wekerle Business School, Budapest), Judit Kiss (Hungarian Academy of Sciences, Budapest), Attila T. Horváth (Budapest University of Technology and Economics), István Tarrósy (University of Pécs), János Besenyő (Hungarian Defence Forces), Viktor Marsai (National University of Public Service), Zoltán Vörös (University of Pécs), Judit Bagi (University of Pécs).

CONTACT

Africa Research Centre, Faculty of Humanities, University of Pécs
tarrosy.istvan@pte.hu

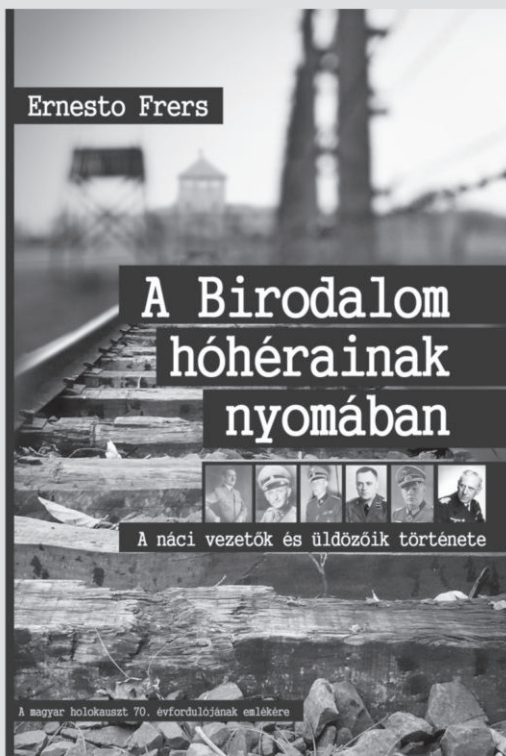

Ernesto Frers

A Birodalom hóhérainak nyomában

A náci vezetők és
üldözöik története

GLOBEBOOK
KIADÓ

A Harmadik Birodalom hóhérai, a holokauszt végrehajtói és akik megbosszulták az áldozatokat. Auschwitz, Treblinka, Mauthausen... Helyszínek, nevek, melyek örökre bevésődtek közös emlékezetünkbe. Férfiakat, nőket és gyermekeket hurcoltak el otthonaikból, zsúfolták őket marhavagonokba, és szállították különböző megsemmisítő táborokba. Már nem emberekként, csak számokként érkeztek, szenvedéseik képei eljutottak hozzánk, és létfontosságú hagyatékot képeznek, amelyet meg kell ismertetni a fiatalabb nemzedékekkel.

A tragédia felelősei közül sokakat bíróság elé állítottak és elítéltek, de a náci bűnösök nagy részének sikerült elmenekülnie.

Ez a könyv a bűnösökről és a rájuk „vadászó” áldozatokról szól. Ideológusok, mint Himmler vagy Eichmann. Hóhérok, mint Klaus Barbie vagy Hermine Braunsteiner. És mások, akik a tudomány álcája alatt embereket kínoztak, mint Mengele vagy Helm. Velük szemben azok (Kovner, Wiesenthal és Beate Klarsfeld), akik – egy feltételezett igazságszolgáltatás nevében – annak szentelték életüket, hogy üldözzék és kézre kerítsék a szökött náciakat. Ők mindnyájan, így vagy úgy, részesei az emberiség legsötétebb és legszörnyűbb eseményének...

Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu